

Nemzeti
Kulturális
Alap

5. évfolyam, 6. szám
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: H. Nagy Péter
Szerkesztő: Vida Gergely
Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa
Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Nyomta: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
Megrendelhető a kiadó címén
Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, V. ročník, 6. číslo
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479
Sídlo spoločnosti: Laurínska 2, 815 08 Bratislava, IČO 30806372
Vydavateľ: Gyula Hodossy
Šéfredaktor: Péter Nagy, H.
Redaktor: Gergely Vida
Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald
Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Tlač: Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr
Cena jedného čísla: 2,60 euro
Celoročné predplatné: 14 euro
Registračné číslo: EV 3714/09
ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR
program Kultúra národnostných menšín 2013

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Barak

- Zalán Tibor: Paraméterek. Gondolatok
Barak László 60. születésnapján 2
Bárczi Zsófia: Miféle szerzet vagy te?
Beszélgetés Barak Lászlóval 4
Cseh Zoltán: A költők asztala.
A szövegköziség mint szubverzió
és politikai tett Barak László 1989
előtti lírájában 11
Polgár Anikó: A saját idő kiürítése 20
H. Nagy Péter: Négy személyes, mégis
szakmai pillanatkép. Barak László
60. születésnapjára 24

Horizontok

- Áfra János: Egy szál [vers] 29
Halmai Tamás rövidprózái 30
Kirie Tuan: Harmónia [SF-monológ] 35
Varga Imre versei 36
Mester Györgyi: A tenger [kispróza] 38
Baka L. Patrik: Miért ne lehetne örökké
karácsony? [novella] 40

Költészet és...

- Mizser Attila: Költészet és teremtés 44
Hegedűs Orsolya: Költészet és képalírás.
Bob Perelman *China* c. versének
magyar fordításairól 51

Prometheus

- N. Juhász Tamás: A Prometheus leszállt 60
H. Nagy Péter: Marslakópi (Crick –
Scott – Gribbin) 66
Zolczer Péter: Mikor lehet saját Davidünk? ... 69

Palimpszeszt

- Sz. Molnár Szilvia: A Magyar Műhely
magyarországi recepciójának kezdetei
[tanulmány] 76
Juhász Gergely: A mémelmélet
érvényesülési lehetőségei a társadalmi
kommunikációban IV. [tanulmány] 83
Hegedűs Norbert: SF útikalauz kezdőknek
(Sánta Szilárd: Mesterséges horizontok)
[kritika] 95
Szombathy Bálint: Az önmegsemmisítés
bácskai poétája [bemutatószöveg] 98

- Munkatársaink 100

ZALÁN TIBOR

Paraméterek

Gondolatok Barak László 60. születésnapján

Nagyon megkönnyítené a dolgomat Barak László, ha nem olyan verseket írna, amilyeneket ír. Mondjuk, szeretné a barokkos körmondásokat, a barokkos cirádákat és terpeszkedő hasonlatokat. Miért is? Mert akkor most, egy könnyed bonmot-val Barak-barokkról elménckedhetnék, és máris meg lenne ennek a kicsiny beszélynek az alaphangütése. (Bár az is lehet, hogy ezt már mások és sokszor kitalálták előttem, csak még én nem hallottam róla.) Annyi bizonyos, költőnknek köze sincs a barokkhoz. Ő épp olyan, mint a kora – milyen más is lehetne –, kemény, csikorgó, kopogós, kegyetlen. Egy ünnepeltről azonban ilyeneket mondani, hogy kemény, csikorgó, kopogós, sőt, kegyetlen, mégsem illendő, tehát bajban vagyok. Ráadásul, nem is a költészetéről kellene beszélnem most és itt, hanem róla. Alighanem az előző feladattal könnyebben birkóznék meg. Mert nem kellene feltennem azt a kérdést, ki is Barak László. És, ha már felteszem, akkor meg is kell válaszolnom. És a „nem tudom” ilyenkor nem válasz. A „tudom, de nem tudom pontos szavakkal megfogalmazni”, talán közelebb áll a valósághoz, de ünnepi alkalomra nem elég szabatos és alkalomhoz illő. Hoppá! Álljunk már meg egy pillanatra! A dadogó segítségére siet egy véletlenül megtalált szó. Az *illő*. Na, ez az a szó, amit a Barak-szótár nem nagyon ismer, és ha ismer is, nem feltétlenül használ. Ezzel nem állítom azt, hogy ünnepeltünk egyetlen szóval, sokkal inkább azt, hogy őszinte ember. Ha őszinte ember egyetlen szóval, az *tett*. Ha gyáva, sunnyogó ember egyetlen szóval, az *jellemhiba*. Ez a Barak, ez a költő vagy újságíró, politikus vagy lapkiadó, és most éppen nem tudom, mi vagy ki a sok közül, költőnek költő mindenképpen, mióta megismertem, nem változott jottányit sem. Ez pedig egyetlen és meglepő a köpönyegforgatók évadában. Illetlenül és kegyetlenül hajszol valamit, amit valahogy úgy tudunk csak körülírni, hogy igazság. És az igazság, valljuk meg magunknak, gyakorta jár együtt a kegyetlenséggel és a modortalansággal. Megint egy szó. Modortalanság. Hétköznapi használatban a jó modorhoz illetlenséget értjük rajta. Ha költőre használjuk, már azt jelenti, dicséretféleképpen, hogy nincs a stílusában, hanghordozásában modorosság. A Barak-költészet egyik legfontosabb eleme, hogy természetes, olyan, mintha csak beszélne, és amikor abbahagyja, akkor üt nagyot bennünk az a bizonyos harang. Ezt hívom én „utána”-dramaturgiának. Ilyen egyszerű ez, gondoljuk, de akik műveljük, tudjuk, hogy mennyire bonyolult is. Ha viselkedésre értjük a modortalanságot, akkor feltétlenül pejoratív a jelentése. Ha magatartásra, ami nem ugyanaz, akkor olyan embert rajzolunk magunk elé, aki vállalja a kimondás őszinteségével és keménységével járó bárdolatlansá-

BARAK

got. Barak vállaltan bárdolatlan, és ez csakis úgy bocsátható meg neki, hogy – akarata ellenére – kicsit megkapargatva ezt a bárdolatlanságot, egy nagyon is érző, érzékeny, sőt vézékeny lelket vélünk fölfedezni a keménykedő páncél alatt. Persze ő mindent megtesz azért, hogy ennek még a látszatát is elkerülje. És jól teszi. Így nem kényszerül kompromisszumokra, hazugságokra, kíméletből megtett csúsztatásokra. Efféle paraméterek idegenek az ő világától. Paraméter. Megint egy ártatlanul feltalált szó a szövegben. Csinálja, szerkeszti, küzd és birkózik vele és benne, másokkal, és néha egymaga. Azt gondolom, Barak született devianciája a küzdelem. Enélkül nem tudná elképzelni az életét, a mindennapjait. Egyébként békés ember, senkit nem ver orra, nem rúgja seggbe a szomszéd gyerekét, nem robbantgat szabadidejében az iskolákban. Az ütésváltás terepét a szavak ringjében véli csak elképzelhetőnek, és ez a lehető legbecsületesebb álláspont. Mondhatnám-e azt a közhelyesség ordítóan árulkodó gesztusával ezek után, hogy Barak *jó költő*? Nem mondhatom! Csak azt mondhatom, hogy Barak – költő. Mit is zagyválok itt össze? Valami olyasmit, hogy egy hatvanéves emberre azt mondani, hogy jó költő, a semmit mondás csúcsa. Aki hatvanévesen ringben tud maradni ebben a szakmában, és Barak, bár nem tartozik a legtermékenyebb költők közé, a ringben lévők között van és marad, annyit jelent, hogy tud valami olyasmit, ami nem mindenki sajátja. Mondjuk szerényen, hogy tudja a szakmát. De ez önmagában még nyilván kevés lenne a ringben maradáshoz. Rátalált egy hangra a költészetben, ami csak az övé, ami összetéveszthetetlenül egyénített, nyers, szikár, és a valóságban benne ragadó, abban mataató, azt felkavaró és azt felmutató hang. Utóbbi megint lehetne pejoratív megjegyzés is. Nem az. Költőnk számára fontos annak a látszatnak a lüktetése, amit valóságnak hívunk, és akár van valóság, akár nincs, valamit csak-csak megélünk nap mint nap, és ennek a megélésnek a minősége a *nem mindegy* a számára. Ilyen értelemben nem politikus, hanem etikus lény és költő Barak. Bár, politikus ember. Mindketten tudjuk, hogy a nézeteink erről nagyon távol állnak egymástól. Annyira, hogy már szinte lehetetlenné is tehetné a barátságunkat. Ő elkötelezett a liberális eszmék iránt, én elkötelezett vagyok a szabad gondolkodás irányában, ami nem ugyanaz, mert utóbbi a sehová sem tartozást jelent. Mégsem vesztünk össze soha eddig, s ami még ennél is fontosabb, mégsem fordultunk soha egymás ellen. Ami számomra azt sugallja, hogy ennek az embernek eszméi vannak, és nem csak rögeszméi, ez az ember kimondottan rossz politikus, amit én szeretek benne, mert magam sem lennék különb. Miért? Mert a politika, a politikusság lényege, megítélésem szerint, a hatalom megragadásának és megtartásának a kérdése. Az a politikus, aki nem hatalmat, hanem igazságot akar, aki erkölcsi alapon akar politizálni, nem politikus, hanem csak társadalmi érzékenységgel megvert, sújtott költő. És a „csak” ebben az esetben a lehető legnagyobb dicséret és elismerés részéről, mi több, főhajtás. De rögtön vissza is vonom, mert az ünnepelet egyik legnagyobb erényhibája az elbizakodottság. S hogy mitől elbizakodott? Talán attól, hogy állandóan csinál valamit, tevékenykedik, mozog, jár, megy, szervez – így az elbizakodottság talán fel is cserélhető a *magabiztossággal*. Annak az embernek a magabiztosságával, aki azzal kel, hogy – bár lehet, hogy nem tudja, hogy mit, de – tennie kell valamit. Mennie kell valahová, valami fontosabbnak kell történnie vele, általa, mint ami történi szokott gyászosan szűkösre szabott hétköznapi életünkben. És ő megy, megy utána, és csinálja, ha föltalálja azt. És nyilván e miatt sokszor téved és tévutakra is vetődik, de ez csak azokkal történik meg, akik többet akarnak, mint amit evidensen felkínálnak a körülményei, illetve elébe sodor ez a nagybetűs élet. És még valami. A közéleti költészet már pár évtizede kiment a divatból. Egyszer talán valaki majd észreveszi, hogy van annak egy modern, pontosítok, teljesen korszerű formája. Olyasmi, amit Barak művel. Remélem, nem kell egy következő évtizedfordulójáig várunk arra, hogy ezt felismerjék, elismerjék, és méltó helyére tegyék.

Miféle szerzet vagy te?

Beszélgetés Barak Lászlóval

Végigolvasva az eddigi köteteidet és követve a publicisztikádat, az ember óhatatlanul felfigyel a kettőben megtalálható párhuzamokra. Most nem is elsősorban a nyelvhez való viszonyra gondolok, vagy a témák bizonyos átfedéseire, hanem a dolgok megtisztításának az igényére. A költészetedben látványosan megy végbe a fokozatos leszámolás a költői szerepnek tulajdonított kítüntetett pozícióval, a pátozzsal és retorizáltsággal, miközben úgy tud „közösségi” maradni, hogy átértelmezi a képviseleti költészet hagyományait. A publicisztikádban mintha hasonló ív rajzolódna ki...

Amióta az eszemet tudom, sokkal inkább voltam individualista, mint „közösségi” ember. Természetesen nem azért, mert nem tartom fontosnak a közösséget mint fenomént. Világos számomra ugyanis, ha akarsz, ha nem, mindenképpen tartozol, tartoznod kell valamilyen közösséghez. Tudatosítod-e ezt a ténytet, avagy sem, egyre megy. A kítüntetett pozíciókkal, a szemforgatással, a patetikus szerepjátszással viszont gondom volt mindig. Leginkább másokéval persze. Talán mert olyan családban nőttem föl, szocializálódtam, ahol soha nem volt jellemző az alakoskodás, a vallási vagy egyéb közösségi pátozz. Annál inkább az egyenes beszéd, az őszinte gesztusok, akár komoly, már-már kegyetlen konfliktusok árán is. Következésképpen soha semmilyen közösséget nem igyekeztem arra ki/használni, hogy a művészi vagy közéleti karrieremet egyengessem, és fordítva... Logikus hát, hogy az életművemben tematikailag és persze a nyelvi eszközök szintjén is folyamatosan rezonál mindez. Műfajra való tekintet nélkül.

A verseim, illetve a „versnyelvem” vonatkozó fejlődése is nagyrészt a „természetemnek” köszönhető tehát. Na és annak, hogy jó esetben a pályán eltöltött idővel egyenes arányban vetkőzi le az ember a manírjait és változik a verseszménye is. Ez persze nem azt jelenti, hogy a magyar és a világirodalom örökérvényű opusait nem tartom nagyra, vagyishogy nem tartom az értékrendem fundamentális alkotóelemeinek. Csak épp nem törekszem a megismételhetetlen megismétlésére. Másrészt ugye a huszonegyedik század közönsége nem érti, nem is értheti ugyanazt és ugyanúgy, mint az évszázadokkal ezelőtti felmenői.

Kétségtelen, pályám 2000 előtti szakaszában sokkal inkább volt a költészetem képviseletinek definiálható, vagyis közösséginek, mint később. Különös tekintettel a *Retúr a pokolba* című „gengszterkönyvemre”, vagy a legutóbbira, a *Halálnepperre*. Amelyek ugyan sze-

repverseket tartalmaznak, csakhogy antihősök szólnak bennük a közönséghez. Ez egészen biztosan azért van így, mert úgy éreztem, az 1989-es rendszerváltás után közvetlenül, de főként tizenöt-húsz évvel a kollektizmus összeomlása után a költőnek meglehetősen snassz tevékenység holmi társadalmi vargabetűk kiegyenesítésén munkálkodnia, holmi önjelölt szakszervezeti tótumfaktumként egyéni és közösségi problémák megoldásával viaskodnia. Sem patetikus küldetéstudatot mímelve, sem pedig a megfellebbezhetetlen vátesz szerepében tetszelegnie. Hiszen mindkét esetben nevetségessé válik. Ha normális az aktor, akkor ön maga előtt is, ha pedig nem, akkor a „szakma” előtt, minimum. De az utókor számára mindenképpen.

Az írásaidra vonatkozó kritikákból egyértelműen a 2000 utáni köteteid jelennek meg magaslati pontokként. Te mit tartasz a legfontosabbnak? Van egyáltalán ilyen, vagy nem teszel különbséget az általad megírt szövegek között?

Épp azt tartom a legfontosabbnak, hogy nem az ifjúkori műveket tartja a közönség pályám magaslati pontjainak. Ez esetben, egy vicces klisével élve, a visszafejlődés esete forogna fenn. Magam is úgy gondolom, negyvenéves korom után lett belőlem „kalaposinas”, azaz költő...

Hogy viszonyulsz a(z irodalmi) kritikához?

Szerintem az irodalmi kritikára tulajdonképpen a befogadó közegnek van szüksége. Nehogy félreértsen és nagyképűnek tartson bárki is ezért a véleményért. Bár, aki ismer, tudhatja, soha nem szenvedtem önbizalomhiányban. Legfeljebb nem minden korszakomban volt erre egyformán okom... De komolyra fordítva a szót, ha egy íróember tudja, mit akar, és azt is tudja, hogyan, milyen stílusban, nyelvezettel képes a lehető legteljesebben, elsősorban ön maga számára megformálni a mondanivalóját, nincs igazán szüksége külső szakmai segítségre. Nem mintha ártana, ha helyenként jelzik neki az erre hivatottak, de akár a nem hivatottak is, hogy értik vagy nem értik, netán félreértik, hogy mit akar, és mit csinál... Úgy látszik, az én esetemben tudják a kritikusok vagy nem, hogy *kivagyokén?*, vagy kicsodák ők, mert annak ellenére, hogy kb. harminc éve a pályán vagyok és több mint húsz kötetet jegyzek, egy kezemen meg tudom számolni a rólam, illetve köteteimről szóló kritikákat. Már amelyek kimerítik az irodalmi kritika fogalmát, megfelelnek az irodalmi kritika kritériumainak. A fülszövegek alapján is megírható recenziókat ugyanis természetesen egyáltalán nem veszem komolyan, tehát nem is számíthatom be. És az olyan írásokat sem, amelyek egy-egy, valamikor a pályám kezdetén kitálatl definíciót, kliséét szajkóznak. Például azt, hogy elsősorban közéletli költő volnék. Ami pedig ennél is rosszabb, a szókapcsolat „napipolitikai” értelmében...

Van azonban a kritikának kétségkívül kanonizáló szerepe is. Minél többször foglalkoznak egy művésszel, annál inkább alakul ki róla, illetve munkásságáról egy olyan képzet, hogy irodalomelméleti szempontból megkerülhetetlen. Persze mindez attól függ, melyik kánon kritikusa méltatja figyelemre az embert. Merthogy az egyetemes kánon egyébként soha nem jelen idejű. Az egyetemes kánon majd valamikor a jelen idejű kánonok kritikai szintizéséből alakul ki. Ilyen szempontból kár lenne tagadnom, fontos, hogy az emberrel, vagyis műveivel foglalkozzanak a kritikusok. Bármilyenek legyenek is. Csakhogy ez a gyakorlatban jellemzően úgy működik, hogy maga a kritika potenciális tárgya, vagyis az alkotó maga is tesz azért, hogy észrevegyék. Nem a folytonos nyomulásra, az idétlen és gátlástalan törleszkedésre gondolok, hanem a jó értelemben vett marketingre. Amely bizony nem csupán a könyvkiadók feladata, kötelessége, hanem a mindenkori szerzőé is. Ebben a saját személyes marketingben voltam én mindig is majdnem tétlen, mondhatni

hanyag. Ellentétben számos pályatársammal, akik pályájuk kezdete óta tudatosan építik ilyen szempontból is az életművüket. Nyomulnak ezerrel a kapcsolatépítésben, elküldik köteteket az általuk kiszemelt, éppen divatos kritikusoknak. Sőt, ami viszont már számomra gáz, ilyen-olyan díjak kijárására is képesek. Én meg, lám, nem igazán aktivizálódtam ilyen téren soha. De figyelem, ezzel nem azt állítom, hogy az efféle magatartás lesajnáló. Azt aztán meg végképp nem, hogy minden karrierjét tudatosan építő szerző holmi dilettáns könyöklő. Arról beszélek csak, hogy én, ha meggyőződésem szerint lett is volna mivel „házalnom” a piacon, nem vettem a fáradságot. És ez bizony hiba volt. Bár ez most már így is marad. Egy bizonyos koron túl ugyanis úgysem képes már megváltozni az ember. Ha pedig nem is akar, akkor meg szinte lehetetlen...

Gyakoriak a palimpszesztszerű visszatérések a köteteidben, egy-egy régebbi versed néha radikálisan újraértelmeződik az új kontextusban...

Hát igen, lehet ezt a módszert újrahaznosításként is definiálni, de nem erről van szó. Sokkal inkább arról, hogy, amint természetileg nem igazán képes változni az ember, az élethelyzetek, az ismeretek, információk gyarapodása, az alkotói nézőpontok, lelki állapotok folyamatosan változnak a tudatra ébredéstől mindhalálig. Így maguk az opusok is. Már ha a szerző nem gondolja önmagáról, hogy kőbe vésett, megkérdőjelezhetetlen, megfellebbezhetetlen művek létrehozója, tulajdonosa. Bennem eredendően szarkasztikus, groteszk, kételkedő világlátásom miatt is van olyan igény, hogy bizonyos időközönként átértékeljem, amit megcsináltam. Anélkül persze, hogy meg akarnám tagadni azt, amit már egyszer közreadtam. Ráadásul jól is esik az efféle kísérletezés. Hol lerombolom, amit már fölépítettem, hogy aztán a majdnem teljesen másként újraépített szerkezetben otthonosabban mozogjak, mint évekkel ezelőtt az eredeti műben. Hol csak cizellálok a cizellálendő homlokzatot, fölsöpröm például a hátsó udvart, hogy jobban érvényesüljön, másként hasson az a valami, amit én per pillanat lényegesnek tartok. Egyrészt személyes jellegű önkényes játék ez, másrészt lehet akár tudatos provokáció. Szóval érdekel minden dolgoknak a fonákja is. A magamé meg pláne.

A címadási szokásaid általában jócskán meghökkentik a gyanútlan olvasókat. Volt egy ismerősöm, aki az „És ha mégis ringó” fölött hetekig ingatta hitetlenkedve a fejét. Honnan jönnek a provokatív kötetcímeid?

Abból a versnyelvből, amit meghatározott és folyamatosan alakított a kulturális, ezen belül pedig természetesen elsősorban az irodalmi élményeim által determinált alkotói ízlésem. És ez nemcsak a verseimre, hanem a publicisztikámra is áll. Szerintem tehát nem ötletszerű, nem öncélú, nem kizárólag a meghökkentésre törekvő a címadási módszerem. Sokkal inkább egyfajta ajánlott megfajtési kódként kezelendő, akárcsak valamennyi általam közreadott textus. Hogy vannak olyan konzumensek is, akiket hitetlenkedő fejjelre készítek? Istenem, talán a címen kívül még néhány kötetbeli verssel is meg kellene ismerkedniük. Bár találkoztam olyan, úgymond mélykonzervatív, vagyis szerintem hivatásos szöveggyártónak szegődött „olvasóval” is, aki, miután elolvasta a *Retúr a pokolba* című „gengszterballadát”, közölte velem, ha rajta múlna, ledaráltatná a kötet valamennyi példányát és örökre kitértana a magyar irodalomból. Minő szerencse, hogy sikerült az illetőnek diplomatává avanzálnia... Mármost, ugye világos, hogy eszembe sem jutott ennek a nyilván romantikus magyar dalköltészeten fölnevelkedett és politikailag betárazott csókanak elmagyarázni, hogy hétpróbás gengsztereket, többszörös gyilkosokat idéző szerepversekben nem szólíthatják meg egymást a versbeli aktorok úgy, hogy „kérek alássan, kedves édesanyám”, meg „instállom”, és nem azt mondják, ha dühöseik, hogy „a kutya fáját neki” stb.

A gyerekverseid nagy népszerűségnek örvendenek. Néhányat meg is zenésítettek, ezzel egyben értelmezve is a szövegeket. Mennyire tudsz azonosulni velük? Gondolsz magadra úgy (is), mint gyerekversek költőjére?

Hogyne tekinteném magamat gyerekversek költőjének is. Annál is inkább annak tekintem magamat, mivel, amint te is jelzed, évtizedek óta népszerűek az *Időbolt* című kötetem gyerekversei. A célközönség, vagyis a gyermekek körében, de a szakmán belül is. Ellenkező esetben nyilván nem szerepelnének számos magyarországi és hazai tankönyvben is. És jegyzett antológiákban. De a Kaláka meg Halász Judit sem nyúltak volna utánuk, hogy csak a legkomolyabb „felhasználókat” említsem. Azon a számtalan szülőn, pedagóguson kívül, akik rendszeresen gyermekeik, tanítványaik kezébe adják a kötetet. Ezért néha bizony az is eszembe jut, de kizárólag nagy ritkán előforduló depresszív pillanataimban, hogy a gyerekverseim tulajdonképpen elfedik az egész életművemet. De ha így is van, semmi gond, mert hiszen az ember miután kiadja a kezéből a műveit, azok úgylis elkezdik saját életüket élni. És ez így van jól.

Fel tudsz idézni olyan irodalmi élményedet, amely továbbvitt vagy megváltoztatta a világhoz való viszonyodat?

Na most, hogy őszinte legyek, több pályatársamhoz hasonlóan, nyilván képes lennék itt kitalálni valamilyen romantikus vagy meghökkentő, leginkább persze önfényező sztorit, de erre a kérdésre azt kell felelnem, hogy nincs ilyen konkrét irodalmi élményem. Már ami megváltoztatta volna a világhoz való viszonyomat. Ifjú költőként például számos minikorszakom volt. Volt számos Ady, József Attila, Nagy László nyomán született utánérzésem meg minden. A 19. és 20. századi magyar klasszikusokat elolvastam vagy olvastam mind egyiküktől a maga idejében, sőt talán fiatalabban is, mint kellett volna. Móricztól a Forr a bort például kb. tizenhárom évesen olvastam... Aztán már huszoneves voltam, amikor eljutottam az amerikai irodalomig Faulkner, Hemingway, később Mailer, Truman Capote, Márquez, Cortázar, később Auster, B. E. Ellis és sokan mások műveihez. Közben, viszonylag későn, majd harmincévesen fedeztem fel Kurt Vonnegutot, akit a mai napig imádok, és némi költői túlzással a földkerekség legjobb írójának tartok. Mert úgy képes véresen komoly lenni minden egyes sorában, hogy elsírod magad, de közben rázkódsz a röhögéstől. Úgy kiábrándító, hogy érdemes miatta élni, annyira utálja az ostoba emberiséget, hogy a sárga földig képes megalázkodni érte, és a legparányibb pozitív emberi gesztusnak is képes monumentális obeliszket gründolni. Mindennek tetejébe pedig utánozhatatlanul könnyed, zavarba ejtően szellemes, egyszersmind a legcsekélyebb képmutatástól és pátosztól mentes.

Emlékszel még az első versed megjelenésére?

Arra nem emlékszem, de az első kötetemére igen. *Sancho Panza szomorú* címmel a Madáchnál jelent meg, más kiadó akkor még nem létezett, nem is létezhetett... Amikor megtudtam, hogy a kassai nyomdába került a kézirat, egészen addig, amíg meg nem jelent, azon agyaltam, mi lesz, ha leég a nyomda. Nem égett le...

A széppróza soha nem vonzott?

Írtam szépprózát is, csak nem eleget. Az *Üzenet a partról* című novellámat valamikor a nyolcvanas évek végén az Irodalmi Szemle hozta le, aztán a rendszerváltásig még néhányat. Mindegyik szerepel a *Csapdában* című próza-publicisztika kötetemben, amely az általam jegyzett Nap Kiadónál jelent meg 1998-ban. Az *Üzenet a partról* ráadásul olyan népszerű lett, hogy sokszorosított (stencilezett) formában mintegy szamizdatként terjesztették Dunaszerdahelyen és környékén. Fel is akartak jelenteni miatta néhányan, akik magukra vél-

tek ismerni az írás fikatív hőseiben. Talán nem csak azért volt ilyen forradalmian frenetikus a népszerűsége, mert tényleg volt némi diktatúraellenes groteszk felhangja...

Mennyire győzhető a naprakész újságírás mellett a költészet? Van valamilyen bevált módszered? Vagy inkább korszakaid vannak, amikor – ahogy költőinterjúkban gyakran olvashatni – „műszáj verset írni”?

A költészet szerintem minden gond nélkül győzhető a naprakész újságírás mellett. Főként, ha az ember nem privát szenvedéstörténetként éli meg, hogy az újságírásból él... Ami nem győzhető az újságírás mellett, az a prózaírás. Merthogy nagyságrenddel időigényesebb a versírásnál. Csak ezért nem folytattam egyelőre ígéretes prózaírói pályámat – jegyezhetném itt meg némi öniróniával. Egyébként verset sem írok minden reggel meg este, de van, hogy hónapokig, sőt évekig egyáltalán nem. Ha időközben föl nem kér egy-egy irodalmi lap szerkesztője. Ami nem azt jelenti, hogy holmi alkalmi költész lennék. Csak éppen szeretem, ha feladatot kapok. Szóval verseket általában egy előre megtervezett, kialakított kötetkoncepcióba írok. Ezért miután belekezdek, általában nem is évekig tart a munka, hanem legfeljebb néhány hónapig.

Publicisztikában következetesen kipécézel mindent, ami hazug vagy szemfogató. Sokan megbélyegeznek miatta, olyanok is, akik nem is olvassák...

Szerintem a hazug és a szemfogató individuumok bélyegeznek meg a közéleti publicisztikám miatt. De ez teljesen rendben van, hiszen a közéleti publicisztikának az az egyedüli lényege, sőt létjogosultsága, hogy szembesítse a célszemélyeket önmagukkal, a tetteikkel, gesztusaikkal. Azon kívül, hogy jó esetben hírmagyarázatként is szolgál minden egyes jól megírt vélemény. Meggyőződésem, hiszen a legfrekvenciáltabb szlovákiai magyar internetes hírportál, a Paraméter szerkesztőjeként percre készen ellenőrizni tudom, hogy olvasóim legalább fele azért olvas, mert utál, a másik fele pedig azért, mert szereti, amit csinállok. Ettől nagyobb sikerélmény nincsen szerintem egy közíró számára. Akik meg annak ellenére is megbélyegeznek, hogy nem olvasnak, azok képezik a mindenkori zaccot: sértődött politikusok, pártkatonák, sznobok, félművelt nyaloncok, irigykedő dilettánsok stb. Ők teljességgel érdektelenek számomra.

Könyvkiadással is foglalkozol. Milyen késztetésből vágta bele? Hogy alakult ki a kiadó mai profilja?

Azért foglalkozom könyvkiadással, mert ez az a tevékenység, amit a legkevésbé tudok elrontani. Nem szoktam magamnak sem hazudni, ezért nem lettem a rendszerváltás után politikus. Pedig akár az is lehettem volna. Alkalmatlan vagyok azonban hosszú időn át igazodni. Még az általam kreált, fundamentálisnak szánt szabályokhoz sem. Gépészművelő – ami egyébként az alapképzettségem – is azért nem lehettem, mert kassai iparistaként egyetlen percig sem érdekelt, amit meg kellett nagy nehezen tanulnom. Diákként olvastam, csajoztam, kocsmákban lógtam inkább, meg csacska versezeteket írogattam magamnak és az Acéltoll című diáklapnak. Érettségi után rögtön újságírónak szegődtem, eltöltöttem egy fél szemesztert a pozsonyi Comenius Egyetemen is zszurnalisztika szakon, hogy aztán otthagyjam az egyetemet meg az újságírást is, mert úgy éreztem, korlátozva van a szólásszabadságom. A rendszerváltásig népművelőként dolgoztam aztán. Illetve Dunaszerdahelyen a Járási Népművelési Központban szerkesztő-fordítóként. A rendszerváltás után aztán többedmagammal lapot alapítottam, újságírónak álltam újra.

Később, több műfajú szerzőként világossá vált, hogy az egyedüli értelmes foglalatosság számomra egy könyvműhelyben dolgozni, és újságírás mellett. A profilról annyit,

hogy jellemzően szlovákiai magyar szerzőkre összpontosítunk, konkrétan olyan művekre, amelyek vitathatatlanul irodalmi és tudományos értéket képviselnek, ám épp emiatt soha nem lehetnek olyan piacképesek, mint a gagyi, nyálas szappanoperákra hajazó lektűr. Kiadóvezetőként nem panaszkodhatom, a legrangosabbnak számító szlovákiai magyar szerzők mindegyike megjelent már a dunaszerdahelyi Nap Kiadónál.

Íróként meg akarod változtatni a világot?

Nyilván egyértelmű a fentiekből, hogy soha nem volt küldetés tudatom. És ha netán valami efféle ízé meg-megmoccant is bennem, mindjárt odaálltam a tükör elé, és már el is múlt. Számomra az „íróság” se arról szól, hogy az ember megváltsa a világot. Az írói létforma számomra egy olyan önkifejezési lehetőség, technika, amellyel az ember önmagának kísérel meg bebizonyítani, hogy nem egy fogalmatlan ösztönlény. Ami persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy aki nem ír, az fogalmatlan ösztönlény lenne. Hiszen az önkifejezésnek számos egyéb formája van: zene, ének, tánc, képzőművészet, de bármilyen egyéb vállalt feladat becsületes és szakavatott elvégzése, a gyermeknevelés, a szolidaritás, az empátiakészség, az egészséges kíváncsiság, és sorolhatnám még oldalakon át. Szóval íróként én csak arra törekszem, hogy az általam megszabott szint alá soha ne süllyedjek. És ha így létrejön egy olyan mű, ami a befogadó közegben visszhangra talál, netán bármilyen emberi irányba megmozdul általa a világ, úgy, hogy egy cseppet megmozdította az olvasó mikrovilágát is, akkor rockandroll...

Egy veled készült interjúban azt mondtad, hogy nehezen viseled az irányítást, és nehezen tudod elképzelni magadat csoportok tagjaként. Szabadságszerető ember vagy. De a szabadság fenntartásának szinte mindig komoly ára van...

Ez van, de ez az eddigiekből is egyértelmű talán. Merem remélni, hogy mások is így gondolják. Már akik ismernek, ráadásul személyesen. Igenis, szabadságszerető, és ami ezzel jár, akár ballaszt akár nem, kellőképpen önző és szókimondó vagyok. Meg is volt ennek az ára mindig, és meg is lesz. Pályafutásom során számtalan emberrel összehozott a sors, és voltak sokan, akik képesek voltak ezt kibírni. Név szerint föl tudnám sorolni azokat, akik érdekből, valamilyen erkölcsi, de legtöbbször kézzelfogható haszon reményében..., de minek állítsak az efféléknek emléket. Valamivel kevesebben, jó, talán sokkal kevesebben vannak azok, akik nemcsak kibírtak, kibírnak, hanem barátjuknak tartanak, hogy ne mondjam, szeretnek. Az előbbieket a törleszkedő sunnyogók, haszonleső törtézők, a képmutatók, a konjunktúralovagok, szóval csupa szokványos, ám lényegtelen figura. Ezért soha eszembe nem jutott tőlük hálát, de még csak együttérzést sem elvárni semmiért, amit kaptak tőlem, mert vagy eleve ordított róluk, hogy kicsodák, vagy pedig az első krízishelyzetben kiderült. A barátaimról meg mit mondjak. Ők csak úgy vannak, mint az ajándékok. Bár, kétségkívül, nem annyira fölöslegesek, mint amilyennek az igazi ajándéknak lennie kell. Sőt!

Van olyan időszak az életedben, amelybe, ha lehetne, szívesen visszatérnél?

Nem tudom. És nem is akarok ilyesmin gondolkodni. Tulajdonképpen nem volt olyan korszakom, sem magánemberi, sem pedig művészi, amelyben nem éreztem volna magamat jól. Illetve, persze hogy voltak hullámvölgyeim, hajjaj, de viszonylag jó a túlélőképességem. Lelki szempontból elsősorban. Talán azért, mert mindig is a mának éltem. És nem túlélni igyekeztem az aktuális jelent, hanem megélni. A családomon, a szűkebb baráti körömon belül, vagyis a magánéletemben épp úgy, mint a mindennapi munkámban, de még az öncélú semmittevésre is vonatkozik ez.

Mit jelent számodra a 60. születésnapod?

Mit jelent számomra? Talán azt volna értelme firtatni, mit jelent mások, szűkebb és tágabb környezetem számára. Ezt kutatni viszont a legkevésbé az én dolgom. Különbö is csak annyiban érdekel, amennyiben képes vagyok magamban bölcsen elnyomni a vonatkozó kíváncsiságot. Vannak egyébként elképzeléseim... Lehet, hogy majd egyszer még meg is örökítem őket? Ki tudja. De, hogy ezt a kérdést se kerüljem meg, a 60. születésnapom után egy nappal bementem a dunaszerdahelyi szociális biztosítóba és kérvényeztem karkedvezményes nyugdíjazásomat. Azt gondoltam ugyanis, most már egy ideig – remélem, még jó ideig – próbáljon engem eltartani az állam, ha már nekem 19 éves koromtól kezdve kénytelen-kelletlen finanszíroznom kellett. De egyáltalán nem kell ám örömködni nyugdíjba menetelem okán. Arra ugyanis bárki mérget vehet, hogy ugyanúgy, mint eddig, továbbra sem maradok nyugton.

Bada-2

A költők asztala

A szövegköziség mint szubverzió és politikai tett Barak László 1989 előtti lírájában

Ha igazodni akarunk a kritikai közhelyekhez¹, illetve a rögzülni látszó irodalomtörténeti betájoláshoz², könnyűszerrel fogalmazhatnánk úgy, hogy Barak László költészete sajátosan kialakított regiszterkeverő nyelvi-poétikai modalitást teremt: az alkalmi jellegű, gyakorta mégis felülesztétizált, brechtianus publicisztikai költészet nyelvi regiszterei keverednek a kivált a beat generációra jellemző indulat-költészettel. Némely kötet ebben a felfogásban lényegében rendkívül szellemes lírai röpiratként olvasható, az értelem indignációjának lecsapódásaként, ugyanakkor a hétköznapi lét költészetének markáns és eleven felfedezéseként is. Az indignáció nem elsősorban a szatíra-költők (főként Juvenalis) kiváltsága, hanem egyszerű férfitulajdonság („milyen felemelő és férfias dolog a költőség”), a homo politicus genetikai elrendeltsége és börtöne. Uralni a nyelvet, a vers áradatát kétségtelenül hatalmi pozíció: hatalmat gyakorolni a verbális univerzum felett pedig gyakorlatilag nem más, mint, ahogy mondani szokás, nyelvében uralni a létezést magát. Csakhogy a lét uralhatatlan, a referencialitás vagy a kontextus eltüntethetetlenül jelenvaló, még akkor is, ha az időtávlat vagy a kulturális távolság óriásira növekszik, ugyanis mi tesszük belé, mi alkotjuk meg a fogódzókat, s minél több ilyenre futja műveltségünk, szorgalmunkból vagy fantáziánkból, annál kézzelfoghatóbbá tesszük a verset. Vagyis: a használatbavétel eredendő függőségben áll a bennünk lévő referencialitás-lehetőségekkel. Az indignációlíra bizonyos szempontból közköltészet is: hallgatóságot kíván és mámoros szenvedélyt. Azt a teret akarja belakni, mely kívül van a falanszteren, egy ellenvilágot képez és népesít be, és szerencsés esetben időlegesen elhiteti, hogy a valóságos világ gyakorlatilag az általa kínált nyelvi élettér. Nem hiszi, hogy az irodalom politikailag steril térként elgondolt nyelvi valósága életképes lehet: hisz a szennyeződésben, sőt, az ideológiai fertőzöttségtől való szabadulás jegyében fogadja be magát a politikát vagy közéletiséget magába az esztétikai szépségbe. A kortárs kritikai és elméleti diskurzus egyik legtermékenyebb ágát képviselő Sári B. László tökéletes látletét adja az irodalom és politika közti viszony konzervált anomáliájának: „csak a politika gyakorolhat hatást az irodalomra, és ez a hatás kizárólag negatív lehet. Az azonban, hogy az esztétikai szféra összefüggésben lehet a politikaival, hogy az irodalom lehetséges világa tágabb teret kínál a politikai elképzelések számára, mint ami-

1 Lásd pl. A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikonának nyúl-farknyi Barak-szó-cikkét: *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona*, szerk. FÓNOD Zoltán, Pozsony, Madách-Posonium, 2004, 36.

2 Pl. ZALABAI Zsigmond, *Sancho Panza szomorú. Barak László költészetéről*, Irodalmi Szemle, 1992/7., 769–778. Vagy: CSANDA Gábor, *A világ, ha Barak Lászlóban zajlik = BARAK László, Meg volt ám szenvedve min-*

den. *Ötven év – ötven vers*, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2003, 117.

3 SÁRI B. László, *A hattyú és a görény*, Pozsony, Kalligram, 2006, 22.

4 BARAK László, *És ha mégis ringyó*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2002.

5 H. NAGY Péter, *Hagyománytörténes. A „szlovákiai magyar” líra paradigmái 1989–2006*, Pozsony, AB-ART, 2007, 25.

6 VIDA Gergely, *Átkelés a hídon*, Kalligram, 2004/5., 116–120.

7 Lásd pl. *A balkon* című Genet-drámában.

lyet a napi politikai aktualitások lehetővé tesznek, hogy az irodalom fikcionális terében mások lehetnek a plauzibilitás kritériumai, mint az általunk valóságként el- és felismert világban, az irodalomban rejlő pozitív politikai lehetőségekre irányítja a figyelmet.”³

A szitkok, az obszcenitás e világ belakásának természetes elemei, a nyelvi megnyilatkozás koncentráltága nem ismer konvencionális nyelvi hierarchiát.

Barak László gyakorlatilag nem kutat mást, mint az egyén helyzetét a kérlelhetetlen rendszer és az egyre sivárosodó életvilág habermasi szociosémájában. A múlt, a közelmúlt az elementáris verbalitásokba is beférkőzik: a kötetcímmé is emelt „ringyó”⁴ gyakorlatilag az eszme-rendszerekkel kokettáló értelmiségi lesz, aki különféle önformálási stratégiák leplező és feledtető hatásának következtében képes az örökös túlélésre, de akár egyfajta antimúzsát is tisztelhetünk benne. Barak 1989 utáni költészetében H. Nagy Péter „alternatív poétikát” észlel, melyet valamelyest rokoníthatónak lát a Petri György-féle hagyomány-nyal, de ennél is fontosabb az, amit e költészet palimpszeszt-jellegéről állít: ebben a poétikában „a sokszorozódó referenciaalakzatok a szövegként működő világ képzetét erősítik”.⁵ Vida Gergely Barak verseinek egy jelentős rétegét valóságkomentáló, az egyéni léten átszűrődő politikum bővületében keletkezett szöveg univerzumnak tartja, s hasonlóképpen a világ szövegként lehetséges megalkotottsága felé igyekszik közelíteni a Barak-líra lényegi vonásait.⁶

A ringyó a mindenkori rendszerváltások motorja, genet-i királynő⁷, a gyönyör permanens forrása, az ő lába között nyugszik a társadalom. Nemcsak a rendszerváltás előtti korszak inszcenirozása emlékeztet egy forgalmas bordélyra, ahol nem egészen bizonyos, ki a kliens és ki a szolgáltató, hanem a nyelvi univerzum képisége és retorikája is ehhez igazodik.

A történelemcsinálás maszkulin princípiuma játékos szarkazmusba csap át, s a magömlésszerűen áradó szöveg emlékezetében oldódik fel. Az emlékezés mozzanatai vegyülnek egyfajta karakán számadásával, a vers líraisága pedig az indulatban kirobbanó „hevenyészett” epikummal együtt potens. A kisember életének univerzuma gyakorlatilag mindannyiunk ringyóságának potenciális tere: a rendszer által homogénizált társadalomban az értékrend is homogén, az érzelmi skála is minimálisabban differenciált, közönyirányú („Elhúzzunk a búsba.”).

A lélek háztartását nem a düh szabályozza, hanem a közöny, ám mindez nem igaz a verbális szintre. A *Tizenkét közönyös ember* című Barak-vers klasszikus travesztíája egyszerre szakít az igazság és a romantikus tisztasággá lecupaszított eszmék magától értetődőségébe vetett hittel (a szabadság, az igazság csak a hiányon keresztül definiálható) és a tizenkét apostolra utalva a megváltás természetességébe vetett messianisztikus koncepciókkal is (melyek talán egy-egy lélektisztító „forradalom” következményei lehetnének).

Sancho Panzának az első kötettől kezdődően örökösen felbukkanó alakja hasonlóképpen összekötő kapocs a korábbi versvilág mítoszkorrekciós hangnemével. A mítoszkorrekció Barak sajátos köl-

tői eljárása, mely a történelem (legyen az általános vagy magán-) és a kultúrtörténet, a költészet kanonikus történeteit képes sikeresen felülírni. A teremtő gesztusok komikuma a versteremtő gesztusok felvállalt komikumával párosul. Sancho gyakorlatilag titkos ügynök lesz, aki ura mindennapi szokásait szedi kartotékba, s gyakorlatilag ő az, aki hatalmat gyakorol immár a vers szövegén.

E tanulmány célja azonban nem a fenn jellemzett, a Barak-lírára ma jellemző verstechnikák összefoglaló szemlézése, sokkal inkább az 1989 előtti Barak-líra bizonyos technikáira szeretne figyelni. A nem létező szabadságban még annyira sem létező verbális szabadság többszörösen fertőzött territóriumában a versbeszéd kódjai, illetve a versben megszólaló én maszkjai nem pusztán a játékosság elleplező karnevál-mámorát hivatottak érzékeltetni, hanem épphogy az én szövegelésébe bekéredzkező idegen hangok, identitások hordozzák magát az etikai aktust, a szöveg esztétikai dimenzióin túlmutató bűjtatott heroizmust, melynek permanens eleme a szabadságvágy. Barak versszövegeiben ritkán használ intertextuális utalásokat, nem híve a parafrázis-szerű írásmódnak sem, épp ezért a szövegek közötti utalások jelenléte annál jelentéseesebb, kivált egy lehalkított korban, mely a nyelv uralására éppúgy kísérletet tett, mint a gondolatéra. Ráadásul ez a technika döntően épp az 1989 előtti versekre jellemző. Az alábbiakban arra fókuszálok, hogy a gondosan megválogatott intertextusok és a látszatra ártatlan vagy tudatos munkával és énfomálással komolytalannak beállított Barak-szövegek közt nagyon is bátor és szubverzív kommunikáció zajlik. A politikai tettként is releváns Barak-szöveg tehát túlnő önmagán, és önmaga terein túlról vonz magához váratlanabb jelentéseket.

Barak László *Próbatétel* című verse több szempontból is különleges: meghatározó kérdésévé az önértelmezés makacssága válik, s ez az önértelmezés a banális fizikai környezet és a szellemi környezet közötti terekben zajlik. A tér és annak tárgyi meghatározottsága így válik strukturáló erővé, a köznapi tárgyi világ pedig egzisztenciális tételre ajánlatot tévő metaforikus tárházzá. A költemény 1987-ben jelent meg a *Szelíd pamflet* című kötetben⁸, melyet Szeberényi Zoltán a „lehiggadás, a megállapodottság” könyvének tart, melyben „tűnődővé válik az ironia, a szarkazmus, de fokozódik a társadalmi visszásságok iránti ellenszenv”.⁹ Nos, ez a vélekedés alighanem a kötet cím asszociációs kisugárzásából fakad, mintsem hogy konkrét szövegvizsgálatok eredményének végkövetkeztetése lehetne. A *Próbatétel* ugyanis nem pusztán poétikai gesztus, de társadalmi, sőt irodalompolitikai is, ugyanis az újvidéki Új Symposion 1983-as „botrányára”, Sziveri János főszerkesztő menesztésére, illetve a botrány és a menesztés egyik okára, Tolnai Ottó Orpheusz új lantja című versére utal. Ez a költői szolidaritás azonban nem marad pusztán bátor gesztus, hanem az én meghatározásának ontológiai problémáit is felveti, korántsem hagyományos bölcséleti metodológiával, hanem a hétköznapi lét tárgyi környezetének tudatosító megfigyelésével, leírásával, majd szinte számon kérő felelősségre vonásával. Tolnai verse a költői létmód antik ősmodelljéhez nyúlt vissza: nevezetesen

8 BARAK László, *Szelíd pamflet*, Pozsony, Madách, 1987, 11.

9 SZEBERÉNYI Zoltán, *Magyar irodalom Szlovákiában (1945–1999)*, II., Pozsony, AB-ART, 2001, 107.

10 THOMKA Beáta,
Tolnai Ottó,
Pozsony,
Kalligram, 1994,
84–86.

Orpheusz mítoszához, melyen keresztül a jelenben üldözött költői hang örökérvényűsége biztonságosan kibontakozhatott. A Tolnai-vers az üldözött, a titói személyi kultuszt kikezdő Gojko Dogo szerb költő melletti szolidaritás megnyilvánulása is.¹⁰ Orpheusz új lantja egy cipőpertli lesz, ám a börtönben még azt is elveszik tőle:

a költőtől elveszik cipőpertlijeit
el hogy ne legyen mit a rácsok közé feszítenie
hogy orpheusz ne húrozhassa fel új lantját
ne akassza fel magát.

Az idézett szakasz Barak László versébe is átkerül, az első sor módosulva, a többi szó szerint: ez a kiemelés a Tolnai-vers és a Tolnai-portré együttes felragyogtatásában játszik szerepet:

itt van Tolnai Ottó verse
kerek üvegasztalon írta
egy költőről
akinek elvették a cipőpertlijét.

Barak lényegében a Tolnai-vers redukált parafrázisát *pars pro toto*-ként mutatja fel, verset a vers közepén, egy metapoétikai gesztussal kérdezve rá saját szabadságának problémáira és lehetőségeire. A Próbatétel ebben a tekintetben nem más, mint a létező bátorsággal üzött játék az egyéni szabadság és félelem, sakkban tartottság hazai terepén. Megismételhető-e vajon egy ilyen szubverzív gesztus, megszólaltatható-e a létező szocializmusban elfojtott indulat költői bátorsága? A Tolnai-gesztussorozat megisméltése, lemásolása, jelzése első lépés lehet ehhez a felszabadítandó bátorsághoz. Maga a Barak-szöveg is applikatív természetű megnyilvánulásokkal indít:

kerek konyhaasztalon írok
két széle lehajtható
így négyszögesítjük mi a kört
pofonegyszerű.

Tolnai szintén az írás-aktus szenttelen leírásával indít, ám a második sorban máris megjelenik a személyesen túlra, a közéleti létre is vonatkoztatható, barátja disszidálására vonatkozó eufemizmus:

egy kerek üvegasztalon írok
(külföldre távozott barátomtól kaptam).

A kerekiség végtelen szabályossága és a bezártság együttes jelenléte világosan jelzi, hogy itt az örökül hagyott életdarab funkcionális rab-sága és a tőle függetlenedett birtokos szabadsága kerül terítékre. Az írás gesztusában van kilépési lehetőség a szabadságba magába, ám ezt maga az írás hagyományos eszköztárral képtelen megtenni, s önmaga tulajdonképpeni vágya helyett önmaga jelenvalóságáról és

körülményeiről ír. Az egzisztenciális létszorongatottság univerzális érzéssé emelkedik, ahogy Maurice Blanchot írja: „Az embert tehát akkor, amikor a műhöz tartozik, a mű pedig a művészetet kutatja, a lehető legnagyobb veszély fenyegeti: nemcsak életét kockáztatja, nem is a világot, melyben él, hanem önnön lényegét, az igazsághoz való jogát s még inkább a halálhoz való jogát.”¹¹

Barak a kör négyszögesítésének rendkívül szellemes ironiával „megoldott” problémáját helyezi hasonlóan kontrasztív pozícióba, mint Tolnai a jelenlét és távollét kérdését. Thomas Mann Varázshegyének államügyésze még szenvedélyesen keresi a kör négyszögesítésének matematikai lehetőségét, s a körkvadratura-kísérletek sokfélesége és megoldásjavaslatai valósággal fetisizálták a problémát, mely a történelem egyik legfogósabb matematikai rejtélyének számított. Hogy egy másik irodalmi példát hozzunk, David Leavitt regényhőse¹², Srínivásza Rámánudzsan szintén kidolgozott egy viszonylag pontos módszert. Barak szövegének erős ironiája egyértelmű utalás a szocializmus látszatzmegoldásaira, álprobléma-kezeléseire. A „pofonegyszerű” fordulat ezt megerősítő gesztus: maga válik a pragmatikusan, saját igények szerint áthangolható probléma érzéketlen ürességévé. A tárgyak magabiztossága a létkulisszák magabiztossága lesz:

előttem magabiztos sótartó
mellette álszerény kehely
hasán tétova felirat
mohács.

A négyszögesített kerek konyhaasztal rusztikussága a Tolnai-féle üvegasztal áttetsző könnyűségével szemben alapvetően határozza meg a verstér provinciálisabb jellegét. A mohácsi vést megidéző szuvenir kehely egyszerre utal egy történelmi traumára, illetve pozicionálja magát a stabil sótartó jelképezte jelen ellenpontjaként. Míg Tolnai a vers születésének teréről az alkotó testet kezdi el drasztikus rettenettel figyelni, s az írást fokozatosan a megkínzáshoz, perverz vallatáshoz hasonlatos tevékenységként láttatni („látom az írás közben összelapított falloszt / látom az írás közben megnyomorított heréket”), Barak a testet körülvevő környezetre fókuszál. Ezzel az eljelen-téktelenítési folyamattal a Tolnai-vers intenzív jelenlétét akarja kiemelni, de ezt már az is világosan jelzi, hogy a kurzivált intertextust és a Tolnai-megidézést pontosan a vers szimmetrikus középpontjában helyezi el 8–8 sor közé, ráadásul az utolsó nyolc sort 6–3 arányban tagolva, hogy így is világos legyen a központi mag 4–3-as tagolása. Barak versében az önreflexió csak a szöveg végén jelenik meg, egy önsanyargatási gesztus keretein belül:

kerek konyhaasztalon írok
csupasz lábbal
a padlóhoz fagyva.

Ez az odafagyás a fizikai mozgás ellehetetlenedését jelzi, illetve a megdermedt, csupasz szabadságot.

11 Maurice BLANCHOT, *Az irodalmi tér*, Budapest, Kijárat, 2005, 200.

12 David LEAVITT, *Az indiai hivatalnok*, ford. Varró Zsuzsa, Budapest, Európa, 2010.

13 Allen GINSBERG,
A leples bitang,
ford. Eörsi István,
Györe Balázs,
Orbán Ottó,
Budapest, Európa,
1984, 159–161.

Tolnainál a börtönrács és a cipőpertli mint Orpheusz groteszk hangszerei jelennek meg, illetve az öngyilkosság lehetőségével összejátszható költőkép kulisszáiként: a lét elemi és költői értelem-
ben is veszélyeztetve keresi alternatív megnyilatkozási formáit. Ezek a formák részint a kiszólás, részint az irónia, részint pedig a lehetsé-
ges szabadsággesztusok intertextuális regisztrálásában mutatkoznak meg Barak fordulat előtti költészetében.

A versben a saját test gyötrése, a padlóhoz fagyott láb nála reménytelen belemerevéssel zárul a kikezdehetetlenbe. Ebben a térben a tárgyi valósággal azonosítódik az egzisztenciális emberi jelenlét is. Az asztal itt nem a szabadság illúziójának finom metaforá-
ja, hanem kimozdíthatatlannak mutakozó létkulissza. Az írásról szóló írás sem metapoétikai gesztusként válik a legerőteljesebbé, hanem azáltal, hogy egy más írásra és e másik írás létrejöttének módjára reflektál. Ez a felidéző intertextualitás nem pusztán esztétikai értékű, hanem morális tett is, ha úgy tetszik, egyfajta erkölcsi elkötelezettség stigmája, mely a kor hazai irodalmában szinte példa nélküli.

A *Míg élek* című vers egy Allen Ginsberg-mottóval indul („Hogy ki vagyok mondd meg előbb”), mely a költő *Vén tó* (Old Pond) című verséből származik.¹³ Elképzelhetetlen lett volna, hogy ez a rendkívül obszcén versnyelvű Ginsberg-szöveg 1987-ben a mindvégig vonalas Madách Kiadóban megjelenhetett volna. Barak itt ismét a rendkívül tudatos megidéző intertextualitást hívja segítségül, és használja ellentépként a vers látszatra patetikus, posztromantikus szólamaikhoz („Ó, hazám fiai”), melyeket egy zsarnok vagy piedesztálra emelt, kultusszal övezett potentát szájába ad. Ez a látszatra ártalmatlan sor egy vérbeli Ginsberg-song radikális, szinte kontrollálatlan, magömlésszerű áradatát idézhette fel az értő vagy beavatott olvasóban. A Ginsberg-szövegben szereplő heroin („Hurrá! A kolbászom kemény! / Egy nő heroint nyom belém!”) a marxista ideológia megfelelője lesz, ahogy a szexuális aktus virtuális potenciálja a hatalmi packázásokban testet öltő szánalmas libidóátvitel. „Falj szart, ezt mondta szó szerint” – zengi a Ginsberg-vers beszélője, ám a Barak-vers beszélője sem mond mást, csakhogy ezt az ideológiai kenetelenség mázában teszi, s a kultuszban rejlő mesterséges imádat-retorikai érzelmi kulisszáira hivatkozik. Barak nem valósíthatta meg azt a pszichedelikus asszociációk aurájába vont kiáltás-költészetet, melyet a beat generáció el- és felszabaduló poétikája megengedett, vagy mely ekkor már Magyarországon számos formát öltött Orbán Ottó vagy Eörsi István munkáival, s nem mellékesen Juhász Ferencében, aki a kiáradás versnyelvének kozmikus súlyával terhelte meg ugyanezt az érzésvilágot (lásd pl. a Corso nyomán írt híres bombaverset). „Célunk Mucska lett volna csak” – éneklí magyar hangján Ginsberg, ezzel szemben Barak szánalmasan önáltató haldoklója így beszél:

Nem csaphatom be a hazát,
Európát,
a nagyvilágot,
ragaszkodnak hozzám ugyanis.

Barak nem elégszik meg ezzel a kontraszttal, a párbeszédbe vonás radikalizmusával, mely csak a szövegek közötti térben észlelhető kísérletként, s melynek robaját a korabeli kritika és recepció végképp nem hallotta meg. A szöveg másik vendégszövege teljesen asszimilált intertextus, mely Szócs Géza *A forradalmárok vacsorája* című versének egy passzusát idézi meg:

Te számolod a napokat,
a fejeket,
a gondolatokat a fejekben,
fejekben tartod a gondolatokat,
nehogy az utcákon
letépett szoborfejeket görgessen
magával az ár,
az ár, mely alkalomadtán
a legvadabb kozmopolita...

Szócs Géza montázszerűen egybeszótt, groteszk nyelvezetű, 1977-ben írt, Tamás Gáspár Miklósnak dedikált verse, mely egy elképesztően szürrealista lakoma részletező leírása után jeleníti meg a forradalmat magát, mely a bálvány ledöntésének képe után a felfegyverkezés meghökkentő képeit vetíti elénk:

és a városban emberek guggolnak a vasló körül. Tűz fele
fordított szemgödrükből szurok szivárog
s az egész városban hallani hogy a folyó
letépett szoborfejeket görget magával.

A FORRADALMÁROK HAZAMENNEK KIVESZIK AZ OLAJFÜRDŐBŐL
A KARABÉLYOKAT MEGTÖRÖLGETIK KIFÉNYEZIK ÉS ÖSSZE-
SZERELIK ŐKET FŰVEL MOSDANAK ÁTÖLTÖZNEK MEGVACSORÁZ-
NAK KIBIZTOSÍTJÁK A KÉZIGRÁNÁTOKAT ÉS ELINDULNAK.

A forradalom alternatív természetrajzának groteszk leírása helyett Barak a választott, a *prosopopeia* keretein belül érvényesülő potenciálissal számol. Az „íme, a sóvárgott panoptikum, / a napok panoptikuma” szakasról nem nehéz azonnal észlelni a korabeli szovjet politikai viszonyokra utaló ironikus célzást: nem pusztán a vélt vagy vágyott heroizmus örökkévalóságába zárt illúziójának groteszk megnyilvánulása ez, hanem világos célzás a szovjet mauzóleumfétisre, mely a marxista önmitizálás kultikusságának egyik szélsőséges aspektusa. Barak költői technikájának sosincs akkora hagyományértelmezői tétje, mint Szócsének, aki a parafrázis, illetve a hibás idézet, a roncsolás és a divergens elemek groteszk házasítása révén teremt sokszólamú poétikai párbeszédet.¹⁴

Amit Pilinszky kódoltan a nagyvárosi ikonok metaforáiba rejt, Barak (látszat)metafizikus perspektívából ábrázol. A letépett szoborfejek, a kultuszrombolás és a forradalom képeinek beiktatása hasonlóképpen egyértelműsíthető. Baraknál az intertextusok által létreho-

14 BLÉNESI Éva,
Szócs Géza,
Pozsony,
Kalligram, 2000,
140–158.

15 BARAK László,
Vízbe fült plakátok, Bratislava,
Madách, 1982,
17.

16 A hazaféltés
romantikus kép-
zeteiről lásd pl.
BAZSÁNYI Sándor,
„Bízást!...” = Uő,
„Fehéret, feketét,
tarkát...”
*Változatok az író-
niára*, Pozsony,
Kalligram, 2009,
122–132.

zott szövegtér a hagyománnyal folytatott többszólamú párbeszéd eszközeként egy közties szöveg létrejöttét vizionálja az értelmezési stratégiáit leleményesen megválasztó olvasó előtt. Amit olvasunk, lényegében csonka, kiegészítés után vágyó megszaggatott papír. A feltáruuló új jelentések azonban kiiktatják a posztmodern panoptikum-játék esztétikai heroizmusát: amit viszont cserébe kapunk, épp a szövegköziség párbeszédképességében rejlő intimitás lesz. A Barak-szövegek harsánysága e reflektált, közties, szöveg- és hagyományközi térben érvényesül igazán. Diderot híres regényének címe a játékoskosságot előtérbe állítja ugyan, de az erotikus metaforizáltságot a szöveg később belefuttatja a hangzó beszéd komoly dikciójába:

Mint fecsegő csecsebecsék
ragaszkodnak már hozzám a napok.

A ragaszkodás („mint kamaszlányok a furcsa csecsebecsékhez”) és az érzékiség összekapcsolása azonban fokozatosan az ideológia szorító ölelésévé változik át:

Ó, hazám fiai, ragaszkodjatok hozzám ti is,
ragaszkodjatok!

A ragaszkodás végső definíciója („negédes bilincs”) egyberántja a két dimenziót: az érzékiség bilincse és a rabság bilincse ebben a hiába-valóságban sokszorozza meg jelentéseit. A vers tere talán rokonítható a *Vízbe fült plakátok Rapszódia* című versének első tételében jellemzett virtuális Ortodoxiával.¹⁵

A hazaféltés bármely korábbi mintázata a zsarnok szövegében a hazugság retorikájának mintázata lesz, a romantika magasabb harmóniakat létre álmódó pátosza szólammá degradálódik.¹⁶

Ortodoxia kelléktára és paraván-világa az abszurdba ívelő nyelvi struktúrákból építkezik. A *Szárnyak* című hosszúvers jelképisége a madárból mint szabadságjelképből indít Sven Delbanc Kirándulások című regényének motívuma nyomán. Ez a svéd regény az intellektuális alfabetizmus természetrajzoként is olvasható, mely kiváló háttérmintázata lehetne a korabeli csehszlovák ideológiai képzésnek. A szabadság megtestesítőiként elgondolt madarak azonban a vers negyedik szakaszában békegalambokká válnak, egy kultuszretorika kedvelt szimbólumaivá, ám ez a metamorfózis elképesztően groteszk fordulatot véve lép be az egymásnak eresztett szövegek montázsába:

Tüntetnek már a téren örült békegalambok:
Gyártsatok nekünk szárnyas kényszerubbonyokat!
Gyártsatok nekünk szárnyas kényszerubbonyokat!
Gyártsatok nekünk szárnyas kényszerubbonyokat!

A jobb kor Vörösmarty-panelekkel megidézett jövődőlése a „jóbohóságom” pozíciójából megszólaló ént visszavezeti a közhelyhez, mely azonban épp az ilyen én-konstruálás folytán nyeri el lényegi pozícióját a versben: „ahol gyermekeinkkel eljátszadoznak a békegalambok”.

A széttartó szöveg zárlata két újabb fontos szöveget hoz játékba:

Engedje meg a tisztelt
A Tisztelt –
hogy elnézését kérjem,
merthogy a következő műsorszám
elmarad,
melyet
Szárnyas lovak adtak volna elő
Ének a határtalanról címmel.

Amennyiben a kurzivált címeket szerzőikkel társítjuk, világossá válik, hogy Barak itt Mészöly Miklóst és Weöres Sándort idézi meg. Ez a két irodalmi modell, melyet az őrült békegalambok jelképezte szimbolikus tér (azaz maga az úgynevezett csehszlovákiai magyar irodalom) képtelen befogadni. A költemény e kudarc-láttelel válik különös ars poeticává. A mesterséges madár (repülő) képeit felvillantó költeménysorozat végül egy sokatmondó poénnal zárul, mely a triviális öndefiníálás logikai hibája után a lényegtelen, a marginális kiemelésére tesz elkeseredett kísérletet, s ennek köszönhetően ragadja meg azt a nyelvi kifejezéslehetőséget, mely nyelvfilozófiai dimenziókkal gazdagíthatja a felvállalt trivialitást is:

A repülés – olyan, mintha repülnél.
A *mintha* – olyan, mintha repülnél.

A mintha természetrajza, analízise lesz a teljes kötet, az elrugaszkodás, a hasonlat lehetőségének szabadsága, mely élesen szemben áll a hasonlított elviselhetetlenül trágár realizmusával.

Weöres megidézése a Vörösmarty-féle romantikus hazafelfogás destrukciója után olyan alternatívát kínál, mely megint csak a szövegköziség terében képezhet kivethető rajzolatot:

És végül élni derültem,
láng, pőre láng,
a szerte határtalan úrben
mutatom valódi hazánk.

Összegezve elmondható, hogy a Barak-költészet 1989 előtti szövegeinek jelentékeny hányada csak az intertextusok hálózatában olvasható el maradéktalan filológiai pontossággal, s a szövegköziség szubverzív gesztusrendszerének jelenléte olyan létmódba kényszeríti ezt a lírát, mely részint önmagában modellálja egy elnyomó korszak szabadságvágyát, részint pedig alkotói alapállások és esztétikai megfontolások hálózatának létrehozásával megteremti az ellenállás személyes kánonját.

A saját idő kiárusítása

1 BARAK László,
Időbolt, illusztrálta
Németh Ilona, fény-
képezte Somogyi
Tibor,
Dunaszerdahely,
NAP, 2000.

Az idő lehet értékes és értéktelen, akár az árucikkek, s ugyanúgy kell vigyázni is rá: lopni is lehet ugyanis a napot, rabolni mások idejét, ugyanakkor az is előfordulhat, hogy valaki időmilliomos... Barak László legismertebb, kötetcímmé is emelt gyerekverse, az *Időbolt*¹ úgy lép túl a hétköznapi nyelv idiómáin, hogy mögöttes tartalomként meg is őrzi azokat, ezért tűnik az alapötlet egyszerre meghittten ismerősnek, ugyanakkor meglepően újszerűnek.

A múlt és jövő dimenzióit egyaránt belakó napok („a holnapután s a tegnap”) kiárusítása ugyan „titokban” kezdődik, az élelmes vevők azonban hamarosan mégis tudomást szereznek róla, s hipp-hopp el is kapkodják a teljes árukészletet. Az időbolt tulajdonképpen két napig működik teljes gőzzel, hiszen az egyes szám első személyben megnyilatkozó bolttulajdonos megszólalása csakis a mába tehető, vállalkozását pedig, amint az monológjából egyértelműen kiderül, „tegnapelőtt” nyitotta.

Tegnapelőtt titokban
időboltot nyitottam.
Kapható volt minden nap:
a holnapután s tegnap...
Hol van már a tavalyi hó?

Hogy saját idején kívül behozott vagy másoktól felvásárolt árut is rak-tározott-e korábban (s így a „kapható volt minden nap” kitétel az egyén vagy az emberiség napjaira vonatkozik-e), tulajdonképpen ebből a nézőpontból már lényegtelen: miután a percek, másodpercek mind elkeltek nem sokkal a nyitás után, minden vevő elégedett lehet, s csupán a saját idejét (is) feláldozó boltos érezheti magát kifosztottnak.

Nem gondoltam, hogy a boltban
olyan lesz a forgalom,
hogy a percek,
másodpercek
nyitás után mind elkelnek.

Mivel az áru elosztása az egyes vevők között nem biztos, hogy arányosan történt (lehet, hogy volt, aki napokat, mások viszont csak perceket, esetleg másodpercket vásároltak), az emberek életideje, illetve a rendelkezésükre álló idő minősége nem lett egyforma. A bolt-

nak (vagy ha akarjuk: az élet szabad piacának) a megnyitása azonban az ember kezébe adta legalább a választás lehetőségét, a döntés felelősségét az előre elrendeltség kiszámíthatatlanságával és kegyetlen kimértségével szemben. A piacon való megmaradás és boldogulás, s a vásárláshoz szükséges anyagiak előteremtése is számos tényezőtől függ, melyek között az akarat nem elhanyagolható ugyan, de korántsem elégséges.

Az időnek piaci körülmények közé szorítása olyan filozofikus alapötlet, mely gyerekversnél szokatlan gondolati mélységeket is megnyithat: Barak gyerekverse azonban áttekinthető szerkezete, az előbeszéd és a ritmikus versbeszéd közti köztes pozíciót elfoglaló hangzása révén könnyen utat talál a gyerekekhez, s cseppet sem tűnik tudálékosnak. A napok monotonitását megtörő születésnap központi szerepbe helyezése okán akár alkalmi költeménynek is tarthatjuk, de az *Időbolt* több ennél. A születésnap az a minden évben (legalább egy rövid intervallum erejéig) elérkező saját idő, amit nem lehet és nem is érdemes kiárúsítani.

Itt állok most idő nélkül,
semmim, semmim sincsen –

csak születésnapom.

Mi lesz akkor énvelem,
hogyma azt is eladom?!

A bolt épülete mintegy konkrét teret biztosít az idő számára, elvontságát képivé, vizuálisan is megragadhatóvá teszi. A boltban árult idő állaga még így is megragadhatatlan: Németh Ilona érzékletes illusztrációján² az idő (illetve maga a vers) úgy árad ki a bolt zárt kapuján keresztül, mint a lámpa fénye, s ebben az áradásban fürdőzik meg a vers teste.

Az idő bizonyos keretek közé kényszerítését a gyerekirodalomban gyakran valamilyen épület szavatolja. Varga Katalin izgalmas nyelvi kalandtúrájában, az *Én, te, őben*³ a Hókusz-Pókusz cirkusz hajótörést szenvedett bohócai, Pitt és Patt többek között az *Idők* házába is eljutnak, ahol a három varázsszó, a volt, a van és a lesz különleges erejével szembesülnek. „Itt bármit megtudhattok a múlt-ról, jelenről, jövőről. De ami ezen a házon kívül történik, azt csupán a tükörfalon át láthatjátok” – mondja az ikrek kalauza, Fúrfarag.⁴ Az *Idők* háza tehát mintegy kívül van az időn, de ablakot nyit mindarra, ami már megtörtént, most történik vagy a jövőben történni fog. Barak kifosztott időboltjában mintha hasonló időn kívül helyzettség valósulna meg: a bolt – megfelelő áru híján – bezár, de még ablakai sincsenek, melyeken keresztül újabb eljövendő vagy a még mélyebb múltba vezető, letűnt napokra láthatnánk.

A versnek minden öniróniája és látszólagos derűje mellett van valamilyen rejtett tragikum is. A saját idejét kiárúsító, önmagának csak a születésnapját meghagyó boltos lehet egy elfoglalt, mindig

2 Uo., 27.

3 VARGA Katalin, *Én, te, ő. Kalandok a szófajok irodalmában*, Bratislava, Madách, 1973.

4 Uo., 44.

5 *Zsidó népmesék*,
összeállította BÁN
Linda, illusztrálta M.
Nagy Szilvia,
Budapest, Kossuth,
2011, 29.

6 *Uo.*, 31.

7 BARAK László,
Szelíd pamflet,
Bratislava, Madách,
1987, 73.

8 *Friss tinta! Mai
gyerekversek*,
Takács Mari illusztrá-
cióival, Budapest,
Csimota – Pozsonyi
Pagony, 2008, 26.

9 *Uo.*, 27.

10 Leena KROHN,
*Päivien museot =
Uo., Mitä puut teke-
vät elokuussa*,
Helsinki, WSOY,
2000, 29–42.

mások érdekében ügyködő ember, aki csak ünnepnapokon tud megpihenni, csak a születésnapján rendelkezhet szabadon az idejével. Ha viszont a saját időt az élet kimért rendjével azonosítjuk, a helyzet komorabb és tragikusabb, az időbolt pedig arra az egyik zsidó népmesében szereplő kis agyagkunyhóra kezd hasonlítani, melyben az emberi lelkek mécsesei égnek. Az egész életében az igazságot kereső zsidó egy erdő mélyén talál rá az apró házikóra, mely belülről sokkal nagyobbak tűnik: nyilván Barak időboltjának arányait is hasonlóknak kell képzelnünk, hiszen egy hétköznapi bolt keretei közé a végtelen árumennyiséget csak a titokzatosan táguló belső tér vagy (mint azt a Németh Ilona-illusztráció sugallja) a bolt előtt szétáradó misztikus kirakodóvásár képének segítségével tudjuk elgondolni.

A misztikus zsidó mesében a mécsesek az ember életidejének kimértségét prezentálják: „Amíg az ember él, addig a mécses is világit, s amíg a tűz ég, az ember életben marad. Ám amikor a mécsesben kialszik a láng, az ember lelke elhagyja e világot.”⁵ Az immár csak a születésnapjával rendelkező boltos a rádöbbenés pillanatában annak az öreg zsidónak a rokona, aki saját rövid kanócú, már csak cseppnyi olajat tartalmazó agyagmécsesét pillantja meg. Mindkettő ugyanolyan megdöbbenéssel kérdezheti: „...lám, ilyen közel a végzete, s nem is tudott róla?”⁶ Az öreg zsidó úgy akar segíteni a dolgon, hogy a mellette lévő, olajjal teli mécsesből próbálja meg feltölteni a sajátját, ám kísérlete kudarccal jár.

A saját idő megcsappanása mások idejének növekedésével áll egyenes arányban Barak Időboltjában is, s a verszáró kétségbeesett kérdést is egy olyan komparáció előzi meg, melyben az egyén fogyó lehetőségei a többiek, a tömeg feltöltekezésével párhuzamosak. Az időről történő elmélkedés kapcsán kulcsszerepet kapnak az arányok: „aki az idővel játszik / arányokkal játszik” – írja Barak egy felnőtteknek szánt időversében.⁷ Az Időbolt a növekvő és csökkenő, a telt és üres arányainak megfordíthatóságát prezentálja, az ismert és megszokott arányok viszonylag könnyen felbontható jellegét is bemutatva.

Barak verse bekerült a kortárs magyar gyerekversköltészetet reprezentáló *Friss tinta* című antológiába is⁸, mégpedig a tematikus elrendezésű gyűjtemény *Napmolnár* című ciklusába. A napmolnár, Vörös István versének hőse is az Időbolt boltosának rokona. Míg azonban a boltos árulja, szétadogatja a neki rendelt vagy rábízott időt, a napmolnár felőrli azt⁹, vagyis valamiképpen feldolgozza, átalakítja, más minőségűvé teszi. A finomra örölt csütörtökért pénzt kér, miközben a vásárnapot ingyen adja, a szerdákat viszont épphogy ő maga veszi kölcsön másoktól. Az időboltos nem tesz a napok közt ilyen aprólékos minőségi különbségeket, csak az idő két típusát választja szét egymástól: az ünnepit, a különlegest, az egyénit jelképező születésnapot választja el a köznapitól, a mindenkietől, a szokványostól.

A napok múzeumai című finn meseesszéiben¹⁰ egy gazdag vállalkozó úgy akar mindennapjainak emléket állítani, hogy felvásárol egy egész várost, majd mindegyik házat a saját napjaira emlékeztető múzeummá alakítja. Így lesz minden múzeum neve egy-egy dátum,

a kiállított tárgyak pedig a múzeumtulajdonos adott napjához kötődő emlékek és dokumentumok. Kiemelt pozícióba kerül a megszületés napja, a saját időszámítás kezdete: a múzeum megálmodója nap-hosszat abban a szaunaépületben üldögél, melynek az 1919.3.2. nevet adta, s mely élete első napját volt hivatott bemutatni; itt időzik a saját üres bölcsőjét ringatva s bölcsődalt énekelve. A születésnapnak Baraknál is nosztalgikus vetülete van: egyszerre jelzi a kezdetet, valami új elindulását, ugyanakkor a körkörösségét, az állandóan visszatérőt is, hiszen a születésnap minden évben újra elérkezik. Az Időbolt boltosa azonban az időmúzeum öntelt tulajdonosával szemben végtelenül nyitott és nagylelkű: mindenét kiárusítja, s megelégszik a saját életének kezdetére emlékeztető születésnap birtoklásával. Nem olyan megváltó¹¹ és önmagát mások érdekében feladó ugyan, mint Michael Ende ismert regényének hőse, Momo¹², aki az Időtakarék embereivel száll sikerrel szembe, hogy megakadályozza a további időtolvajlást, a saját idő takaréka tételét: az időboltos nyilván kap is valamit az eladott napokért cserébe. Ráadásul még időben kapcsol, s a teljes kiürülés előtt gyors mozdulattal zárja be időboltja kapuit, hogy megőrizze mindazt a sajátot, a kezdetre, a gyermekire emlékeztetőt, amit a születésnap jelképez.

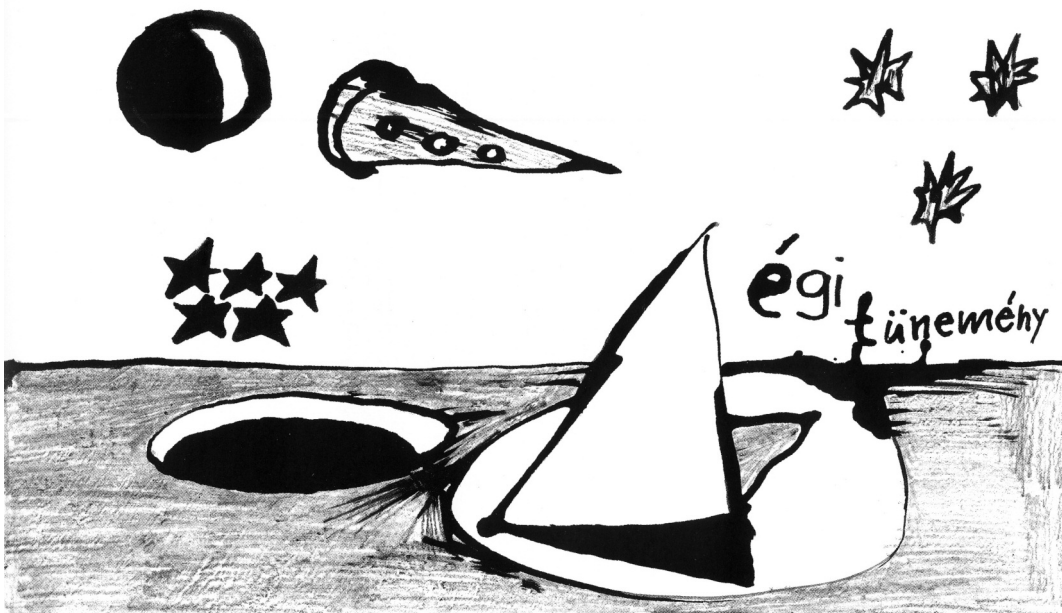
Barak felnőtteknek szánt verseiben az identitás, illetve az én és az idő párbeszédéből fakad maga a nyelv: „Beszélni tanítjuk egymást: / az idő és én.”¹³ Épp ebben rejlenek a nyelv, a költészet, a vers túlélési képességei is.

11 Vö. KOMÁROMI Gabriella, *Momo, a gyermek megváltó. Michael Ende mese-regényéről* = Uő., *A gyermekkönyvek titkos kertje. Tanulmányok, esszék, kritikák*, Budapest, Pannonica, 1998, 187–196.

12 Michael ENDE, *Momo avagy Furcsa történet az időtolvajokról s a gyermekről, aki visszahozta az embereknek az ellopott időt*, ford. Kalász Márton, Budapest, Móra, 1986.

13 BARAK, *Szelid pamflet*, 74.

Égi

H. NAGY PÉTER

Négy személyes, mégis szakmai pillanatkép

Barak László 60. születésnapjára

1. Ismerkedés

Barak Lászlóval 2002 őszén találkoztam először egy véletlennek – pontosabban Zalán Tibornak – köszönhetően. Ebben az időszakban a Zalán költészetéről szóló monográfiámon dolgoztam, s megbeszél-
tük Tiborral, hogy összefutunk Pesten az Írók Boltja előtt. Pécsről hazafelé jövet elmentem tehát a találkozóra, s ahogy közeledtem a bolt felé, láttam, hogy Tibor a bejárat melletti kirakat előtt áll, és nincs egyedül. Megközelítettem a háromfős csoportot, majd Tibor bemutatott minket egymásnak. Két újdonsült ismerősöm Barak Laci és kedves felesége volt. Színházba mentek, Tibor intézte a jegyüket. Váltottunk pár szót, s Laci megemlítette, hogy olvasta az Új Szó Könyvjelző mellékletében az *És ha mégis ringyó?* című kötetéről szóló szösszenetemet. Tetszett neki. Főleg az utolsó mondata... Azt is említette Laci, hogy nem nagyon szoktak a kötetéről írni, ezért is örült a reckónak. A szóban forgó írás a Könyvjelző 2002/7-es számában jelent meg, s érdekes, hogy a 8-as számban ettől függetlenül Csehy Zoli hasonlóakat írt a Barak-költészetéről. Bemozdult valami. Ebből a pillanatképből kiderül, hogy előbb olvastam Laci verseit, minthogy a szerzőjüket megismertem volna. Ezért a legkevésbé sem voltam azzal vádolható, hogy elfogult lennék. A szóban forgó szöveg egyébként arról szól, hogy Barak költészete a képgazdag jelenetezés helyett az utca szókészletét, az áttételeken keresztüli megnyilatkozás elvetését, illetve a prózaiság ismérveit (pl. cselekményvezetés) helyezi a líraiság fókuszába. Emellett a kötet felkínál egy olyan játék-
lehetőséget, amely a palinódiára épül. Amennyiben pl. a *hazakép* című verset összevetjük korábbi változatával, azzal szembesülhetünk, hogy a szöveggépző centrumok áthelyezésével létrejövő új variáns ellendalként működik a múltbeli szövegekhez képest. Méghozzá olyanként, amely átfogja az önértelmezés, illetve a dolgokhoz való viszony legtöbb felvillantott kérdéssírányát:

Az igazságot keresed feldúltan
a szépség helyett.
Persze a szépség okán,

amely kinek hogyan:
boldog borjúhúsevés,
egy tenyér rajzolata,
tavaszéji fűzfasóhaj,
megcsillanó nyál
egy gyermek fogsorán.

Majd a mostani verzióban:

nem keresed többé az igazságot
csak a szépséget
persze az igazság okán
amely kinek hogyan:
hatalom
atomhasadás
bankókötegek
egy-egy használható maca.

Kábé ennyi. Illetve hangsúlyoztam, hogy ez egy megújulásra kész poétikai látásmód ismérveit jelzi. Majd következett a záróeffektus: ha az *És ha mégis ringyó?* című verseskötvet a fentiekben körvonalazott előfeltevések felől olvassuk, túlzás nélkül megállapíthatjuk róla, hogy – *A manír évadja* című vers szavaival élve, illetve a mindennapok poétikus nyelvén megfogalmazva – „kurva jó lett”. Persze hogy az utolsó mondat tetszett a Lacinak a legjobban...

2. Elismerés

2006-ban Csanda Gábor felkért, hogy a *Magyarok Szlovákiában* című könyvsorozat harmadik kötetébe írjak egy fejezetet a '89 utáni „szlovákiai magyar” líráról. Elkészítettem az anyagot, és ekkor Barak Lacival már többféle munkakapcsolatban voltam. Úgy is fogalmazhatnék, hogy kezdtem elfogult lenni Laci irányában. Ám ez nem jelentette azt, hogy a költészetéről ne tudnék érdemben nyilatkozni. Teljesen világos volt akkoriban, hogy a Barak-líra jó irányba tart, s ebben Vida Gergely eszmefuttatásai is megerősítettek. A *Hagyománytörténelem*ben összefoglaltam tehát, hogy szerintem melyek e poétikai látásmód főbb jellemzői. Az élőnyelv regiszterváltásaira, a pátoszmentes beszéd retorikájára és az alulstilizáltság komponenseire épülő Barak-versekben a történelmi-politikai kontextusra vonatkoztatható referenciális kódok a költői szereptudat viszonylagosítását eredményező párbeszéd-szituációkkal kereszteződnek. Vagyis innentől kezdve a Barak-líra értelmezhetősége nem redukálható az autobiográfiai olvasás előfeltevéseire (a beszélő őszinte, az írás az életre/valóságra referál, a nyelv áttetsző stb.), és már kevés köze van a képviseleti líra beszédmódjához. Ez a funkcióváltás azért történt látványosan, mert a *Meg volt ám szenvedve minden!* és a *Miféle szerzet vagy te?* című válogatások (mindkettő 2003-as kiadású) az életmű árnyaltabb megközelítését tették lehetővé. Az utóbbi például nemcsak rejtettebb szövegszervező stratégiákat tett láthatóvá a korpusz szövetében, hanem be is mutatta azt a folyamatot, melynek részeként a szöveg–világ konstellációt a szöveg–másik szöveg kapcsolat váltja fel. Ennek következtében Barak alkotásmódja egy olyan jellegű palimpszeszt-költészethez került közel, melyben a sokszorozódó referenciaalakzatok a szöveggént működő világ képzetét erősítik. Ez azonban másképpen exponálódik, mint ahogyan Tózsér Árpád (vagy mint Kovács András Ferenc) esetében történik. Itt ugyanis a szöveggözi-nar-

ratív hang nem rendelkezik *eleve* az *irodalmi* közlés ismérveivel (sokszor még akkor sem, ha a megszólalást kanonizált fiktív diszkurzus kíséri). Az esztétikai meg nem különböztetés elve szerint a *Retúr a pokolba* című kötet explicit tematikája (a dunaszerdahelyi Fontána vendéglőbeli alvilági leszámolás) a versek olyan retorikai megoldásaival találkozik, melyek éppen az egyértelmű és véglegesíthető olvasatokat bizonytalanítják el. Innen nézve teljesen indokolt volt, hogy ebben az időszakban felélénkült a Barak-líra recepciója. De ettől függetlenül munkakapcsolatunk simán folytatódott tovább...

3. Bemutatás

2007 tavaszán Barak Laci felkért, hogy mutassam be a Vámbéry Irodalmi Kávéházban a *Ne dudálj, küzdj!* című, publicisztikai írásait tartalmazó kötetét. Elmentünk tehát Dunaszerdahelyre. A kötetbemutató elején azt mondtam, hogy szimpatikusnak tartom azokat az irodalmárokat, akik kapásból fel tudnak sorolni négy-öt dolgot, melyek bizonyos szempontból fontosabbak az irodalomnál, s Barak László ezek közé tartozik, a *Ne dudálj, küzdj!* olvasása után pedig még inkább így van ez. Sok mindenről volt szó. Néhány emlékfoslány erről. A kötet címe egy talált mondat. Ezekben a publicisztikai írásokban rengeteg ilyen fedezhetünk föl (pl. buszmegállóban, itt-ott elhangzó törmelékek), de beépülnek azok nyelvébe szállóigék, slágerrészletek is (sikeres mémek). Sőt, általában a szerző egy ilyen felvillantásával kezdi eszmeifuttatását, ugyanis ebben a műfajban nagy jelentősége van az első mondatoknak. Ezeket mulhat ugyanis, hogy a beszélő képes-e megnyerni a hallgatóságot, vagyis a befogadó továbbolvas-e. A könyv legfontosabb témái a választójog, az európaiság és a politikai kultúra hanyatlása. Az írások talán legfontosabb ismérve a demagógiaellenesség. A demagógia nem tévesztendő össze természetesen azokkal a gondolatkísérletekkel, melyek csak részben indulnak ki hamis premisszákból. Ez utóbbiak teljesen másként működnek: újabb rálátást biztosítanak valamely jelenségre. A demagógia viszont népbuittásként fordítható le; az erre épülő szöveg – legtöbbször egyébként tudatosan – alapvetően téves előfeltevésekből táplálkozik, elsősorban az érzelmeken keresztül manipulál, létrehoz egy olyan ideológiát, amely korlátozza a jelentések áramlását, megtéveszt. Barak kötetének célpontja az így működő politikai demagógia, melynek kifigurázása, leleplezése stb. során a szerző kabaréként, karneváli forgatagként mutatja be a szlovákiai politikai élet színpadát. Majd beszéltem a Barak-publicisztika retorikai megoldásairól (hiperbola, parabázis, ironia). Zárásként kiemeltem a kötetből egy olyan részt, amely magáról a közéleti publicisztikáról beszél:

sokkal hitelesebb egy közíró, ha legalább alkalmanként megmondja a tutit. Ahelyett, hogy a szépelgés, a képmutatás oltárán áldozna, néven nevezi bizonyos tapasztalásait. Mert, ugye, egy koszos, undorító latrinát sem szokás márkás szmokingban meg lakkcipőben takarítani.

Nos, bátran kijelenthető, hogy Barak Laci írásai megfelelnek ennek az elvárásnak. Emellett a kötet rácáfol arra a közkeletű vélekedésre, hogy ha az ide sorolható írások közül egyet olvastál, mindet olvastad. Barak remek publicista. A végén megkérdeztem tőle nyilvánosan, hogy nem szokták-e ütlegezéssel fenyegetni...

4. Csúcshatás

2010-ben jelent meg *A halálnepper*. A kötet bemutatójára 2011 tavaszán került sor a Budapest Kávézóban, s Laci megkért, hogy beszéljek a teljesítményéről. Mivel ez remek

kötet, alkalmat adott arra, hogy az előbeszédhez képest kissé feszesebb szakmai narrációt alkalmazzak. Egy pesti utunkon hazafelé jövet elmondtam Lacinak és Vida Gergőnek, szerintem hogyan lehet megközelíteni *A halálneppert*, s kábé azt a gondolatmenetet részleteztem a bemutatón. Főleg arról volt szó, hogy a halál retorikája megtöri-e a humanideológia támpontjait, hiszen a Starter-versek már arra figyelmeztettek, hogy a szubjektum nem képes a humanitás magasztos eszméinek vállalására (Starter a saját képére teremti a másvilágot). A kötetben ugyanis a síron túli beszéd retorikája egyre többször kerül összefüggésbe materiális törésekkel és a feltételeesség tudatosításával. Ennek eredményeképpen a síron túli beszéd nem forgatható vissza maradéktalanul a történelembe, mert a közvetítettség olyan trópusokon keresztül megy végbe, melyek nem képesek stabilizálni a kapcsolatot, mindig részlegesek maradnak, feloldódnak az allegória mortifikációjában. Vagyis a tapasztalati világ és annak nyelvi megjelenítése közötti egyezés lehetősége az, ami itt veszendőbe megy. A kötet ilyen értelemben demonstrálja a költészet mediális létmódját, amennyiben az események, tettek és szavak véletlenszerű bekövetkezését, nem pedig kauzális rendszerét viszi színre. Leegyszerűsítve: a halálnepper olyan „csaló”, aki a halált is kicselezi, hiszen materiálisan életben tartja azt, amit immateriálisan megszüntet, s a szöveg ennek köszönhetően túlél minket. A versszubjektum tehát maga is effektusa annak a textúrának, amelyen keresztül a művilág poétikuma szóhoz jut. Ezek a megfordítások azt sejtetik, hogy a Barak-líra a humán kontextusok váratlan megtörésével ismét újrendezte önmagát. Lacinak tetszett ez a megközelítés, s a bemutatón kiegészítette néhány „személyesebb” meglátással... A történethez aztán az is hozzátartozik, hogy Laci az Opus Domonkos-blokkjába egy olyan Kormányeltörésben-újraírást küldött ekkor, amelyet a legprofibb, a neoavantgárd és a posztmodern kapcsolatát inszenírozó szövegekkel egy lapon kell említenünk. A vers az „én” elkülönbötetéseire épül...

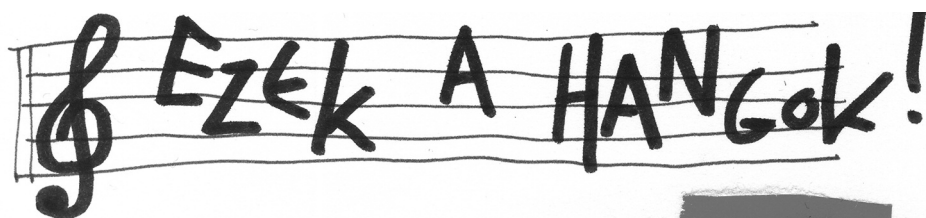
én tükörben állni
reggel délben este
nem gondolni kollektív
gondolni privát
én lenni emberbőr-kötésben
ördög/angyal
angyal/ördög
én nem mondani imát

én lenni amatőr színjátszó
gyepmester
őrzővédő
portás
rendszergazda
én színlelni halál
belehálni jóság
én sántikálni rosszban
nyögni adósság

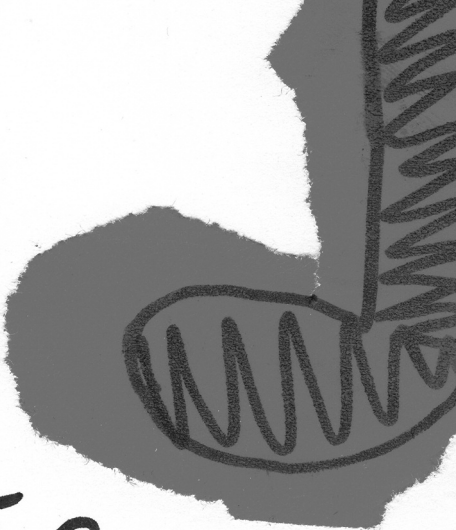
És így tovább... Szerintem ez a pálya egyik csúcsa a sok közül. A vers olyan leltárszerű, enciklopédikus panorámát bontakoztat ki, melynek egyik legfőbb komponense a kultúrák, ideológiák stb. viszonylagossága. Az egyetlen monológként olvasható szöveget önismételek, idézetek és narratív tömbök tördelik szét. A nagy ívű kompozíció talán legfontosabb mozzanata a beszélő identitásának kérdéseességére épül. Másrészt olyan eljárással van dolgunk, amely – a *Kormányeltörésben* című alkotás kihívásait vállalva – nem tesz különb-

séget irodalmi és nem irodalmi referenciák között, miközben újraírásként működik. Ezzel olyan kollázs- és bricolage-elvű szövegszervező stratégiák felé nyit horizontot, melyek egyfelől megkérdőjelezik az irodalmi beszéd kiténtettségét, az afirmatív szólamú szövegépítkezést, másfelől a különböző kontextusokból származó szövegtöredékek rekontextualizálásával teret nyitnak az ironia permanens játéknak. Ugyanakkor ez a reflektált közeg arra is utal, hogy az avantgárd és a posztmodern találkozásából olyan végtelenül nyitott intertextuális mezők nyílnak, melyek elérhető közelségbe hozzák az abszolút szövegköziség eszményét. Barak műve ezen a ponton ahhoz a tapasztalathoz érkezik el, melyet Esterházy így fogalmazott meg: „Minden felejt. Csak a nyelv nem.”

Rajz-1

EZEK A HANGOK!

és
milyen
minimálisak!
Micsoda
nehézségek...

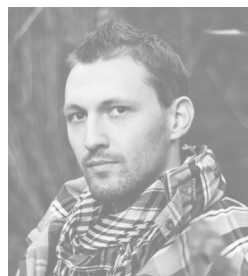
ÁFRA JÁNOS

Egy szál

A keresztgerendákról kiszögezett
esernyők lógnak alá, teltházás légyfogók,
lengő magnószalagok és kiürített mákgubók –
leáldozóban lévő gyönyörkert, tetszhalott
társaság, levegőbe beszélő mikrofonnál állók.

A szétázott arcok és lassan mozgó állkapcsok
sajátos félelemmel tárják fel mélységeiket,
és ereszkednek hallgatásba üres mondatok
után – szürkés sóhajokból nyugalomba
térnek a majdnem gondolatok.

Unalmadban mozgó térdemre rakod kezed,
erőtlenül elmosolyodsz, kihűlt kávéba öntöd
a maradék sört, sörösdobozba ejted a cigarettát,
kimosott hamutartónk szemed elé rakod,
s percekig csak azon nézel át.

A kései vendég

Kopog. Nincs válasz. Talán nem hallják.
Bátortalanul lenyomja a kilincset.
Kilép a kormos ég alá.

Halhatatlanok

– Félreértett. Mi nem *felvenni*, hanem *rögzíteni* szeretnénk a produkciójukat. Nem, a kettő nem ugyanaz. Egy tudománytörténeti vívmányról beszélek, uram. A közönségnek egy még sosem tapasztalt élményt, önöknek pedig, ami azt illeti, örök életet van szerencsénk felajánlani. Igen, jól értette. Megpróbálom röviden elmagyarázni. A térhatású filmezés és a hologram-technológia a múlté. Mérnökeink merőben új módszert fejlesztettek ki a színházi előadások megörökítésére. Látja ezt a gépet? Ne kérdezze, hogyan működik. Én is csak annyit tudok: működik. Működnie *kell*. Ami annyit tesz, hogy ez a szerkezet a tökély még nem ismert fokán képes az utókorra hagyományozni bármit, amit arra érdemesnek vélünk. Szépek a könyvek, de az csak síkba írt képzelet. Csodás a rádió, de nem több hangnál és mágianál. És bár magam is rajongója vagyok a filmeknek, lássuk be: azokból is hiányzik valami. A valóság lélegzete. Az eleven lélek. A világ. Gépünk ötletét ez az elégedetlenség adta. A vágy, hogy úgy tartósítsunk egy eseményt, ahogy az valóságosan lezajlik. Szín, alak, illat és szellem: ne legyen híja semminek. Amikor tehát önökre irányítjuk az optikát, s én megnyomom ezt a gombot, a masina magába szervezti s hézagatlanul elraktározza a látványt. Az előadás végén önök meghajolnak, én megállítom a folyamatot, erre önök eltűnnek – és megmaradnak. Örökre. Minden egyes újrajátszáskor újra élni és játszani fognak, elevenebbül, mint bárki a történelemben. Nem három közönséges dimenzióban, hanem a létezés teljessége szerint. Mit szól? Minthogy ön a társulat vezető színésze, véleménye bizonyára hatással lesz a többiek hozzáállására is. Hogy többé nem sétálhatnak napfényes erdőszéleken? Nem simogathatnak meg egy kedves arcot, s többé sosem kortyolhatnak a májusi levegőből? Így van. Örülök, hogy megértette a vállalkozás lényegét. Az életüket kérjük, s cserébe halhatatlanságot adunk. Fontolják meg. A fizetség? Nem hinném, hogy arra szükségük lesz a *továbbiakban*. De ha ragaszkod-

nak a szokásos eljáráshoz, kiállítjuk a megfelelő csekkeket. Az árban majd megalkudunk. Úgy sejtem, könnyen dűlőre fogunk jutni.

A Zénón-hadművelet

Hat perc a becsapódásig. A kijelzők eszeveszetten villognak, a riasztórendszer teljes hőfokon. De már nincs, akit riasszon. A kapitány tehetetlenül gubbaszt székében. Már csak öt perc. A navigációs tiszt a kezét tördeli. Négy. A legénység tagjai a végső letargián szeretnének túl lenni egyszer s mindenkorra. Mindannyian tudják, hogy a legtöbb, amit tehetnek, a csendes várakozás. Elfogadva az elkerülhetlent. Még három percük van. Felkészültek a támadásra, de az ellenség tűzereje meglepte a flottát. Az ő hajójuk tartott ki legtovább. S tart még ki két percig. Akkor éri el őket az omegalövedék. Manőverre már nincs idő, nem is volna értelme. Intelligens halál közelít feléjük. A pusztítás új neme. Egy perc múlva annyi sem marad belőlük, mint egy katicabogárból, amelyet atombomba talált telibe. Belül az utolsó percen. Képtelenek beszélni, figyelni, mozogni. Bábok, akiket sorsukra hagyott az irgalom. Ha volna még szemük a látásra és fülük a hallásra, észrevennék, hogy az öreg a sarokban (a cirkáló könyvtárosa) föltűnően nyugodt. „A költészet szempontjából ugyanis előnyösebb a hihető lehetetlenség, mint a hihetetlen lehetséges”, suttogja békésen Arisztotelész szavait. És Zénónról kezd beszélni. Hogy nincs szükség védekező stratégiára; a hadművelet, amellyel kivédhetik a csapást, *magától* készen áll. Csak szakadatlanul *gondolni* kell rá. Az eszmélet tiszta erejét nem győzheti le a démoni anyag; az a kozmoszt magát kérdőjelezné meg, cirkálóstul, katicabogarastul, istenestül és kaporszószostul. Mert közeledik, de sosem fog ideérni a halál. Ahhoz – citálja a betűk óra a görög bölcselőt – először a távolság felét kell megtennie. Majd a maradék távolság felét. Aztán annak a felét, és így tovább, végeérhetetlenül. Ezt suttogja, talán csak magának, hogy ne háborítsa a társakat. Majd lehunyja szemét, elféskelődik a fotelben; van ideje. Végtelen idő áll még előtte.

A Gagarin-gyűrű

Mire elkészült a világgal, Isten kezében alig maradt anyag az ember megteremtéséhez. A leggyatrább agyagból gyúrta hát eleinket, s ezt az eredendő silányságot ma sem tagadhatnánk el magunktól. Bátornak próbálunk látszani, holott éjszakánként reszketünk a holdfényben. Leleményesek lennénk, de minden gondolatunk angyaloktól csent híváság. Erkölcösnek tartjuk magunkat, pedig csak félünk. Igaz, erre már végzetes okunk is van. Pedig sokáig azt hittük, egymással kell dűlőre jutnunk. Háborúk és békekötések váltógazdasága, ennyi volt a történelmünk. S most talán mindennek vége lesz. Csakis magunkat hibáztathatjuk. Felelőtlenül nagyravágyók voltunk: az égbe és az égen is túlra szálltunk, ám nem érdekeltek a következmények. Hogy az elhasználódott műholdakkal, az elhagyott űrállomásokkal s a galaktikus kalandozás megannyi apró-cseprő relikviájával mi lesz. Mire föleszméltünk, a gazdátlan objektumok összekapaszkodtak, és gyűrűbe fogták a Földet. Törmelékes intelligenciájuk összeadódott, s a világunkat fenyegető, pusztításra tökéletesedett paragépezet jött létre. Aranybilincs kattant a mennyek fölött. Az apokalipszist harsogó sajtónyelv – méltatlanul a valamikori hőshöz, de jogosan emlékeztetve a kezdetekre – Gagarin-gyűrűnek keresztelte el az irányíthatatlan alkotmányt. Az utolsó órákban, nemzetközi összefogással sikerült kiszabadulnunk az életre kelt űrszemét halálos szorításából; épp csak kifejlesztett hiperfegyverek garmadáját bevetve semmisítettük meg a kozmikus hulladék körkörös hadoszlopát. Csakhogy... E roppant fel-

adathoz roppantul intelligens lövedékekre volt szükség. És cizellált memóriájú rakétafokozatokra s még ki tudja, mi mindenre. Ezek, miután teljesítették kötelességüket, dicséretes épségben maradtak fenn. Elképzelhetetlenül erős és okos konstrukciók egytől egyig, s most már amatőr csillagászok is tisztán kivehetik: valami baljós öntörvényűség új hadrendbe irányozta megmentőinket. Ugrásra kész szörnyek az égbolt takarásában, így gondol rájuk mindenki. Elpusztíthatatlanok. Kiszámíthatatlanok. Megközelíthetetlenek. És szemmel tartanak bennünket.

Holdtölte

Az első Hold-telepéseket, a várakozással ellentétben, nem követte újabb hullám. A Milligan-program megtorpant, rosszmájú híresztelések szerint kudarcba fűlt a kísérlet. A Hold ásványtartalékai túlon túl szűkösen bizonyultak, kitermelésük pedig aránytalanul költségesnek; ráadásul a Kolónia fenntartása is hatalmas összegeket emésztett fel. Ám a 416 ember – férfiak, nők, gyermekek – a kormányzati hallgatás és halogatás hónapjait követően mégis úgy döntött: marad. A Lentiek nem értették őket. A holdbéli tájak pokoli kietlensége a monitorokon is pokolinak és kietlennek hatott. S nem volt világos az sem, hogyan képes fennmaradni néhány száz ember, önként és önerőből, egy életre alkalmatlan égitesten. Egyáltalán: mi zajlik a Hold túloldalán, ahol a Kolónia berendezkedett? Idővel a kérdések helyét közöny vette át. Ahogy az úrkutatási láz, úgy a földlakók érdeklődése is lohadni kezdett. Megszakadt a kommunikáció, a Hold magára maradt. Kétszáz év telt el, s mindenki úgy hiszi, halottak vagyunk. Vagy élelmes kannibálok módjára tengődünk itt, a körbeéő sivatagban. Pedig csak a holdtöltére várunk. Kétszáz év után arra a teliholdas éjre, amikor beteljesíthetjük sorsunkat, és a Lentiekét. Három nap múlva következik be, akkor indulunk. Nem volt egyszerű. Kellett hozzá ennyi idő. És rengeteg szenvedély, gondolat és szeretet. Odaadás és hit. Hogy meg lehet csinálni, s mi képesek leszünk rá. A gravitációs örvények és a fekete anyag energiáit fölhasználva útra kelni. Űrhajó nélkül, természetesen. Pontosabban a valaha volt legszebb csillagközi járművön. Holdtöltékor indulunk, hogy a Lentiek jól lássanak, és büszkék legyenek ránk, az elfeledettekre. Hogy ha föltekintenek az égre, azt lássák ámulón és reszketegen: a Hold, ez a gyönyörű ezüstkorong mozgolódni kezd, azután sebes búcsút int, s utasaival az univerzum túlsó szeglete felé veszi az irányt, hogy hírül vigye minden fajnak és istenségnek, miféle hidegglós csodákra hajlandó az otthont kereső szív.

Teremtők

Nincs titok, mert van túlvilág, zárta le történetét a jól értesültek szerény fölényével, és biccentett hozzá, és kortyolt a borból, és beletúrt a szakállába, és elaludt. Az asztra dőlve hortyogott az idős vándor, te pedig továbbbszötted, amit hallottál, mert elhitted, hogy a világon túl másik világ rejtezik, amögött harmadik, és így tovább véghetetlen sorban, s minden világnak saját Teremtője van, és ahány isten, annyi univerzum, ahány univerzum, annyi törvényi együttállás, innen a nehézkedés hiányzik, ott a fény szerkezete merőben különböző, másutt a lélek átjárta anyag fiziognómiája ölt olyas alakot, hogy az földi szavakkal elbeszélhetetlen és fölfejtethetlen, ezért földi a rejtély fátyla mindazt, ami túl van, és mert minden túl van, nincs szabadulás a fátyolozott létből, nincs szabadság, se megbocsátás, se glóriás derű, de van túlvilág, mert van titok, zártad le a történetet, és biccentettél hozzá, és kortyoltál a borból, és beletúrtál a szakálladba, és elaludtál. Az asztra dőlve hortyogtál, én

pedig továbbszóttam, amit hallottam, mert titok nélkül nincs túlvilág, és túlvilág nélkül nincs titok, és nekem se egyikre, se másikra nem volna szükségem, de történetek és vándorok nélkül, a színjátszó szavak szépségétől elesvén mi maradhatna birtokunk a sivatagos esztendőben, mi tarthatná életben az élehetlent, s mire áhítozhatna tiszta szívvel a kislány, akit tegnap a játszótéren sírni láttam, mert három pillanatig, míg körbe nem fordult higgadt elmével, árvának hitte magát? Néha azt gyanítom, ez a titok, a játszótéri kislány sírása – s minden egyéb, istenestül és túlvilágostul csak hóbort, üres varázslat, tündéri gyönyör és hideglelős transzcendencia. Biccentenék hozzá, kortyolnék a borból, és beletúrnék a szakállamba, de félek, végül az asztalra dőlve hortyognék magam is, márpedig éber szeretnék lenni hosszan, egészen addig, míg fel nem ébredtek, látni kívánom, amit láttok, és még inkább, amit látni fogtok, ne rekeszettek ki álmaitokból, ne hagyjatok remény nélkül, ne induljatok még más világok felé.

Bizalom

Hárommilliárd éve vagyunk úton. Maroknyi küldött, meggondolatlan vakmerők egy szűkös űrkabinban. A hibernalás lehetővé teszi a végtelent. És a rettenetet is. Társaim hárommilliárd éve alusszák a jégemberek édesded álmát, én pedig hozzávetőleg két és fél milliárd esztendeje függök élet és álom között: egy hiba folytán (talán hanyagul kötöttek be egy

Aranka

kábelt a földiek) a testem élettelenül, a tudatom éberem töltötte ezt az időt. Volt tehát alkalom gondolkodni. És ráeszmélni. És beleőrülni. És istenné lenni és patkánnyá és hínárrá és ametiszté – nem tudom, melyik a legmegfelelőbb analógia az állapotomra. Ami még nem volt, az nem hasonlíthat semmire. Különös, hogy nem lettem sem skizofrén, sem paranoiás. Ellenkezőleg. A teljes depressziótól a teljes derű óvott meg. A kiterjesztett bizalom mentális védőbástyái. Néhány millió évenként elfog ugyan a kétségbeesés, mi lesz, ha ennek nincs vége, ha nem érünk célba sehol és soha, ha nem jutok ki magamból, mert az örökkévalósággal váltam azonossá. Ha Isten sem vár ránk, mert magunk mögött hagytuk őt is. Azután, ki tudja, honnan és miért, minduntalan a régi erő költözik belém újra, indokolatlan nyugalom és jókedv, s e percben is csak ezt érzem. A felelőtlen reménységet, a semmi örömét. Ha ugyan én érzem. S nem az, aki mégiscsak várt ránk. Pár hétig, botcsinálta teológus, ezen merengek majd, azt hiszem. Máshoz fogni amúgy sem kedvezőek a körülmények. Ahogy Clara mondaná, aki karnyújtásnyi közelségben fekszik mellettem ebben az ártatlan pokolban: *Punktum van, baby.*

A dimenzióvándor

Behajtja a könyvet. Lehunyja a szemét. Lelkiismeretes olvasó módjára próbálja összegezni a regény cselekményét. Jól értette-e? Helyesen ítél-e felőle? Jogszerűen rándult-e görcsbe a gerincvelője minden egyes fejezet után?

Thriller célzó cyberpunk, hard-boiled sci-fi a legjobbak és legelvetemültebbek közül. Bűntény 2312-ben. Levágott női fej. A nyomozás hamarosan a többi testrészt is előtalálja. Akkurátusan helyezgette el a gondviselő brutalitás az univerzum szegleteiben a karokat, a lábakat, a törzset és a szívet. Milliárd fényévekre egymástól. A nyomozó alakja cizellált sablon: tapasztalt és magányos férfi, várandós feleségéhez hébe-hóba jó. Magához soha.

A soros dramaturgiai fordulat a fölismerés: a holttest más dimenziókból érkezett; a gyilkosság a jövő műve. Megakadályozható-e egy harminckét esztendő múlva esedékes borzalom?

Új nyomozati eredmény: a gyilkos meghaladhatatlanul intelligens. Gép. A világ jövője ura. Digitális istenség a szilíciumapokalipszisből.

Bejárható-e az idő dimenziója? Esztendőök utasává lenni: a detektív előtt világos a feladat. Míg el nem homályosítja a következő információ. Az áldozat kiléte immár nem titok. Nyers szentimentalizmus rója a sorokat, amelyekből kiderül: saját megszületendő lányát fenyegeti a kreatív halál.

A regény vége szinte mindegy is. Az Olvasót már más érdekli. Az irodalom vége, a gondolat vége, a teremtés vége. A léte ígézés absztrakt műveletei, amelyekre egy művészi alkotás képes. És a felelősség, megosztva a szerző és a befogadó között. Mit szabad? Mit lehet? Mit muszáj?

Kinyitja a szemét. Felüti a könyvet. Tollat vesz elő, és a sorok közé, kalligrafikus gondolat és kétségbeesett derűvel, bejegyzí saját narratíváját, hátha megnyílhat, nyomorúságosan gyönyörű képzeleti egerút gyanánt, egyéb dimenzió is, nemcsak a retteneté és az időé, amely talán ugyanaz minden kezdetek óta.

KIRIE TUAN

Harmónia

– SF-monológ –

Hol vannak a szavak, amik a lélek védelmére kelnek?

Valaha szüksége volt az emberiségnek a dühre.
Valaha szüksége volt az emberiségnek az öröme.
Valaha szüksége volt az emberiségnek a bánatra.
Valaha szüksége volt az emberiségnek a boldogságra.
Valaha, valaha, valaha...

Ez a gyász szava egy tovatűnt környezet és kor felett.
Valaha szüksége volt az emberiségnek a hitre,
hogy „én önmagam vagyok”.

Mivel az emberi tudat eddig sem csinált semmi érdemlegeset,
semmi sem fog megváltozni attól, hogy eltűnik.

Ugyanúgy elmennek az emberek vásárolni, mint tegnap.
Ugyanúgy elmennek az emberek dolgozni, mint tegnap.
Ugyanúgy fognak nevetni, mint tegnap.
Ugyanúgy fognak sírni, mint tegnap.
Ugyanúgy, ugyanúgy, ugyanúgy...

Ez egy közösen elvégzendő ceremónia lenne,
az eljövendő örökkévalósághoz vezető úton?
Igen, valószínűleg igen.
Ellenvetés... nincsen.

Nincsenek szavak, amik a lélek védelmére kelnek.

H. Nagy Péter gyűjtése

Tükröd terébe

Álmaid legmélyéből felhozott
Tépett képekben szó-csend hallgatás
Tárgyaikban nincsen *itt* s nincsen *ott*
Az ablakod néma jégrianás

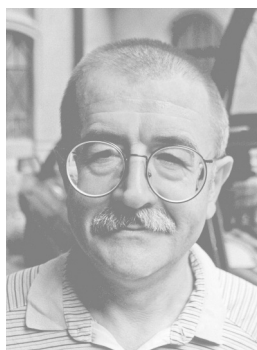
Hó-poklos időből hogyan kiláss
Szavakkal érző árnyként tébolyog
Szemből szívbe hó-szirmok s jégvirág
A téli kopár fák részeg playboyok

Ami otthonos: elfelé mozog
S rádmarad a fénytelen üres tér
Nincs szád hogy kimondhasd ez én vagyok
S nincs hozzája fül sem hogy kitessek

A formákon átkapó jeges szél
Tükröd terébe épp beléfagyott

Páros nemlét

A tükörterem
üres. Kicsoda néz rám
a te szemeddel?

Tovább

Szavakba törve
a mondhatatlan. Írom
tovább a csendig

Visszavonás

Nincs — mert képzelet
S ez is leírhatatlan
hogya minden Egy

Átváltozás

Fordul az *idő*:
kéken tárul fonákja –
tavaszi égbolt.

Én, ének

Minden ajándék
attól, ki kapja – annak,
aki épp átad

Csuang-Ce varázslója

Felsokasítja
a tízezer dolgot most
egyetlen eggyé.

Beney Zsuzsa két évszaka

Én

Fagytól megrepedt
ég – átlátszódik túlról
a láthatatlan

*

Nevek mögül

Ködben eltűnt a
kert fák s ég – Nevek mögül
hív az időtlen

MESTER GYÖRGYI

A tenger

A halászlegény hevenyészve összetákolt kalyibában éldegélt a településtől távol, a tenger egyik elhagyott partszakaszán. Már nem volt olyan fiatal, hogy a családja tartsa el, de olyan idős sem volt még, hogy ő maga alapítson családot, na meg az anyagi háttere sem volt meg hozzá. Utóbbit nehéz is lett volna tagadni, hiszen végtelenül szegény volt, csak tengődött egyik napról a másikra.

Ócska, recsegő-ropogó deszkájú bárkáján minden hajnalban tengerre szállt, felvette a harcot a háborgó őselemmel, kivetette a hálót, bevonta a rákcsapda ketrecét, birkózott a kötélzettel, tenyere összevissza hasadozott, gyógyult sebekkel volt teli, melyre aztán úgy rákérgesedett a bőr, mint az öreg embereknel szokott. A tengert ennek ellenére csupán ellenfelének, és nem ellenségének tekintette, hiszen már évek óta senkitől nem kapott semmit, a tenger tartotta el, hát miért is haragudott volna rá? Azt meg csak nem kívánhatta, hogy a tenger önként adjon bármit is, rendjén valónak érezte hát, hogy meg kell küzdenie a mindennapi betevő falatért.

A tenger sem akarta őt sohasem elpusztítani, csak küzdelemre készítette, mintha csupán az akarateréjét tenné nap mint nap próbára, s lehetővé, hogy tényleg kiérdemelje, amit tőle megszerez. Ha kicsit bőségesebb volt a halfogás, új deszkákkal megjavíthatta a rozoga bárkát, vagy vehetett egy másik hálót, többre nem tellett. Mint ahogyan lányra sem. Hiszen a lányok is olyan mércével mértek, mint mindenki más a világon: van-e valamid, tehetős vagy-e, el tudsz-e tartani egy asszonyt, gyerekeket. Mivel nem volt semmije, erről csak álmodozhatott. Meg is tette esténként.

Miután elfogyasztotta egyhangú vacsoráját, kiült a tengerpartra. És akkor minden megváltozott körülötte. A napközben haragvó tenger a szeme előtt szelídült meg. Lábaihoz csendesesen simultak a hullámok, halk loccsanással futottak a partra, fáradhatatlanul igyekeztek felé, mintha őt akarták volna elérni. A selymes víz simogatta a bőrét, lágy, sós szellő borzolta a haját. Előtte hajladoztak a víz alatti bársony moszatok, mintha táncot lejténének, kacérkodva vonva magukra révedező tekintetét. Szerette a tengert. Olyan fájdalmasan szép volt a látvány. Szemében visszatükröződött a lenyugvó nap tüze, mely lángoló vörösre festette a tenger azúr fényét, majd a hanyatló nap belebukott a végtelenbe, és a nagy víz kioltotta a tüzet. Ezt csodálta minden este, s a csendet, mely telítve volt a nászukat ülő kabócák örökös ciripelésével, a tenger mormogásával, a partra csapódó hullámok halk, egyenletes neszével, s a szelídülő langy fuvallat érzéki susogásával.

Napszálltával a tenger fölé mélyfekete lepel borult, elfedve minden rosszat, minden csúfságát a keserves életnek, s betakarta őt is. Ilyenkor aludni tért szerény fekhelyére, melyet uszadékfából ácsolt, száraz tengeri fűvel bélelt, mégis milyen jó alvás esett rajta. Csak azzal nem volt kibékülve, hogy az álom sem hozta el a mámorító, boldog érzést, melyre mindig is vágyott, átélni egy szerelmes éjszakát.

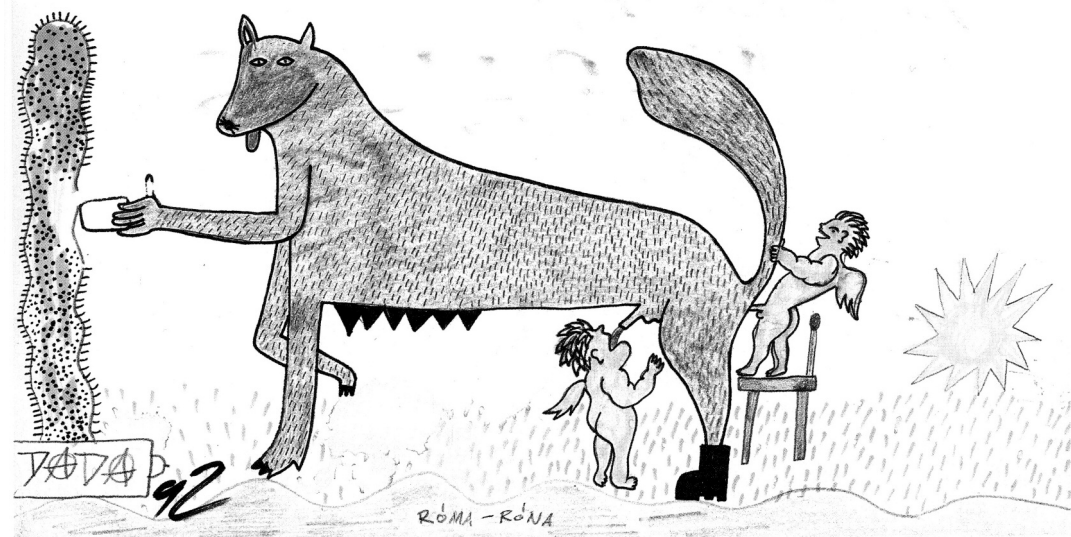
A dagály érkezével a tenger minden éjjel kiszökött a medréből. Ő is szerette a fiút. A napcserezte fiatal arcot, a fekete, szomorú szemeket, a rakoncátlan haját, mely olyan hullámokat vetett, mint maga a haragvó tenger. Hol a szülőttének érezte az anyátlan- apátlant, hol a szeretőjének, kivel szakadatlan kívánt együtt lenni, együtt érezni, léleg- zeni... A kalyibához igyekezett hát unos-untalan, de hullámai nem bírták erővel, s előbb haltak el a kagylótörmelékes parton, minthogy elérték volna azt.

Egy éjszakán azonban, amikor tán a hold is kirúgott a hámból, a dagály szokatlanul megnövelte a vizet. A tenger kilépett medréből és visszatérhetetlenül nyomult a kunyhó felé. Nyitott ajtaján beáramlott, és körülölelte az egyszerű fekhelyet. Selymes hullá- maival betakarta a fiú testét, a nedves, apró tajtékok az ajkát paskolták, s az alvó arcán cirógatva átsuhant a tengeri moszat. A fiú álmában úgy érezte, ezer lágy kar öleli langyos öleléssel, nedves csókok érintik az ajkát, homlokát befedte egy szép lány dús hajzuhata- ga. Boldog volt. Soha át nem élt kéjes érzés töltötte el, a boldogság bódulata, melyből nem akart felébredni. A tenger pedig először csak ringatta a fekhelyet, majd megemelte és hullámozó hátára vette. Kívitte az egyszerű lakból, ringatva vitte magával, vissza az anyabölcsőbe. A nyílt vízen aztán a szerelmes-halálos ölelés még szorosabbá vált, s a tenger a fiút lehúzta mélységes mély kútjába, örök álommámorba temetve, amelyből nincs ébredés...

Romulus

ROMULUS ÉS RÉMUS RADIROZÓ RÓKAKOMÁNKKAL ROSSZALKODIK

(Reggel)

BAKA L. PATRIK

Mért ne lehetne örökké karácsony?

Egy fekete sapkának

„So close to the flame
burning brightly
it won't fade away
and leave us lonely”

HIM: Close to the Flame

És akkor kukorékolt a kakas.

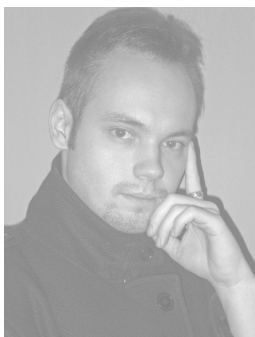
A cigarettafüst spirálba tekeredve szállingózott a Tévelygő juhász és az Aldebaran felé. Előbb a mohával benőtt, hóval telehintett cse-repeken mászott felfelé, meg-megcsusszanva – érthető –, hisz tél volt és karácsony. Huszonnegyedikre, pár perccel múlt éjfél.

A füstélet nem épp egyszerű. Lényegében sziszifuszi meló az egész, tudni kell ugyanis, hogy minden füst, legyen afrikai, orosz, tadzsik, inúpiat, sőt akár még észak-koreai is, szóval hogy minden füst arra törekszik, hogy egyben tartsa önmagát. Persze a fentebb emlegetett egyed – mint bizony összes fajtársa – nem hallott még az entrópiáról, így tovább próbálkozott. Megpihent kicsit a kiskonyha mohával benőtt, hóval telehintett cserepein, aztán ugrás közben kezét-lábát elejtve huppant át a felhőkarcoló ezüstfenyőre. Elfogadom, ez kicsit túlzás, az emlegetett szűrős luc ugyanis csak az igen mélyre bukó felhők gyomrát volt képes szétmetélni.

Néztem, ahogy bele-beleharapott egy újabb túlevélbe, s tovább-lendítette magát a következő, ruganyos ágra. Közben persze terített-e a testrészeit, mint ahogy az olümposziak a mannával ezt sohasem tették. A füst gyorsan eszkábált diagnózisom szerint bélpoklosságban szenvedett. Azonban mit ne mondjak, kítartó egy füstkö volt. Csak az utolsó előtti ágnál tűnt el. Jókorát slukkoltam ekkor, s utánaeresztetem az öccsét is, hátha nagyobb szerencsével jár, és sikerül eljutnia a csúcsra. Az íze alapján persze a húga is lehetett.

A Szamárkák, Krisztus szekere és Kikelet-hírmondó sakkozni kezdtek odafenn, mert megtehették. Lehallottam a sok I-t és Á-t. Egészen addig figyeltem őket, amíg a kisebb Szamárika lova levette Krisztus szekérének bástyáját. Mit levette, lepatkolta a horizontról.

A hatalmas őrtorony ott landolt a házunk előtt az aszfaltúton. Kétharmad részt a tőlem távolabb, felmaradt részt pedig a hozzám közelebb eső sávon terpeszkedett. Csak az egyik lőrése tört le zuhánás közben; ott hevert az árokban. A torony azonban – a kettő egyike – jól volt. Kikerülni persze – még ha tekintettel is vagyunk az ará-

nyokra – egyik irányból sem lehetett. Ezen jót kuncogtam – olyan palócosat –, aztán nagyot rúgtam a lábam előtt heverő tetembe.

Annyit talán elmondhatok, hogy ez már a tizenhárom és feledik rúgásom volt, és a hetedik cigarettám. Mindig filterig szívtam, ezért sárgultak és feketedtek meg idejekorán az ujjaim, s ezért tátongett folyton fekély az egyikem. Hogy tudjam, hogy élek. Vagy nem.

A dobozban hét cigaretta volt, tehát $E=mc^2$, az utolsót pampogtam. Meg kell hagyni, az azért különös, hogy az óvatos bökéstől a kapufadöntő rúgásig terjedő skálán belül a teljes arzenált bevettem, és mégsem értem el semmiféle eredményt. Semmit. Az ernyedte test minden ostromnál elmozdult, ide is és oda is, kicsit is és sokat is, de rúghattam akármeckorát, folyton visszagördült alaphelyzetébe, változatlan ábrázattal, tudniillik csodálkozott.

Vannak azok a kis hülyék, akik belefekszenek a hóba, és ahogy a kezüket és lábukat fele, le-fel húzogatták, holmi antropomorf angyalkákat nyomnak bele. A tetem igen hasonlóan hevert ott a mintával a háta mögött, azzal az apró különbséggel, hogy a csilingelő kacaj helyett néma volt, az arca hófehér, akár Lugosie '31 táján Majdnemerdelvényben, mosoly helyett pedig – ahogy mondtam volt fentebb – egyszerűen csak csodálkozott. Meg volt lepődve. Megilletődött rajta, ahogy a csillagképek sakkoztak, és ahogy lezuhant a bátya a horizontról, és ahogy elfoglalta az egész úttestet, és ahogy meghalt. Mert halott volt, ez biztos, olyan halott, amennyire csak egy halott halott lehet. Ahhoz azonban semmi kétség sem fér, hogy az ő lenyomata profibb munka volt, még ha a színekkel akadt is egy kis probléma. A kis hülyék ugyanis igen gyakran elfelejtkeznek a glóriáról, az pedig – mondanom sem kell – az antropomorf angyalkák elengedhetetlen tartozéka. Mint a szárny. Csekk. Mint a talár. Csekk. A glóriára viszont, arra csak a mi halottunk figyelt. A vér és az agyvelő egyikét cafata napsugarak módjára loccsant szét a jéggel borított betonon. Mintha a Vérel versengő csillag költözött volna a koponyája alá. Profi glória, nem vitás.

A bagó elszállt, új után kutattam. Kihúztam az egyiket, az orrom alá nyomtam, és megszagoltam. Finom, erős dohány. Ahogy az öngyújtó lángja fellobbant, életet lehelt az éjszakába. Nem csak a cigaretta vége izzott fel, mint autók féklámpái az ütközés előtt, hanem a halott arcán is megnyúltak az árnyékok. Az orra mintha egy égnek meredő szarv lett volna. Az utolsó egyszarvú hevert ott előttem. Hogy megöljem a mitikus patást, a torzó fölé hajoltam. Láttam őt. Fényben úszott.

Mondanak olyat, hogy halottról jót vagy semmit. Legyen. Az arca nagyon ismerős volt, mintha milliószor láttam volna már, s bár a nevére nem emlékeztem, úgy gondoltam, soha nem nézett még ki olyan jól, mint akkor és ott. Mit tesz a körszakáll?!

A kakaskukorékolás újra belerezonált a világba.

Kezdett hideg lenni. Előkotortam a zsebemből, majd a fejembe nyomtam a sapkámat. Tiszta víz volt hátul a hajam. Érthetetlen, pedig az állásba azért még én sem szoktam beleizzadni. Tudtam, lassan be kéne menni már. Felmelegedni. Nehezen mozogtak az ujjaim. Feléledni.

Hó zúdult a pléhtetőről. Épp időben ugrottam félre. Engem is betakart volna, mint a tetemet, ha nem vagyok elég gyors. Rám csak pár hópelyhszilánk jutott, az ő arcát azonban félig maga alá temette a sűrű, fehér takaró. Odatérdeltem mellé, és elkezdtem letisztítani az arcát. Nagy nehezen sikerült, kivéve a szeme alól. Élettelen arcán ott maradt pár kristály, hogy pár könnycöppé olvadjon szét. Nem tudtam lekaparni őket.

Keleten háború dúlt. Vörös lett az ég alja a vértől. *Hát még karácsonykor is? Még most is egymásba haltok bele? Még most is elfelejtitek a körforgást?* – gondoltam. Keleten háború dúlt. Hajnalodott.

Elindultam, hogy bemásszak az ablakon. Szentestén így dukál, Santa sem csinálna mást. Utáltam, amikor a porhanyós faltól fehér lett a kabátom. Persze mindig fehér lett.

Kontrasztzigetek a kontrasztóceánban. Megragadtam a párkányt, felhúztam magam. Ablakszárny be, a függöny megfeszült. Hallottam. Egyik láb a radiátorra. A hó cipőtálpí barázdákba ragadt sűrítménye megadta magát. Végigfolyt a forró fémen. Beraktam a másik lábamat is. Bent voltam.

Köd volt.

És hideg.

És sötét.

És hó hullott.

És jég volt a talpam alatt.

És csúszott.

Aztán a köd köddé vált.

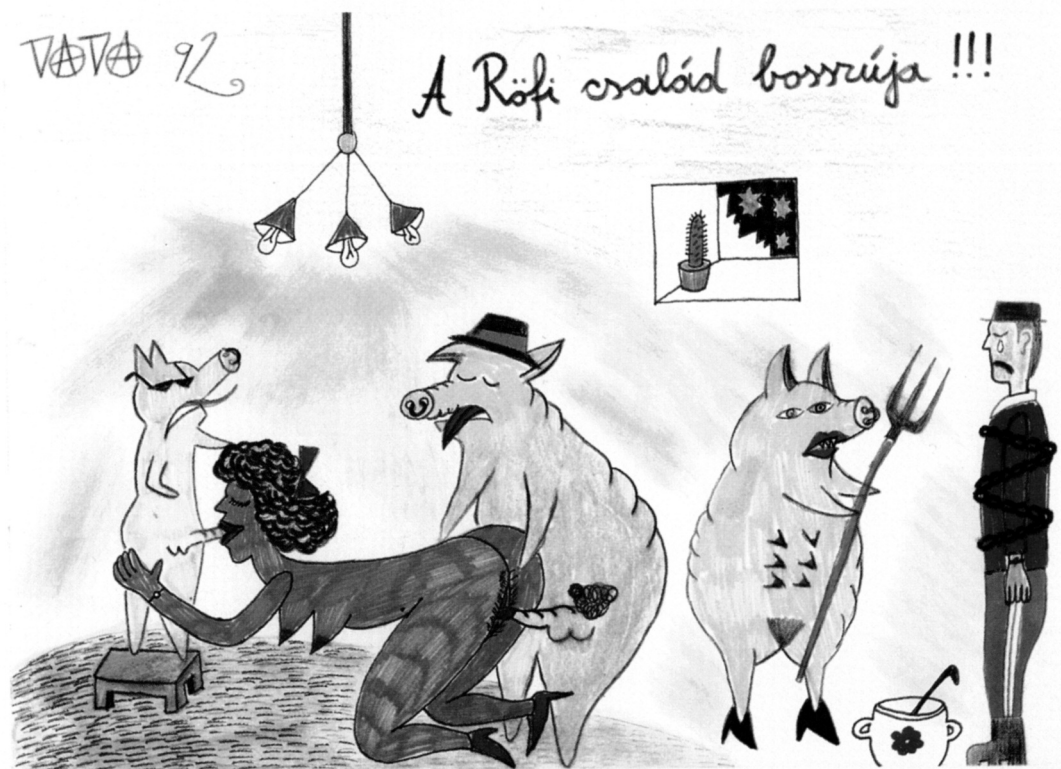
És a kakas újra kukorékolt.

A fenyőfán füst kúszott fel, hogy meghaljon a hegyén. A kiskonyha tetőgerendáin mohával benőtt, hóval telehintett cserepek sorakoztak. Ott várták a pirkadatot. Jött. Én pedig a tetemre meredtem. Az arca csupa hó volt. Pont, mint mielőtt lesöpörtem volna.

– Mi az Istent keresek én itt?

Sakk matt! – dörögte Krisztus szekere a horizonton. A Szamárfő búsán iázott. Isten kalácsa pedig nagyra tátotta a száját, és úgy kacagott a világon. Az elején, a végén, és azon, ami között van.

A röfi

Hajnalhasadás.

A Tündérek fordulója után a Tündérek tánca következett. Micsoda bál ez, gondoltam, ahogy a Tejúton végigcsorogtak a hangjegyek, és lecsöpögtek az égről, hogy a fülem ívén csúszdázzanak tovább.

Közel a láng
fényesen ragyog.
Nem, nem tűnik el
csak hagyj magunkra már.

Táncolni akartam, nem akartam, hogy vége legyen. Pedig hajnalodott. És a hajnal veszélyes. Az éjszakában mindenki egyenlő. Az éjszakában én is egyenlő voltam vele, ott, egy másik városban, egy másik fenyő alatt, novemberben, karácsony napján. Táncolni akartam vele a Tejút hídján, fel, amíg megreped a horizont és összeomlik az univerzum. Bátorság. Igen, de most pihennem kell.

A virradat előretört keleten, ott, ahol háború dúlt. Először mindig keleten, csak aztán nyugaton. És egyszer minden vörös és egyszer minden fekete, és én lefekszem, mert melegem van. Hisz a hajam is izzadt a tarkómon, ez a fránya hó úgy melegít. A toronyra meredtem a házunk előtt vezető úton. Ott, ahol az a lőrés letört, a Kaszás csillag dohányzott. Mielőtt lehunytam volna a szemem, megnéztem, hány szál van még nálam. Hét volt. Ez pedig megnyugtató. Egyet sem lopott el.

Havazott.

Aztán egy sikoly. Csodálkoztam. Mire jó ez?... Ismerős.

Aztán egy üvöltés. Megilletődtem. Illetlenség. Minek kiabálnak?... Ismerős.

Nem éreztem, ahogy a szülők a halott arcához értek. Nekem csak az számított, hogy jobban néztem ki, mint valaha. A körszakállra gondolok.

A csillagok megmerevedtek, a Tévelygő juhász, az Aldebaran, a Szamárkák, Krisztus szekere, a Kikelet-hírmondó, a Vérrel versengő csillag és persze Isten kalácsa, a Tündérek fordulója és a Tündérek tánca, na meg az Orion, amit Kaszás csillagként is ismernek. Megfeszültek a horizont vásznán, december huszonegyedikén, majdnemkarácsonykor.

A mentő egész gyors volt, alig lehetett elszívni hét szál cigarettát, amíg kiért. Aztán épp a ház előtt megcsúszott, és kettétépve a kovácsoltvas kerítést, a szúrós luc törzsének hajtott. A motorháztetőből előtörő fekete füst az ezüstfenyő csúcsánál is tovább nyújtózkodott. Ahogy a másik mentőautó is kiért – amely a mentősökért jött –, a sofőr csak a fejét csóválta, és egyfolytában azt hajtogatta:

– Mintha lepattantam volna róla, érted? A levegőről. Mint egy kőfalról.

És akkor kukorékolt a kakas.

A cigarettafüst spirálba tekeredve szállingózott a Tévelygő juhász és az Aldebaran felé. Előbb a mohával benőtt, hóval telehintett cserepeken mászott felfelé, meg-megcusszanva – érthető –, hisz tél volt és karácsony. Huszonegyediké, pár perccel múlt éjfél...

Költészet és teremtés

„Tintába mártom tollamat
és tiszta, kék égbe magamat.”

József Attila

1 Arthur KOESTLER, *A teremtés*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998, 434.

2 A problémát bővebben lásd SZABÓ L. Imre, *Wittgenstein a nyelv leíró és előíró funkciójáról*, *Világosság*, 2003/11–12., 157–162.

A késő modern majd a posztmodern nyelvi fordulat felszámolta azt az elképzelést, hogy a szöveg (különösen az irodalmi, és különösen a líra) bármilyen vallomást, önkifejezést lehetővé tenne. A nyelvbe vetett hit meginog, erre mutatnak rá Heideggernek, Wittgensteinnek a nyelvre, a kimondás lehetőségeire vonatkozó megállapításai, illetve később a dekonstrukció nyelvvel (az írással, illetve a retorikával) kapcsolatos elgondolásai. A címben kiemelt két fogalom (a költészet és a teremtés) egymáshoz való viszonya ennek megfelelően kétféleképpen értelmezhető, bizonyos szempontból ambivalens. „Az Isteni Akarat, a Természet Törvénye, s a mindenség szervező és rendező elve az emberi tapasztalatvilág egyik legjelentősebb archetípusa”¹, írja Koestler, a költészet azonban – szinte közhely – önmagában a teremtés egy módozataként értelmezhető, a költő ebben a logikai rendszerben a teremtő. Abban az értelemben, hogy a szavak, hangok, szókapcsolatok, mondatok (illetve ezek töredékei, ezek hiánya) felhasználásával a nyelv közegében, terében létrehoz valamit (tartalmat? gondolatot? hangzást? képet?), ami korábban nem létezett. Azonban ezt a teremtést megelőzi egy másik teremtő aktus, amely a nyelv autonóm működéséből következik – a „nullpontra visszatérés” talán épp ennek a sajátosságának, nyelvi megelőzöttségnek a felismerését is feltételezi. A nyelv ugyanis nem rendelődik alá a gondolkodásnak, a természetéhez hozzátartozik, hogy nemcsak „leír”, hanem egyúttal „előír”², például kereteket határoz meg a majdani költemény számára. A költészet ebben az értelemben a nyelv alkotó működésének az eredménye, a költemény nemcsak a költő, hanem a nyelv „teremtőmánya” is: a költészet csak a nyelv dinamikus működése következtében tekinthető teremtésnek, és ez a tény olyan, a költészethez társított kategóriákra is hatással van, mint az „igazság”, a „morál” vagy a „vallomás”. Az alábbiakban ezeket a kategóriákat, pontosabban ezeknek a nyelv működéséből következő elbizonytalanságát gondolom végig.

A *Grammatológiában* Derrida a nyelv fenyegetettségét jelenti be, ezzel együtt pedig magának a jelnek a devalvációját: „Maga a 'nyelv' szó devalvációja, és az a mód, ahogyan hitelt adunk a nyelvnek, a

szótár elégtelenségét árulja el; az olcsó csábítás kísértése, a paszszív divatba-feledkezés, az avantgarde tudat, azaz a tudatlanság – mind erről tanúskodnak. A 'nyelv' jel inflációja magának a jelnek az inflációja, abszolút infláció, maga az infláció. Egyik vetülete vagy árnyéka szerint azonban mégis maga is jel: e válság egyszerűs mind szimptóma. Mintegy önmaga ellenére jelzi, hogy egy történelmi-metafizikai korszak végül is *kénytelen* nyelvként meghatározni problematikus horizontjának egészét. Nem csupán azért kényszerül erre, mert mindaz, amit szándéka szerint ki óhajtott ragadni a nyelv játékból, visszafoglalva található meg ugyanebben a játékban, hanem azért is, mert – ugyanezért – a nyelv saját létében van fenyegetve, ide-oda hányódik a határtalanságban, de éppen abban a pillanatban utalódik vissza saját végességére, amikor úgy látszik, hogy határai eltűnnek, éppen abban a pillanatban, amikor megszűnik az, hogy magába foglalja és *bekerítse* a nála egykor többnek látszó végtelen jelölt.³ A nyelv fogalma ily módon túlnőtt saját magán, Derrida szerint ez egyrészt az írás fogalmának bevezetésével egyensúlyozható ki, másrészt pedig azáltal, hogy a jel fogalmát vizsgáljuk meg. Az írás nem fogható fel többé másodlagosként, nem jelöli azt, amit nyelvnek nevezünk, hiszen ő maga kezd nyelvként viselkedni: ez a nyelv fogalmának szétfeszítéséhez vezet. A másodlagosság sem csak az írás attribútuma, hanem minden jelölő rendelkezik ezzel, és mint ilyen, egyfajta játékban vesz részt: a jelölő és a jelölt elválasztódik egymástól, létrejön a hivatkozások játéka, amelyben nem szükségszerű a jelölő-jelölt összetartozása, és ezáltal lerombolódik a jel fogalmának logikája.⁴ *A struktúra, a jel és a játék a humántudományok diszkurzusában* című szöveg is hasonló felépítéssel, kiindulóponttal rendelkezik, ott azonban a jelentés egy szövegen belül helyeződik át újra meg újra, az értelmezés egysége ezúttal nem a jel, hanem a textus, amely éppúgy nem képes a rögzített jelentés megalkotására, ahogy a jel önmagában is egy dinamikus tényező.⁵ Az idézett Derrida-tanulmányok a nyelv természetére mutatnak rá, arra a szükségszerű elhajlásra, amely minden megszólalásban tetten érhető, és amely a retorikai olvasás alapját képezi Paul de Mannál. *Az olvasás allegóriái* című munkájában megjelent tanulmányok mindegyike a nyelv kettős természetéből indul ki. Paul de Man ebben a kötetben többek között Rousseau *Vallomásait* elemzi.⁶ A Paul de Man-fejezetnek a címe („excuses”, a fordításban „mentegetőzések”) jellemzi Augustinus *Vallomások* című művét is⁷, amelyet az antik és a kora keresztény gondolkodásmód összegzéseként tartanak számon, és amely nyelvi-poétikai megformáltságát tekintve is határhelyzetben szituálódik. A műre vonatkozó történelmi állásfoglalások közül azok lesznek számunkra fontosak, amelyek valamiféle stílus- és kommunikációfejlődést érnek tetten a *Vallomások*ban. Elsősorban Balogh József (és hozzá kapcsolódóan Balogh megállapításainak reflexiójaként Demeter Tamás) tanulmányai jelentenek támpontot, ugyanis Balogh bizo-

3 Jacques DERRIDA, *Grammatológia*, ford. Molnár Miklós, Budapest, Magyar Műhely – Életünk, 1991, 25.

4 Vö. *Uo.*, 26.

5 Vö. Jacques DERRIDA, *A struktúra, a jel és a játék a humántudományok diszkurzusában*, ford. Gyimesi Tímea, Helikon, 1994/1–2., 21–34.

6 Vö. Paul DE MAN, *Mentegetőzések* (Vallomások) = *Uő.*, *Az olvasás allegóriái*, ford. Fogarasi György, Budapest, Magvető, 2006, 323–349.

7 AUGUSTINUS, *Vallomások*, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1982. De Man *Az önéletrajz mint arcrongálás* című írásában is említi ezt a művet. Paul DE MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. Fogarasi György, Pompeji, 1997/2–3., 93–94.

8 Vö. például Baloghnál: „A Biblia szent Ágoston mindennapi olvasmánya lesz, és amikor két évvel később, mérhetetlen lelki nyomorság után, a megváltó *tolle lege*-t hallja, az első könyv, ami kezeügyébe kerül, az asztalon fekvő – egy perccel korábban féltett – szent Pál... *concitus rediit in eum locum, ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem apostoli, cum inde surrexeram*. [Izgatottan visszamentem hát arra a helyre, ahol Alypius ült: mert itt tettem le az apostol könyvét, mikor fölkeltem.] S egyszer – ki tudja, talán először életében – a rétor szakít az életemével, a hanggal: *arripui, aperui et LEGI IN SILENCIO capitulum que, primum coniecti sunt oculi mei*. [Megragadtam, s fölnyitottam és elolvastam némán a szakaszt, amelyre legelőbb esett pillantásom.] VIII. 29. Így a »tolle lege« világtörténetivé vált nagy jelenete nemcsak a vallásos konverzáció beteljesülése, hanem a formális megtérésnek is szinte szimbolikus szónoki forma kultusza volt; ennek a kultusznak a tárgya s az eszköze: a SZÓ. Nemcsak egy mélyen – műveltségében és ízlésében – gyökerező ideál ritmusa, hanem még mélyebben – az öntudat alatt – fészkelő szokás szakad meg folytonosságában, amikor szent Ágoston a *tolle lege* [vedd, olvasd] percében az apostol igéit NÉMÁN olvassa. A régi ideál helyébe új lépett: nem *uerba* [szavak] hanem *sententiae* [érzések], nem *lingua exercitata* [gyakorlott nyelv], hanem *cor castum* [tiszt szív], nem hang, hanem az érzés vezet az új birodalomba: *novit non esse uocem ad aures dei nisi animi affectum*. [tudja, hogy nem jut el a hang isten füleihez, csakis a lélek affektusa] De catech. rud. 9, 1.” BALOGH József, „*Vasa lecta et pretiosa*”. *Szent Ágoston konfessziói. Egy stílustörténeti tanulmány vázlatja* (Bevezetés) = Uő., *Hangzó oldalak*, Budapest, Kávé Kiadó, 2001, 25.

9 Uo., 25.

10 Uo., 33.

11 Uo., 72.

12 Ehhez szeretnék egy, a problémát más oldalról közelítő, a gondolatmenetembe illeszkedő szövegrészletet idézni: „Ahogy a körülöttünk élők nyelvi jeladásait a fülünkkel fogjuk fel, Isten tanításának megértéséhez is »fül«, ámde »belső fül« szükséges. Ebben a hasonlatban több minden rejlik, s ezt a gazdagságot vázlatosan fel kell tárunk. Először is arra kell rámutatnunk,

nyos mértékig a szóbeliség és írásbeliség metszetében, konfliktusában is értelmezi Augustinus művét.⁸

Balogh *Szent Ágoston konfessziói* című írásának legfőbb tézise az ún. „formális megtérés”: olvasatában a személyes megtérés történetét prezentáló mű egy esztétikai jellegű fordulatot is végrehajt: „Szent Ágoston VALLÁSOS megtérését, amelynek története a *Confessiones*, egy FORMÁLIS, mondhatnók esztétikai előzi meg [...] Ez a megtérés: Augustinus lassú eltávolodása a tradicionális irodalmi műveltségtől és közeledése a Szentíráshoz.”⁹ Balogh a későbbiekben kifejti, hogy a távolodás egyben Augustinus írástechnikájában is fejlődést jelent: az antik, világi szerzők helyett új tematika iránt érdeklődik, ennek következtében „a merőben új tartalom addig fenyegette a régi formákat, míg ezek hozzáidomultak”.¹⁰ Eszerint a *Vallomás*okkal új latin stílus jött létre, amely történeti szempontból mintegy átmenetet képez a zoltárok nyelve és a középkori misztikusok kifejezésmódja között.¹¹ Demeter Tamás a *Hangzó oldalakhoz* írt bevezető tanulmányában meggyőzően bizonyítja, hogy ez tágabb értelemben a szóbeliséghez és írásbeliséghez kötődő kultúra határmezsgyéje¹² és ezzel együtt összeütközésének a terepe (a tanulmány gondolatmenetére a dolgozat nem tér ki, az antik, retorikán alapuló műveltség oralitáshoz, hangzóssághoz való kötöttsége azonban könnyen belátható, úgy, ahogy az a tény is, hogy a középkor számára a könyv, az írott szó vált hangsúlyosan jelentőssé).¹³

Balogh és Demeter tanulmányában közös, hogy bár elismerik a *Vallomás*ok stílus- és kommunikációtörténeti határhelyzetét, valamiféle szellemi „leszámlálásként” értik, olyan műként, amelynek nem titkolt célja, hogy bizonyítsa Augustinus múltjától való elszakadását, nemcsak személyes meggyőződését tekintve, hanem nyelviségében, a kultúrához való viszonyában is. A mű szövege explicit módon alátámasztja ezt az olvasatot, hiszen számos szöveghelyet idézhetünk, amelyben a szerző hangoztatja elfordulását mindattól, amit a retorika jelent, illetve amivel összefügg¹⁴: gyermekéveinek leírása során bírálja az oktatást, amelyben részesült („Ezek Aeneásnak nem tudom, miféle vargabetűs kóborlását verték a fejembe [...]”¹⁵); a módszert, amellyel oktatták

(„Az engem folytonosan noszogatók sem jártak helyes utakon [...] Ők nem törődtek velem, nem gondoltak rá, hogy mire fordítom majdan a folytonosan kényszerített tudást.”¹⁶); az erkölcsant, amely tanulmányaihoz kapcsolódott („Vajon nem miattad kellett olvasnom a mennydörgő és házasságtörő Jupiterről? Ezt a két dolgot nem cselekedhette meg, mégis színre vitték, hogy a valóságos házasságtöréshez az utánzásra sarkalló példa ő legyen, míg hamis mennydörgése kendőzi a gonosztságot.”¹⁷); és végül a *Vallomások* szerzője hevesen elutasítja a retorikát, a beszédművészetet, mint *technikát* („Nem a szavakat marasztalom el, mert olyanok a szók, mint szépívű edények, hanem vádoló a tévelygés borát, amellyel a részeg tanítók belül kínálgattak.”¹⁸)

Azonban, ahogy Balogh Józsefnél olvashatjuk, Augustinus „a stílusával szakítani nem tudott”¹⁹, épp ezért azt mondhatjuk: bár a *Vallomások* szerzője explicit módon elutasítja a tradicionális műveltséget, ezen belül is a retorikát, implicit módon mégis ez a technika/beszédmód irányítja a szövegét, amely a szövegformálás során óhatatlanul lelepleződik. Paul de Man kifejezésével élve egyfajta „nyelvi szorongatottságot”²⁰ észlelhetünk, hiszen a konfessziók (gyónások) nem egyszerűen a bűn megvallására, hanem a magyarázatra irányulnak. Három motívum emelhető ki, amely Augustinus szövegének létrejöttét nagymértékben befolyásolja, és amely a tisztán „vallomásos”²¹ beszédmódot ellehetetleníti: a keresztény „retorika”, az önéletrajziség kérdése, valamint az apologetikus beszédmód vizsgálata látszik szükségesnek (azonban csak az első könyv olvasására szorítkozva).

Augustinus *Vallomásai* (ellentétben például Rousseau, igaz, jóval későbbi, hasonló című művével) dialogikus beszédmódban íródtak: a vallomástevő nem „önmagáért” hajtja végre a gyónást²², hanem egy meghatározott beszédaktus nevében. A belső gyötrődés (labor intus) így elveszti intimitását, a másik megszólítása minden esetben irányítottá, „viszonyítottá” teszi a megnyilatkozást, és valamely, a másikhoz kapcsolódó célnak rendeli alá. És bár Augustinus megszólítottja nem evilági, kézzel fogható beszédpartner, a közlés jellege szerint hallgatóságra, olvasóra tart számot. A műben gyakran visszatér a „hívogatás”

hogy a »belső fül«, a »belső hallás« kialakulása – a testi fültől eltérően, amit készen kapunk – *folyamat*, mert senki sem nyeri el születésével. Ahogy szemünk, fülünk a legérzékenyebb szervünk, az Isten szavára érzékeny, azt befogadó lelkivilág is hallatlanul érzékeny »felfogókészülék«. A következőzetesen biblikus nevelésnek van egy a fejlődést segítő, felgyorsító szerepe [...]. A »halló fül« kialakulásában azonban nem a körülmények játsszák a legfontosabb szerepet, hanem egy embernek a legmélyebb, legszemélyesebb belső gondolatai és döntései.” VANKÓ ZSUZSA – REISINGER JÁNOS, *Bevezetés a Biblia tanulmányozásához*, Budapest, Bibliaiskolák Közössége, 1993, 236.

13 DEMETER Tamás, *Egy mű és kontextusa* = BALOGH, *Hangzó oldalak*, 20.

14 Vö. Barthes nyomán a retorikát mint metanyelvet a következő gyakorlati tartományokra oszthatjuk fel: 1. Technika, 2. Oktatási forma, 3. Tudomány, 4. Erkölcsant, 5. Társadalmi gyakorlat, 6. Játékos gyakorlat. Ld. SZABÓ G. Zoltán – SZÖRÉNYI László (szerk.), *Kis magyar retorika. Bevezetés az irodalmi retorikába*, Budapest, Helikon, 1997. 6.

15 AUGUSTINUS, *I. m.*, 42.

16 *Uo.*, 41.

17 *Uo.*, 47.

18 *Uo.*, 48.

19 BALOGH, *I. m.*, 38.

20 DE MAN, *Mentegetőzések*, 348.

21 Az elmélkedés természetéről lásd: „[...] a tünődés valaminek a feltűnésével veszi kezdetét. Amikor valamit feltűnőnek talállok, felfigyek rá; figyelmemet ráfordítva arra törekszem, hogy jobban szemügyre vegyem; figyelemmel tüntetem ki. Ebben a figyelemben az, amit feltűnőnek találtam, fokozatosan elveszíti kitüntetett helyzetét; az ami a figyelemben feltűnik, ugyanabban a figyelemben tűnik el. Ezért a tünődés – másodsor – nemcsak valaminek a feltűnése, hanem ugyanannak az eltűnése is.” MEZEI Balázs, *Vallás és hagyomány*, Budapest, L'Harmattan, 2003, 294.

22 Vö. De Man, *I. m.*, 325.

23 AUGUSTINUS, *I. m.*, 28.

24 Sören KIERKEGAARD, *A keresztény hit iskolája*, Budapest, Atlantisz, 1998, 34–35.

25 Ld. Uo.

26 Vö. BALOGH, *I. m.*, 67–68.

27 Uo., 34.

28 Uo., 67.

29 Philippe LEJEUNE, *Az önéletírás meghatározása*, ford. Z. Varga Zoltán, Helikon, 2002/3., 272.

motívuma, a tulajdonképpeni beszédaktus, amely megteremti a dia-logikus szituációt, és amely indokoltá teszi a megszólalást: „engedj mégis csak szóhoz jutnom”²³, olvashatjuk egy helyen. A dialógus-szerkezetre jellemző, hogy csak a vallomástevő szólal meg, az így kialakult beszédmód pedig a hit egyfajta bizonyítéka, valamint a bűn (és persze a megtérés) prezentálásának eszköze, Kierkegaard (Anti-Climacus álneven közzétett) fejtegetései szerint is: „Hívó pedig csak úgy lehet az ember, ha megalázott állapotában keresi fel Jézus Krisztust, aki a botrány jele és a hit tárgya. [...] ő hallgat, a *Megalázott* beszél.”²⁴ Hiszen Isten, Jézus Krisztus vagy valamely szent megszólítása jelenvalóvá teszi a megszólítottat azok számára, akik hiszik a létezését – a beszédhelyzet kialakítása pedig legitimmé teszi magát a hitvallást.²⁵

Ezzel magyarázható, hogy a *Vallomások* sem csupán (Balogh kifejezésével) lélektörténet: a személyes lét eseményeit meglehetősen rendszerességgel fragmentálják a hittétel körébe utalható szövegek (imák, invokációk, könyörgések, himnuszok, zsoltárcitátumok és persze a megszólítások, kérdések, válaszok).²⁶ Ezek a jegyek teszik egységessé a művet, és egy létező (vagy inkább kialakulóban lévő) hagyomány körébe integrálják. A konfesszió, a gyónás ezáltal egy mechanizmus részévé válik, vagy legalábbis mechanikus nyelvi működések között tűnik fel. A könyörgések, meditációk között megjelenő személyes események időnként illeszkednek ebbe a kontextusba: az Istenhez való beszéd retorikájával egybevág az a tény, hogy Augustinus a *Vallomások* idején már nem olvas antik szerzőket, valamint az, hogy a „tolle, lege” eseménye is csak a *Vallomásokban* tűnik fel misztikus mozzanatként, a korábbi művek jóval prózaibb szempontból tekintettek a megtérés mozzanatára.²⁷ Persze utalhatóak lennének ezek a jelenségek a véletlen, az öntudatlan alkotás körébe is, azonban egyes mozzanatok határozottan művész cél jelenlétére mutatnak, ilyen a zsoltárcitátumok által provokált érzelmi hatás, vagy az imarészek, amelyek egy műegész elemei, és rendezettséget hoznak létre Augustinus könyvében.²⁸ Vagyis Balogh József sem tagadja a tudatosságot, amely a mű felépítettsége, hatása és üzenete szempontjából működik – hozzátehetjük, hogy retorikailag, hiszen a metaforák használata, a zeneiség, az arányérzék olyan tulajdonságok, amelyek nem idegenek Augustinus előképzettségétől.

A fentebb leírtakból nem következik közvetlenül, hogy a konfessziók, a gyónások érvénytelenek lennének: a lejeune-i paktum értelmében, amennyiben a szerző és az olvasó is hajlandó hinni a leírtak hitelességében, létrejön az önéletrajzi szöveg.²⁹ Úgy tűnik azonban, hogy Augustinus nem bízik szövege, azaz életrajza hitelességében: a gyermek- és ifjúkor leírása során számtalan olyan kijelentéssel találkozunk, amelyek bizonytalanná teszik a szöveg referencialitását. Ezek egyik típusa az emlékezet esendőségét tételezi, vagyis tudatában van a szöveg keletkezése és az események közötti távolságnak, valamint annak, hogy az önéletírás kiindulópontja a jelenlegi tudás (amit másoktól hallunk, amit magunk gondolunk a gyermekeket szemlél-

ve). Ez a reflexivitás figyelemre méltó, kételkedésre az adhat okot, hogy ettől függetlenül a gyermekkorról mondottakat is tényként vezeti be, nem pedig esetlegességgként, és használja is ezeket a megteréséről kialakított kép árnyalásához. Az így támadt ellentmondást azonban feloldja: „...te akartad, hogy az ember mások nyomán vonjon magára következtetést, és sokfelét higgyen önnön személyéről csacska asszonyi szájak tekintélyének is. Voltam már akkor és éltem már akkor. Már csecsemőkorom utolján keresgettem a jeleket, hogy velük érzéseimet másokkal közöljem.”³⁰

Az emlékezet hiányosságainak bemutatása két szempontból fontos. Egyrészt az emlékezés bizonytalanságával éles ellentétben áll az írott szó, a könyv, amit az olvasó a kezében tart – a szónoki mesteresség elítélése egyben az írásbeliség felértékelését is végrehajtja.³¹ A könyv „memoria”: a latin szó egyaránt jelöli az emlékezést és az emlékeztetőt (a tárgyat)³², vagyis a könyv a második értelmezés szerint az emlékezet és egyben legitimációs eszköz: „ami a könyvben állt, annak előbb-utóbb utat kellett találnia a személyes emlékezetbe”³³, ha valami írásban szerepel, hitelesként fogadható el. A mások a bűn és ártatlanság kérdésének elnapolása: „No de ha már gonoszásban fogantattam és anyám méhe is bűnökben táplált engem, hol voltam én, könyörgök Istenem, hol lettem volna, esendő szolgáló Uram Istenem, hol és mikor lehettem ugyan ártatlan? Ámde nem bíbelődöm ezzel az idővel. Mi közöm hozzá, ha emlékezetem már nyomait sem érzi?”³⁴ Ezt a fordulatot a *Vallomások* egységes szerkezete teszi indokolttá, a megtérés mozzanatai ugyanis ennek fényében, ennek alárendelve lesznek prezentálva: a gyermeki bűn kérdésének elmosódása (valamiféle semleges bevezetőként) az ifjúkori bűnök felnagyítását teszi lehetővé, ez pedig (az így botránkozttá vált előélet³⁵) a megtérés – a hosszas bevezető gondos exponálásának köszönhetően – kontextusból való kiemelését, hangsúlyozását előlegezi.

Az előzőek tapasztalatával nyilvánvalóvá válik, hogy a *Vallomások*at nem tekinthetjük önmagáért, a kimondás lehetőségért létező korpusznek, hiszen olyan szöveggel van dolgunk, amely befolyásolni, meggyőzni akar, a hallgatóságot (Istent vagy az embereket) kívánja „rávenni” a bűne miatti megbotránkozásra való túllépésre, a megbocsátásra, felvonultatva a körülményeket – vagyis mentegetőzik. Mind az életrajziség, mind pedig a vallomásosság áldozatul esik annak a ténynek, hogy Augustinus művét, lélektörténetét látványosan alárendeli egy meghatározott (pedagógiai, filozófiai?) célnak: a megtérés misztikus mozzanatát igyekszik bemutatni. Augustinus késői megkeresztelkedése például nem elsősorban elítélendő tényként tűnik fel, hanem az (Isten által) tervezett különleges megtérés szükséges, törvényszerű előzményeként: „Szinte szükségesnek látszott még előbb, hogy szennyesebb mocskoljon az élet. [...] Előre tudta már szegény anyám, hogy a gyermekiség éveit milyen tömérdék és iszonyú kísértés hullámai lesnek. Tehát átengedte nekik inkább az anyagot, amelyből újra alakot ölthetnek, semmint a már

30 AUGUSTINUS,
Vallomások, 30–31.

31 Vö. DEMETER
Tamás, *Egy mű*
és..., 13.

32 Douwe
DRAAISMA,
Metaforamasina. Az
emlékezet egy
lehetséges történe-
te, Budapest,
Typotex, 2002, 29.

33 *Uo.*, 38.

34 AUGUSTINUS,
I. m., 34.

35 Vö. „Az ember a
botránkozás lehetősé-
gétől vagy a bot-
ránkozás, vagy a hit
felé tér; de másként
senki sem jut el a
hithez, mint a bot-
ránkozás lehetősége
felől.” KIERKEGAARD,
I. m., 99.

36 AUGUSTINUS, *I. m.*, 39–40.

37 Vö. DEMETER, *I. m.*, 12.

38 Vö. „[...] a vallomás episztemológiai nyelvhasználat, amelyben a jó és a rossz etikai értékeit az igazság és a hamisság értékei váltják fel, ami mögött az az elgondolás áll, hogy az olyan bűnök, mint a bujaság, irigység, kapzsiság és társaik, elsősorban azért bűnök, mert hazugságra kényszerítik elkövetőjét.” DE MAN, *Mentegetőzések*, 324.

39 BALOGH, *I. m.*, 54.

40 PILINSZKY János *összegyűjtött művei. Tanulmányok, esszék* Z., Budapest, Századvég Kiadó, 1993, 209.

41 DE MAN, *I. m.*, 332.

elkészült képmást.”³⁶ Ilyen módon minden, a megtérés misztikus pillanatáig felvonultatott bűn a körülményekkel (ti. a „tolle, lege”-előttiségevel) magyarázható lesz, és lehetővé válik a bűn által nyert (vagyis a róla való lemondásban kapott) ártatlanság bizonyítékának bemutatása.

A dialogikus forma funkcionalitása ebben a pedagógiai elvben rejlik (Balognál olvasható, hogy Augustinus a korabeli, élőbeszédhez szokott közönség igényeit veszi figyelembe műve megformálása során³⁷): Augustinus műve a hit feltárására, megvallására irányul, amely az (Istenért) való küzdelemben nyeri el jelentőségét és hitelességét, és amely a bűn, a belső gyötrődés prezentálása nélkül nem történhet meg. Ez az elrejtés-feltárás dialektika hatja át a műegészt, a megtérés eseményei is ennek függvényében rendeződnek el. Vagyis, nem a vallomások beszédmód (de Man szerint működő) igazság-hamisság, elhallgatás-kimondás kategóriái³⁸ mentén fedhető fel a *Vallomások* indirekt célja, hanem sokkal inkább a jó és a rossz etikai megkülönböztetése, feltárása következik be: olvashatóvá, közvetve mások számára is tapasztalhatóvá válik a lelki küzdelem, amely révén Ágoston felismerte az Igazságot.³⁹ Vagyis azt mondhatjuk, a hit létezik a bűn megvallása nélkül, a hitről való beszéd azonban nem (Augustinus főművét tekintve legalábbis). A retorika elutasítása épp ezért csak tematikus értelemben történik meg a *Vallomásokban*, valójában technikai értelemben és közösségi-társadalmi funkcióját tekintve nagyon is aktívan jelen van, épp rejtettségével tökéletesedik és hajtja végre kitűzött céljait.

„Ahoz, hogy igazságos lehessenek, tudnom kell, hogy nem vagyok birtokosa semmiféle abszolút igazságnak. Hasonlóképp a művészetben: semmiféle alkotás nem nyerheti el a jó ajándékát, amennyiben nem hajlandó újra és újra a nullpontról elindulni, a megemésztett bukás, pontosabban az alázat keservesen fájdalmas nullpontjáról. A művészetben nincs siker és nincs rutin, amely az újakezdés erejét helyettesíthetné. A művész a csalótól épp az különbözteti meg, hogy nem tart igényt semmiféle tekintélyre, semmiféle kivívott sikerre, amikor egy-egy új vállalkozásba kezd.”⁴⁰ Pilinszky egy helyen a költészet igazságát egy meghatározott folyamat végrehajtásához köti: a nullpontra való visszatérés a nyelvi megelőzőttségnek, a nyelv dekonstruktív működésének felismerését, tudatosítását is feltételezi. A költészet igazsága, vallomásossága, a költői önkifejezés szükségszerűen alárendelődik a nyelv retorikai teljesítményének: voltaképp minden költemény vallomás, ám minden vallomás (Paul de Man-i értelemben) mentegetőzés, „olyan cselfogás, mely az elrejtés nevében lehetővé teszi a feltárást”.⁴¹

HEGEDŰS ORSOLYA

Költészet és képaláírás

Bob Perelman *China* c. versének magyar fordításairól

Az alábbi rövid gondolatmenet apropója egyetlen verssor, mely Bob Perelman *China* című híres szövegében szerepel. Így hangzik:

Coats in the window hung up on hooks; question marks where the heads would normally be.¹

Érdekes fejlemény, hogy bár Perelman versének több magyar fordítása is készült, ennek a sornak egy sem. De kezdjük az elején.

A *China* [1. melléklet] a posztmodern amerikai költészet mintadarabjává vált, ami minden bizonnyal a vers egyik kurrens értelmezésének köszönhető. A szövegre ugyanis Fredric Jameson posztmodern-könyve irányította rá a figyelmet, s azóta Perelman alkotását szinte mindig a róla szóló Jameson-interpretációval együtt elemzik. A versre történő magyar nyelvű hivatkozások is így tesznek, jelezve ezt a hatástörténeti összefonódást. Kulcsár-Szabó Zoltán például így ír: „A '80-as-'90-es évek lírájának posztmodernként jellemzett alkotásai az összefüggő versszerkezetek leépítésének, egyfajta »nyelvrombolásnak«, a vers lehetséges értelmei kisiklatásának, a formai-kulturális hagyomány ironikus, rejtett megidézésének, a versbéli hang relativizált illetékességének fontos szerepéről tanúskodnak. Erre lehet példa az amerikai Bob Perelman *Kína* című verse, amelyet a marxizáló irodalmár, Fredric Jameson kép nélküli képaláírásokhoz hasonlított, s amely egyben erősen emlékeztet a nyelvtankönyvek példamondataira is.”² Ez az utóbbi két észrevétel a továbbiakban számunkra is fontos lesz, Jameson hasonlatát azonban érdemes kiegészítenünk.

A neves teoretikus ugyanis a „kép nélküli képaláírások” kapcsán megemlíti egy apró filológiai mozzanatot. Idézem Jamesont: „Nem merítettük ki azonban még teljesen a strukturális titkokat Perelman versében, amelynek, mint kiderül, vajmi kevés köze van a Kínának nevezett referenshez. Ami azt illeti, a szerző azt nyilatkozta, hogy egyszer a kínai negyedben sétált, és kezébe került egy fényképalbum, amelynek képaláírásaiban az írásjelek halott betűk (vagy talán azt kellene mondanunk, hogy anyagi jelölők) maradtak számára. A kérdéses vers mondatai tehát Perelman képaláírásai azokhoz a képekhez, referenseik más képek, más hiányzó szövegek; és a vers egysége ezután már nem a nyelvében keresendő, hanem a versen

1 Kabátok lógnak kampókon az ablakban; kérdőjelek a fejek helyén.

2 Idézi: H. NAGY Péter, *Jegyzet Bob Perelman China című versének újrafordításához*, Prae, 2000/3–4., 111.

3 Fredric JAMESON, *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*, ford. Dudik Annamária Éva, Noran Libro, Budapest, 2010, 50–51.

4 Idézi: John D. BARROW, *A végtelen könyve*, ford. Erdeős Zsuzsanna, Akkord Kiadó, Budapest, 2008, 169.

5 MOLNÁR Gábor Tamás, *Világirodalom a modernség után*, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 2005, 61.

kívül, egy másik, hiányzó könyv bekötött egységében.”³ (Most tekintsünk el attól, hogy a Kínai negyed általában kaotikus az amerikaiak számára. Woody Allen például így nyilatkozott róla: „Megismerhető lenne a Világegyetem? Istenemre, nekem épp elég eligazodni a kínai negyedben.”⁴ Mindenesetre, persze lehetne érvelni amellett, hogy egy ehhez hasonló tapasztalat felől is megközelíthető a vers, amennyiben a kínai negyedhez hasonlóan a „kínai” a kuszát, az érthetlent, a felfejthetlent stb. jelenti.)

Ez a biográfiai mozzanat szempontunkból azért különleges, mert azzal szembesít, hogy a szerző a kínai jeleket bármifajta fordítás közbejötté nélkül egyszerűen behelyettesítette a saját verzióival. Izgalmas kérdéseket vet fel, hogy e spontán művelet mégis egyfajta fordításnak tekinthető, melynek referenciáját a talált képanyag alkotja. Mivel a versben, Perelman szövegében a képek nincsenek ott, az olvasó ennek a fordítottjával szembesül: a képaláírásokból próbál következtetni a vizuális kontextusra. „A vers egységét biztosító dolog tehát hiányzik – írja Molnár Gábor Tamás –, nincs az olvasó előtt – a szöveg koherenciája így mindvégig virtuális marad, még a keletkezéstörténet ismeretében is csak úgy áll össze, ha a képet képzeljük el a szöveg alapján.”⁵ A képek hiányáról tett kijelentésünk azonban nem teljesen helytálló, ugyanis a *China*ban az egyes szövegszegmentumok között üres, kitöltetlen helyek találhatóak, mintha az aláírások önálló strófák lennének. A költeménynek éppen ez az egyik olyan ismérve, melyet tökéletesen figyelmen kívül hagynak a vers magyar fordításai. Nézzük, miről is van szó.

A *China* első magyar fordítása a *délután p.m.* című rövid életű pécsi folyóiratban jelent meg 1990-ben, „fordította a szerkesztőség” aláírással. [2. melléklet] A team a fordítás mellett az eredeti szöveget is közölte. Az említett kihagyások nélkül, és elhagyva a vers fentebb általam idézett sorát. A mű második fordítása a *Prae*-ben volt olvasható 2000-ben, szintén egy group teljesítményeként. [3. melléklet] A fordításhoz közölt szerkesztői jegyzetből kiderül, hogy az újrafordítás egyfajta kompiláció eredménye, hiszen H. Nagy Péter és Mócsai Gergely a *délután p.m.*-ben közölt eredetit vette alapul, illetve felhasználta a „szerkesztőség” fordítását. Ily módon óhatatlanul továbbörökítették azokat a hiányosságokat is, melyek az iménti verzióban feltűntek. A *China* harmadik magyar fordítása a *Szörös Kő* című lapban jelent meg 2005-ben, Brutovszky Szilvia munkájaként. [4. melléklet] Ez a verzió az előző kettőhöz képest – ugyanakkor ebből a változatból is hiányzik a fentebb citált sor – egy újabb hajmeresztő ötlettel áll elő: 5 strófára tagolja a verset. Mivel a fordító nem jelzi, hogy milyen eredetiből dolgozott, valószínűsíthető, hogy önkényesen járt el, a strófaközi viszonyok kialakítása az ő műve. Látható tehát, hogy a három verzió felszámolja a *China* egy nagyon lényeges elemét, a vers vizuális karakterét egyszerűen nem veszi figyelembe. Ha ezek után feltennénk a kérdést, hogy a vers magyar fordításai vajon mennyiben emlékeztetnek „kép nélküli képaláírásokra”, akkor a válasz valószínűleg lecsúszó lenne: alig, vagy semennyire.

Perelman versének emellett van egy olyan sajátossága is, amely szorosan összefügg a szöveg vizuális természetével. Képek hiányában ugyanis ezek a „képalírások” maguk is talált tárgyakként viselkednek. A szünetek megakasztják az olvasást, és legalább kétféle befogadói magatartást tesznek lehetővé. Egyfelől a *China* úgy is olvasható, mintha idézetek kerülnének egymás alá (vagy Kulcsár-Szabó Zoltán kifejezésével élve „nyelvtani példamondatok” lennének ezek, Molnár Gábor Tamás pedig a „szerencsesüteményekben” található cédulákhoz hasonlítja őket), s ebből következően nem feltétlenül kell összekapcsolnunk az egyes szegmentumokat. Innen nézve a *China* mondatkollázsként vagy verbális graffitiként értelmezhető, melynek nem jelölhető ki értelmi centruma, a sorok cserélhetőek, a költemény egyfajta térszerkezetet vesz fel. Másfelől – mivel a „képalírások” többszörösen megtört, de mégis folyamatos szöveggé állnak össze – az olvasó úgy is dönthet, amennyiben ez döntés kérdése, hogy a lineáris sorok egyes alakzatai, szavai stb. között bizony felfedezhetőek kapcsolatok (pl. az állításokat szervező perspektívák, interperszonális viszonyok alapján). Vagyis az olvasó szó szerint művé alakíthatja a rendelkezésére álló szöveghalmazt, koherenciát vihet a széttartó hálózatba.

Ha ebből a szempontból vesszük szemügyre a magyar fordításokat, látható, hogy az első két változat inkább a kollázsszerű viselkedést, míg a harmadik a koherens értelemképzést tartja szem előtt. Ez az utóbbi a központoszással is alátámasztja ezt, vesszőkkel tűzdeli meg az előbbi kettőben azok nélkül álló sorokat. Brutovszky Szilvia fordítása ebből adódóan még tovább csökkenti a Perelman-szöveg idegenségét.

Mindemellett a fordítóknak szembe kellett nézniük egy olyan szemantikai dilemmával is, mely a vers címének kétértelműségéből adódik. Jameson valószínűleg helyesen utalt rá, hogy a szöveg nem csak Kínáról szól. „Ami azt illeti, ha ez a vers valami különös és titokzatos módon politikai vers, akkor valóban úgy tűnik, hogy megragad valamit abból az izgalomból, ami az Új Kína roppant, befejezetlen – világtörténelemben páratlan – társadalmi kísérlete, abból, hogy a két szuperhatalom között váratlanul megjelent egy »N° 3«, abból a frissességéből, amelyet ez az egész új tárgyi világ jelent, amelyet olyan emberi lények állítanak elő, akik valamiképpen új hatalmat gyakorolnak kollektív végzetük felett; mindenekfelett abból a jelzésértékű eseményből, amely során egy kollektivitás egy új »történelem tárgyává« vált, és amely kollektivitás a feudalizmusnak és imperializmusnak hosszú ideig alá volt vetve, ismét saját hangján szól, saját magáért, mintha először szólalna meg.”⁶ Ennek ellenére ez a fajta jelentés a szöveg felett vagy mögött lebeg.

Azaz a töredezettség – egészíthetjük ki Jameson gondolatát – alá is ássa ezt a globális jelentést, pontosabban számos ponton nem támasztja alá. A „china” ugyanis az angolban „porcelánt” is jelent, s feltehetően ez a másodlagos jelentés hozzájárulhat a vers egyes részeinek további értelmezéséhez. Mivel a cím és a szöveg kapcsó-

6 JAMESON, *J. m.*, 49–50. (A Jameson-könyv magyar fordítása a Perelman-vers Prae-beli verzióját közli = *Uo.*, 49.)

lata megtöbbszöröződik, a vers olyan játékot is elindíthat, amely a „porcelán” vagy „edény” jelölőt abban az értelemben hasznosítja, ahogyan a versben szereplő állítások sem vonatkoznak egyszerre mindkettőre, azaz az olvasás során a lehetséges összefüggések egyik oldalát látjuk. Vagyis az ország neve helyére az „edény” kerül és fordítva. Ebből következően az olvasás hasonló módon cikázik jelentés és jelentés között, ahogyan a tekintet oszcillálna kép és „képalírás” között. Ráadásul az sem zárható ki, hogy az olvasó magát a költeményt azonosítja a „porcelánnal”, s ezt az anyagszerűséget úgy érti, mintha egy tárgyat szemlélne. Kritikus pontja a fordításnak, hogy érzékeltetni tudja-e ezt a komplexitást. A magyar fordítások közül a *Prae*-ben közölt változat paratextusként szerepelteti a „porcelán” szót, s ezzel utal erre a játéktérre. Sőt bizonyos pontokon, például az igék használatakor, érzékeltetni tudja, hogy az adott sor ténylegesen egy váza anyagosságára is vonatkoztatható. (Ilyen például „A csonkafejú a könnyeknél tört ki” megoldás.) A másik két változat vak marad erre az összefüggésre, de érdekes módon ezzel is bizonyítja a *China* töredezettségét, amely jelen esetben éppen a fordíthatatlanságban ragadható meg.

Végezetül térjünk vissza kiindulópontunkhoz. A három említett fordításból tehát kimarad egy sor (sőt a Jameson-elemzésben helyet kapó fordításból is). A fentiekből azonban következik, hogy a fordításokat nem feltétlenül kell veszteségként kezelnünk az eredetihez viszonyítva. Valószínűleg a *Chinanak* tényleg csak valamelyik oldala ragadható meg a sok közül. A hiányzó sor a kollázs természetéből adódóan valójában nem is igazán hiányzik (hiszen állhatna helyette más is, vagy a hiánya nem sérti a formát, mint, mondjuk, egy szonett esetében tenné). „Képalírásként” sem különösebben érdekes, hogy ott van-e vagy nem (hiszen képek nincsenek), a globális koherenciára törekvő olvasatok pedig az eredeti nélkül soha sem jönnének rá, hogy amit alapul vesznek, az maga is csonka, akár egy eltört kínai váza. Másrészt a kérdés persze filológiai természetű dilemma is, hiszen ha a fordítást megelőzi a filológiai munka, akkor az adott sor bent marad a versben. De komolyra fordítva a szót, ez a sor nagyon is fontossá tehető. A szöveg folyamatos olvasásában ez utal ugyanis először – a számolás és a gesztusnyelv után – az írás mozzanatára. Merthogy a „kérdőjelek a fejek helyén” összefüggés a látvány írásjelvé való transzformálhatóságát jelöli. S ez – mármint a képtől a szöveg felé áramló mozgás, illetve a szöveg által generált kép – részleteiben, de egészében is jellemzője lehet a Perelman-alkotásnak.

Nagyon leegyszerűsítve ez történik a *Kínában*.

Mellékletek

1.

Bob Perelman

China

We live on the third world from the sun. Number three. Nobody tells us what to do.

The people who thought us to count were being very kind.

It's always time to leave.

If it rains, you either have your umbrella or you don't.

The wind blows your hat off.

The sun rises also.

I'd rather the stars didn't describe us to each other; I'd rather we do it for ourselves.

Run in front of your shadow.

A sister who points to the sky at least once a decade is a good sister.

The landscape is motorized.

The train takes you where it goes.

Bridges among water.

Folks straggling along vast stretches of concrete, heading into the plane.

Don't forget what your hat and shoes will look like when you are nowhere to be found.

Coats in the window hung up on hooks; question marks where the heads would normally be.

Even the words floating in air make blue shadows.

If it tastes good we eat it.

The leaves are falling. Point things out.

Pick up the right things.

Hey guess what? What? I've learned how to talk. Great.

The person whose head was incomplete burst into tears.

As it fell, what could the doll do? Nothing.

Go to sleep.

You look great in shorts. And the flag looks great too.

Everyone enjoyed the explosions.

Time to wake up.

But better get used to dreams too.

2.

Bob Perelman: CHINA

A naptól számított harmadik világot lakjuk. Hármás szám.
Senki sem mondja meg mitévők legyünk.
A számolni tanítók nagyon kedvesek voltak.
Mindig ideje elmenni.
Ha esik magaddal viszed az ernyőd vagy sem.
Kalapodat lefújja a szél.
A Nap is felkel.
Jobb' szeretném ha a csillagok nem rendelnének minket egymásnak.
Jobb' szeretném ha ezt magunk tennénk.
Rohanj az árnyékok előtt.
Jó nővér az aki évtizedenként legalább egyszer az égre mutat.
A táj begépesült.
A vonat arra visz amerre megy.
Hidak vizek között.
Széles betonsávok mentén lézengő népek útban a síkság felé.
Ügyelj rá hogy fog kinézni kalapod és cipőd ha már sehol sem leszel.
Még a levegőben úszó szavak is kék árnyékot vetnek.
Ha ízlik megesszük.
Hullanak a levelek. Mutasd a dolgokat.
Válaszd ki a megfelelőket.
Na, találd ki, mi az! Mi? Megtanultam hogyan kell beszélni. Remek.
A csonkafejű könnyekben tört ki.
Zuhanás közben mit tehet a játékmackó? Semmit.
Menj aludni.
Fantasztikus vagy sortban. A zászló is fantasztikus.
Mindenki élvezte a robbanásokat.
Ideje felkelni.
Bár jobb hozzászokni az álmokhoz.

(fordította a szerkesztőség – délután p.m.)

3.

Bob Perelman: **Kína**

– porcelán –

A naptól számított harmadik világon élünk. N° 3.
Senki meg nem mondja mit tegyünk.
Kik számolni tanítottak valóban kedvesek.
Mindig ideje meglépni.
Ha esik magaddal viszed ernyőd vagy nem.
A szél lefújja kalapod.
A nap is felkel.
Jobb volna ha nem a csillagok szánnának minket egymásnak;
Jobb volna ha magunk tennénk.
Szaladj árnyékod előtt.
A nővér ki évtizedenként legalább egyszer az égre mutat jó nővér.
A táj gépesült.
A vonat visz amerre megy.
Hidak vizek közé.
Rendezetlen figurák tágas betonsávok mentén útban a pusztába.
Ne feledd hogy jól nézzen ki kalapod s cipőd mikor sehol sem leszel.
Még a légben úszó szavak is kék árnyékot vetnek.
Ha jó ízű meg is esszük.
A levelek hullnak. Mutass rá dolgokra.
Vedd a megfelelőket.
Na találd ki mi az! Mi? Megtanultam hogyan kell beszélni. Nagyszerű.
A csonkafejű a könnyeknél tört ki.
Zuhantában mit tehetett a játékbaba? Semmit.
Menj aludni.
Nagyszerű vagy sortban. És a zászlók is nagyszerűek.
Mindenki élvezte a robbanásokat.
Ideje felébredni.
De szokd az álmokat.

(újra)fordította H. Nagy Péter, Mócsai Gergely

4.

Bob Perelman: **Kína**

Három világnyira élünk a Naptól. A hármas szám. Senki sem mondja meg, mitévők legyünk.
Nagyon kedvesek voltak az emberek, akik számolni tanítottak meg bennünket.
Még nem késő elmenni.

Ha esik, vagy van esernyőd, vagy nincs.
A szél lefújja a kalapod.
A nap szintén felkel. Örülnék, ha a csillagok helyett inkább mi találánánk meg egymást.
Fuss az árnyékkoddal szemben.
Jó nővér az, aki legalább tízévente egyszer az égre mutat.
A vidék gép.
A vonat visz magával.
Hidak vizek között.
Emberek botorkálnak a hatalmas betonmezőkön a repülőgép felé.
Ne feledd, hogy fog kinézni a kalapod és cipőd, ha sehol sem találunk.
Még a szavak is, amelyek a levegőben szállnak, kék árnyékot hagynak.

Ha ízlik, megesszük.
Hullnak a levelek. Mutass rá a dolgokra.
Vedd fel a megfelelő tárgyakat.
Hé, találd ki. Mit? Megtanultam, hogyan kell beszélni. Kiváló.
A hiányos fejű ember sírva szakadt.

Mit csinálhatott a baba, amikor leesett? Semmit.
Menj aludni.
Jól áll neked a rövidnadrág. És a zászló is kiválóan néz ki.
Mindenki élvezte a robbanásokat.

Ébresztő.
De jobb lesz megszokni az álmodozást.

(Brutovszky Szilvia fordítása)

N. JUHÁSZ TAMÁS

A Prometheus leszállt

Az eredet

1 Ha a *Predator* filmeket nem vesszük figyelembe, akkor az *Alien*-quadrológia, a két *Alien vs. Predator*, és most már a *Prometheus* ide tartozik.

2 *Alien – A nyolcadik utas: a Halál*, rendező: Ridley Scott, főszereplő: Sigourney Weaver, 1979.

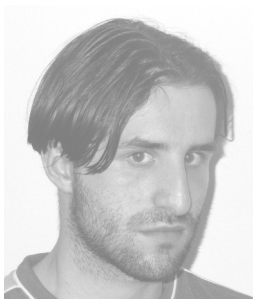
3 *Prometheus*, rendező: Ridley Scott, főszereplők: Noomi Rapace, Guy Pierce, Charlize Theron, Michael Fassbender, 2012.

4 Vö. Erich von DÄNIKEN, *Találkozás az istenekkel*, ford. Miklós Erika, LAP-ICS Könyvkiadó, Debrecen, 1993.

Ridley Scott visszatért ahhoz a zsánerhez, amelyet részben ő alkotott: a sci-fi-horrorhoz. 2012 talán egyik legjobban várt filmje a *Prometheus* volt, mégis az *Alien*-franchise¹ rajongóit nagyon megosztotta. Ennek több oka is volt: elsőként sokan egy előzményfilmet vártak *A nyolcadik utas: a Halál*hoz², míg mások azért fanyalogtak, mert rengeteg kérdést vetett fel a film, de ugyanakkor azok (egyértelmű) megválaszolását már nem tette meg. Feltehetném nekik a kérdést, hogy vajon a klasszikus első rész választ adott minden kérdésre? Egyértelműen nem. Részben ezekből a kérdésekből építkezik maga a *Prometheus* is.³

A film eredetileg Jon Spaihts forgatókönyve alapján készült volna (vagyis közelebb is állt volna az előzményhez), míg végül Damon Lindelof (a *Lost* sorozat egyik alkotója) átírta a forgatókönyvet. Scottal közösen egy olyan opció szerint írták át az eredeti történetet, hogy új irányt vehessen célba az *Alien*-univerzumon belül. A rendező véleménye szerint mégis rendelkezik a film az „Idegenek” DNS-ével. A történet egyik inspirálója Erich von Däniken volt, aki írásaiban arról beszél, hogy bolygónkat már meglátogatták idegen lények – ezen túlmenően pedig, hogy maguk az idegenek hozták létre az emberiséget.⁴ Elődjéhez hasonlóan a *Prometheus* látványvilága ismét merít H. R. Giger munkásságából. A végeredmény bár nem nevezhető elődeihez hasonlóan klasszikusnak, mégis egy intelligens sci-fi, amely felveti az élet nagy kérdését: honnan is származunk?

A film nyitánya bár szavak nélküli narrációval dolgozik, és nem is túlzottan konkretizál, mégis erre ad választ. Óriási tájat látunk magunk előtt, hatalmas árnyék fut rajta végig, majd egy vízesés mellett állapodik meg. A sziklák tetején egy márvány fehér alak bukkan fel. Emberszerű, de mégsem az. A földi élet kialakulásának lehetünk tanúi, ahogy az idegen egy csészét emel magához, megissza a tartalmát. A tartóban található fekete anyag azonnal reakcióba lép a lény testével, gyakorlatilag elporlasztja azt, dezintegrálva még a DNS struktúráját is. A lény maradványai a vízbe zuhannak, a DNS-szekvenciák újraépítik magukat, majd a létrejövő sejtek újra osztódnak indulnak, azaz létrejön az élet. A felvezető csupán pár perces, mégis két kérdést tehetnénk fel mindjárt a legelején. Az élet megteremtése vajon szándékos aspektusa volt a történéseknek, vagy csupán egy banális véletlenről van szó? Szerintem inkább az utóbbi tűnik valószí-

nűbbnek.⁵ Viszont ezzel ellentmondásba kerülhet az a tény, hogy a lények később visszatértek és (valószínűleg?) tanították őseinket. Erre utalhatnak a Tervezők sumérszerű írásjelei.⁶ Ugyanakkor ezt a tézist cáfolja az, hogy vissza akartak térni a Tervezők egy rakományi fekete anyaggal, hogy elpusztítsák az emberiséget. Mi történhetett az idegenek társadalmában, hogy erre a döntésre jutottak?⁷ Ez újfent nyitott kérdés, amire egyelőre nem kaptunk választ.

Az indulás

2089-ben Elizabeth Shaw és Charlie Holloway (mindketten archeológusok) Skóciában rábukkannak egy olyan nyomra, amely megváltoztathatja az emberiség történelmét. Egy olyan barlangrajzot találnak, amelyen egy hatalmas alak áll (körülötte emberek dicsőítik), karjával az ég felé mutat.⁸ A képen egy csillagállás látható, amely azért fontos, mert őseink szabad szemmel nem láthatták volna. Később ugyancsak kiderül, hogy a Zeta II Reticuli rendszer csillagképe nem csupán egyetlen ősi kultúrában szerepel, hanem szinte minden főbb civilizációnál felbukkan ugyanaz az ábrázolás. Ezek a civilizációk nem voltak kapcsolatban egymással. A két tudós olvasatában ezek a képek egy meghívást jelentenek, amely az emberiségnek szól, hogy rátalálhassanak a Tervezőkre.

A két tudós meggyőzi a Weyland iparvállalatot (és annak vezetőjét), hogy felkutathassák a rendszert. A cég természetesen finanszírozza a küldetést, mivel abban hasznot lát, így aztán el is indulnak – kutatóink még csak nem is sejtik azt, hogy egy plusz fő is rejtőzködik a hajón. A Prometheus név ugyancsak több jelentést hordoz magában. Ahogy a filmben is említik, az utalás egyértelmű a görög titán legendájára, aki ellopta az istenektől a tüzet, majd az embereknek adta. Ilyen interpretáció mellett már sejthetjük, hogy mit szeretne Weyland elérni a küldetés során. A színjáték és a mögötte megbúvó konspiráció pedig tökéletes.

A hajó 2093-ban (karácsony napján) megérkezik az LV-223-ra.⁹ A Prometheus egy ősi piramisszerű építmény mellett landol. A kutatók természetesen nem szeretnék várakozni, rögtön elindulnak felderíteni az építményt. Ahogy pedig azt már megszokhattunk, nem várt bonyodalmakba ütköznek.

A Tervezők, építmények, járművek

Az építmény, amely egyfajta templomszerű jelleggel is bír, óriási, föld alatti alagúthálózatot foglal magába. A falain írásjelek találhatók, amelyek részben az épület funkcióit írják le, másfelől a jelek érintésével aktiválni is lehet magát a szerkezetet. Mint kiderül, Davidnek, az androidnak sikerült megfejtenie ezeket a hieroglifákat, így aktiválja a beépített holografikus kivetítőket, vagy éppen a kamra kapuját képes volt kinyitni. Ugyanakkor érdekes, hogy a templom belsejében

5 Meglátásom szerint kítaszították az egyik társukat, akinek rituális öngyilkosságot kellett elkövetnie.

6 Hacsak nem a rakománykultusz egy fajtájával van dolgunk.

7 Erre a kérdésre minden biznnyal a folytatásból kaphatunk választ, bár Scott magyarázata szerint az emberek a teremtoik ellen fordultak a krisztusi korban, éppen ezért akartak ilyenképpen ellensapást mérni az ellenük irányuló fenyegetésre.

8 Részben hasonló „alapanyagra” épít a film, mint az *Alien* vs. *Predator*.

9 Az eredeti forgatókönyvben az LV-426 (vagy Acheron) szerepel, ugyanaz a bolygó, amely az *Alien*-filmből ismert.

10 71% nitrogén, 3% szénmonoxid, 23% oxigén és egyéb argon vegyületek.

11 Sokan úgy tartják, a képregényeknek köszönhetően, hogy a Tervezők kinézete egyezik a bioruházattal, azaz nem öltözetről beszélnek, hanem arról, hogy a lények ténylegesen elefántszerűen néznek ki. Holott már az eredeti *Alien* film concept rajzaiból világosan kiderül, hogy csupán öltözékről van szó.

12 Ugyanilyen öltözetet viselt *A nyolcadik utas: a Halál* „pilóta” lény, amely megtalálása-kor már fosszilizálódott.

13 Ennél a pontnál azonban be kell látnunk azt is, hogy nem a klasszikus „idegenek” törtek ki a testekből, vagy legalábbis nincs rá utalás vagy egyéb lelet, hogy Xenomorfofok okozták volna a lények halálát.

működik egy terraformáló egység, amely lélegezhetővé teszi a levegőt, a külső toxikus hatású gázok viszont nem jutnak be.¹⁰ Másfelől azt is érdemes megjegyeznünk, hogy emberi felhasználásra szintúgy alkalmas. Ez annak is köszönhető, hogy a két faj DNS-e lényegében teljesen megegyezik. A külalaki másság viszont biológiailag magyarázható. A Földet érő külső hatások, mint például a kozmikus sugárzás, infra, UV és egyéb társaik más pigmentációs elváltozásokat okozhattak az emberi fajnál, elég csupán arra gondolnunk, hogy a Földön hányféle rassz él. A testméretet pedig magyarázhatja a bolygó gravitációs ereje, nyilván a Tervezők anyabolygóján kisebb, mint a Földön.¹¹

A templom 2000 évvel korábban épülhetett, a Tervezőknek volt egyfajta támaszpontjuk, ahol biológiai fegyverekkel kísérleteztek. A kísérleti anyag azonban elszabadult, és majdnem az összes ott lévő lényt kipusztította. Az egyik jelenetben a lények valami elől menekülnek, míg egy másikban egyfajta „temetőt” láthatunk, ahol több bioruházatba (vagy védőöltözetbe¹²) öltözött Tervező maradványa látható egy rakáson. A testüket lyukak borítják, amelyekről a kutatók megállapítják, hogy belülről történt a „kitorés”.¹³ Csupán néhányan maradtak életben, de ők úgy vészelték át a veszélyt, hogy kriosztázisba merültek. David felébreszti egyiküket, de a lény szinte azonnal agresszíven reagál a „betolakodók” jelenlétére, majd aktiválja a templomban elrejtett hajóját, hogy elinduljon a Földre, bevégezve a 2000 évvel korábban megkezdett feladatát.

A Tervezők szállítóhajói (angolul Juggernaut, magyarul Kolosszus) patkó alakúak, biomechanoid belső terekkel. A falak gazdag díszítése és freskói egyértelműen utalnak arra, hogy a Tervezők maguk is rajonganak a művészetekért. Esetenként akár vallásos jelleggel is bírhatnak – a nagy kamrában található fej lenyűgöző gigantikussága lehet erre jó példa.

Az LV-233-on látható jármű kinézete identikus azzal, amelyik lezuhant az LV-426-on. Viszont érdekes különbséget fedezhetünk fel, ha eszünkbe jut az az űrhajó, amely a film elején látható volt. Ez utóbbi inkább hasonlít a klasszikus csészéaljhoz, feltételezhetően inkább anyahajó lehetett. A Kolosszusok szállítójellegére két tény utal: a *Prometheus*-ban látható urnákat szállították és tárolták bennük, *A nyolcadik utas: a Halál* című filmben pedig a Xenomorfofok tojásait. Mindkét esetben igen agresszív biofegyverekről van szó, ám a Prometheusszal való ütközés során hamar megsemmisül. Láthatóan nem voltak védelmi felszerelések, és nem is ilyen típusú használatot szántak nekik.

A Fekete anyag és „termékei”

A Fekete anyag egy letális mutagenikus patogén, egy nagyon agresszív hatású biofegyver, amelyet a Tervezők hoztak létre. Az anyagot az LV-223-on található állomásukon alkották, azért, hogy

megsemmisíthessék a földi bioszférát, de a korábban említett kitérés miatt lényegében önmagukat pusztították el. Mivel szobahőmérsékleten instabil természetű, ezért a készítői urnákban helyezték el.

Az anyag, amint más organizmussal érintkezik, szinte azonnal kifejti mutagén hatását a szervezetre. A befogadó hihetetlenül agresszívvá válik. Fifiel, a csapat geológusa fizikálisan érintkezett az anyaggal, majd később több társát is elpusztította a Prometheus fedélzetén, az anyag hatására elképesztően megnőtt fizikai ellenállása a külső sérülésekkel szemben, elég csak arra gondolnunk, ahogy kicsavarta a saját testét, vagy arra, hogy a fegyverekkel nem sok sérülést tudtak neki okozni.

Az anyag ugyancsak bemutatta mutagén és „fejlesztő” hatását a templomban található férgekre. Ennek következtében jöttek létre a Kalapácsfejűek (Hammerpede), és láthattuk azt is, hogy a fizikai változáson túl egyes tulajdonságaik is továbbfejlődtek. A Xenomorfokhoz hasonlóan savas lett a vérük, ugyanakkor a férgekre jellemző regenerációs folyamat is jelentősen felgyorsult. Következtetésképpen kijelenthetjük, hogy az anyag minden egyes fajra más hatással van. Viszont azt sem szabad ebben az esetben figyelmen kívül hagynunk, hogy Holloway-re másként fejtette ki a hatását, bár ennek egyik lehetséges magyarázata az lehet, hogy jóval kevesebb anyaggal érintkezett, mint társa.¹⁴ Így a fizikális elváltozás jelei nála jóval tovább tartottak. Az egyik jelenetben láthatjuk, hogy Holloway a tükörbe nézve vizsgálja a szemét, amelyben féregszerűen mozog valami. Feltételezésem szerint két opció lehetséges ebben az esetben: vagy a vírus képes manifesztálódni a gazdaszervezetben, vagy csupán hallucinációról beszélhetünk. Szerintem inkább az utóbbi lehetőségről van szó.

A vírus a jelek szerint megfertőzte reprodukív rendszerét is. Míg hordozó volt és fizikailag még nem látszódott rajta a fertőzés, Holloway szexuális kontaktust létesített Shaw-val, megtermékenyítve a nőt egy polipszerű lényvel, a Trilobitával.¹⁵ Azt nem tudni, hogy a megtermékenyítés következményeképpen jött-e létre a lény (Shawról ugyanis kiderült, hogy steril), így ezt a lehetőséget gyorsan el is hagynám, azonban még van másik két feltételezés is. A lény vagy Holloway spermájából fejlődött ki, vagy maga az embrió jutott át a doktornő testébe. Az is lehetséges, hogy a vírus szándékosan irányította a doktor tudatát, hogy a fertőzést továbbadja másoknak (erre utal néhány jel).

Shaw tehát a méhében hordozza a Trilobita embriót, amely igen gyorsan növekedésnek indul, míg végül a doktornő kioperálja magából. Tekintve, hogy Shaw hívő, ezért ezzel a tétivel egyfajta megtisztulási procedúrát követ el saját magán, úgy is mondhatnánk, hogy megszabadul önnön démonától. A nő megpróbálja a medipod purgációs rendszerét felhasználni, hogy elpusztítsa a lényt, azonban, ahogy később kiderül, ez nem vált be, sőt a lény megtöbbszörözte a méretét. Az már újabb kérdést vethetne fel, hogy mit használt a Trilobita tápláléknak, hogy ez lehetővé válhasson számára.

14 Holloway-t David fertőzte meg, Weyland utasítására.

15 A megnevezés ne tévesszen meg senkit, a lény nem hasonlít a prehisztórikus állatra.

16 A széria biológiai előfeltevéseire és az idegenek „társadalmának” felépítéséhez vö. H. NAGY Péter, *Kolóniák = Uő., Extrák*, NAP, Dunaszerdahely, 2008, 76–81.

17 *Alien 3 – Végső megoldás: a Halál*, rendező: David Fincher, főszereplő: Sigourney Weaver, 1992.

18 A lény hivatalos megnevezése.

19 Legalább 2000 évvel korábbi az ábrázolás, mint a filmben felbukkanó lény maga.

Lehetséges, hogy olyan sejtszerkezettel rendelkezett, amely a Fekete anyag jóvoltából minimális energia- és táplálékbevitel után is képes volt sejtszerkezetét megnyújtani és stabilizálni rövid idő alatt. Végeredményben egy olyan lényről beszélünk, amely igencsak hasonlatos a Xenomorfok arcmászóihoz, feladata és „kvázi” életciklusa is megfelel azokénak.¹⁶ A filmben láthattuk, ahogy hatalmas karjaival megragadja áldozatát, egy Tervezőt, majd a száján keresztül behatol, hogy beléültesse az embrióját. A megtermékenyítés során az áldozat elveszíti az eszméletét. A folyamat végén az arcmászóhoz hasonlóan a Trilobita is elpusztul.

Az így megszülető lény, bár rokonságot mutat a Xenomorfokkal, igazából egy eltérő „családfa” részét képezi. Külalokban természetesen megvannak az eredeti ág jellegzetességei, így például a hosszú koponya, vagy a szkeletális testfelépítés, viszont például a farok teljesen hiányzik. Másik eltérő különbség a születés mikéntje: rokonaitól eltérően nem kirágja magát a gazdaszervezetből, hanem fejének hátsó pengeszzerű végével vágja ki magát. Újabb eltérés a mellkasrobbantókhoz képest az, hogy nagyobb testméretben, végtagokkal „születik” meg. Bár hasonlóság azért részben van, gondolok itt a *Végső megoldás: a Halál* c. film¹⁷ lényére, amely születésekor már rendelkezett végtagokkal, és a gazdaszervezet (egy kutya) genetikai állományának felhasználásával különbözött az emberi szervezeteket felhasználó Xenomorfoktól. Az viszont kimondottan érdekes, hogy ha a Tervezők DNS-e megegyezik az emberekével, akkor miért születhetett egy ennyire eltérő lény?

A válasz nyilván abban rejlik, hogy egy teljesen más típusú biofegyverről van szó. Erről a kérdérről az alienonline.hu oldalán (is) komoly vita alakult ki, akárcsak azzal kapcsolatban, hogy a Deacon¹⁸ mennyire tekinthető proto-Xenomorfnek. Véleményem szerint nem az. Már csak azért sem lehet a klasszikus idegenek elődjének tekinteni, mert elsősorban *A nyolcadik utas: a Halál*ban már több tízezer éves tojásokat láthatunk, másrészt a *Prometheus* Templomában az egyik falon látható egy dombormű, amely egy Xenomorfot ábrázol.¹⁹ Ebből kifolyólag úgy vélem, hogy a filmben látható Fekete anyag lényegében a Xenomorfokból kifejlesztett és továbbfejlesztett biológiai fegyver lehet (saját megnevezésemben Alien 2.0), márpedig azért, mert sokkalta agresszívebben „viselkedik”, mint korábbi, előtárs. Rendes körülmények között tárolva kevésbé veszélyesebb lehetne, emlékezzünk csak vissza az *Alien*ben látható lény mellkasán található lyukra. Másfelől a Fekete anyag tökéletes védelmi „rendszer” is lehet. A földi történelem során már volt rá példa, hogy amikor megnyitották a fáraók sírjait, akkor a belépő tudósok megfertőződtek az ott található vírusokkal vagy baktériumokkal – ezt nevezték akkoriban a fáraó átkának, mivel nem tudták megmagyarázni a jelenséget. Bizonyos körülmények között, zárt térbe szorítva ezek a mikroorganizmusok képesek akár több száz vagy ezer évet átvészelní. A Templomban azzal, hogy beléptek a tudósok a nagy kamrába, és megzavarták a terem légkörét, aktiválták ezt a védőmechaniz-

must, így a Fekete anyag kiszabadult. Ezzel pedig kvázi felnyitották Pandora szelencéjét.

Ahhoz, hogy építsünk, előbb pusztítanunk kell. Bár jelenleg nem ismerjük még a Tervezők főbb motivációit, de elég egyértelmű lehet, hogy egy olyan fajjal állunk szemben, amely lépésenként kolonizálja és terraformálja a galaxisban található bolygókat. Teljesen logikus lépés lenne a részükről tehát, ha megérkezésük előtt bizonyos bolygókon, amelyeken alkalmasak a feltételek az életre, a Fekete anyag segítségével (vagy a Xenomorfok által) megtisztítanák azokat. A kriosztázis tartályoknak köszönhetően elég átaludniuk pár száz vagy ezer évet, és máris egy „steril”, felhasználható bolygót kapnak kézhez.

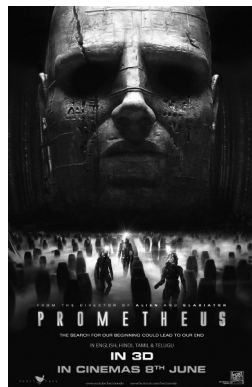
További kérdésként feltehetnénk azt is, hogy vajon a film elején látható Fekete anyag, amelyet a Tervező elfogyaszt, azonos-e azzal, amely a film későbbi részében megfertőzi az embereket? Ha azonosak is, akkor az eredeti anyagot a későbbiek során továbbfejlesztették a Tervezők, erre utal például az, hogy teljesen más biológiai reakció történt mindkét esetben. Az LV-223 pedig egy katonai „labor”, ahogy hallhattuk a Prometheus kapitányának a szájából, így lehetséges ez a feltételezés.

Egy új kezdet (?)

Az utolsó jelenetben láthatjuk, ahogy Shaw megkeresi David fejét. David, tekintve hogy megfejtette a Tervezők jeleit, így képes elboldogulni egy Kolosszus irányításával. Közli Shaw-val, hogy képesek lesznek hazatérni a Földre, a nő azonban úgy dönt, hogy inkább folytatja a kutatását és elindul a Tervezők anyabolygója felé. David kérésére, hogy miért szeretne eljutni, azt a választ adja, hogy fontos megtudnia, miért döntöttek úgy a lények, hogy elpusztítsák az emberiséget. Az android szerint ez lényegtelen, ám Shaw csak annyit felel, hogy éppen azért, mert ő ember, és David gépi mivolta miatt ezt nem értheti.²⁰ Így a doktornővel az emberiség egy újabb kalandra indul a világűrbe.

Befejezésül egy jó hír a film rajongóinak: már hivatalosan bejelentették, hogy érkezik a folytatás, elkezdtek dolgozni a forgatókönyvön. A kész anyag feltehetőleg 2015-ben érkezik a vászonra, remélhetőleg még tovább bővítve azt a „mitologikus” világot, amelyet gyerekkorunk óta olyannyira megkedveltünk.

20 A film záró monológja narratív szempontból szinte majdnem teljesen megegyezik Ripley szavaival, *A nyolcadik utas: a Halál c.* film végéről.

H. NAGY PÉTER

Marslakópi

(Crick – Scott – Gribbin)

1 KERESZTURI Ákos,
Asztrobiológia,
Magyar Csillagászati
Egyesület,
Budapest, 2011,
133.

2 „A NASA által
használt definíció
szerint az élet
önfenntartó, darwini
evolúcióra képes
kémiai rendszer.”
Uo., 41.

3 Vö. Paul DAVIES,
*Az ötödik csoda. Az
élet eredetének
nyomában,* ford.
Kertész Balázs,
Vince Kiadó,
Budapest, 2000,
218–220.

Még a 19. században Berzelius, Kelvin, Helmholtz, majd a 20. század elején Svante Arrhenius kezdte el forgalmazni (pontosabban Anaxagorasz és Arisztarkhosz nyomán feleleveníteni) azt a hamar népszerűvé vált teóriát, hogy az élet nem feltétlenül a Földön alakult ki. Kereszturi Ákos *Asztrobiológia* című könyvében így fogalmaz: „Elméletileg nem kizárt, hogy élőlények a világűrbe is kijussanak, tetszhalott állapotban túléljék az ott uralkodó körülményeket, majd megfelelő viszonyok közé kerülve ismét életre keljenek. Ezeket a teóriákat pánspora vagy pánspermia elméleteknek nevezik.”¹ A szóban forgó hipotézisek amúgy nem adnak magyarázatot az élet keletkezésére; azt feltételezik, hogy az erre alkalmas égitestek egymást fertőzik meg az élettel.²

(Arrhenius 1903-ban arról értekezett, hogy meteoritok nélkül is utazhatnak baktériumok a világűrben. Ha vetünk egy pillantást a Föld bioszféréjára, azt látjuk, hogy az élet nyomai a bolygó legzordabb helyein is felfedezhetők. A speciális körülményekhez – pl. óceáni aljzatból feltörő vulkáni kürtők, kénes termálforrások, sarki jégzárványok stb. – alkalmazkodott mikrobákat ma már jól ismerjük. Az egyik legextrémebb példa valószínűleg a *Dionococcus radiodurans* nevű baktérium esete, mivel ez képes túlélni az intenzív sugárdózist. Ha ennek a fajnak az egyedeit a Hirosimára dobott atombomba robbanásakor felszabaduló sugárdózis *ezerszerese* éri [1 millió rad], akkor kissé lelassul a fejlődésük, de túlélik a dolgot. Ennél nagyobb dózisonál elkezdenek ugyan fogyatkozni, de még 3 millió radnál is találhatók ellenálló példányok. Tehát ez a baktérium – vagy valamelyik rokona – képes lehet a bolygóközi utazásra.)³

A pánspermia elméletnek aztán a 20. század második felében egy igazán nagy formátumú népszerűsítője akadt a Nobel-díjas biokémikus, Francis Crick személyében. A neves tudós, Leslie Orgellel társulva, lényeges módosításokat hajtott végre az alapfeltevésen. Abból indultak ki, hogy az űrből érkező csírákat egy fejlett civilizáció küldte a Földre (a technikai részletek most nem érdekesek). A szerzők irányított pánspermianak nevezték el az elméletüket, majd a folyóiratközlés után Crick egy önálló könyvet is szentelt a témának, amely *Az élet mikéntje* címen jelent meg. Nos, ezekről a munkákról viszont – finoman fogalmazva – kissé megoszlanak a vélemények.

Egyfelől a nagyszerű, azaz nemzetközileg is elismert Gánti Tibor – az ún. kemoton-elmélet atyja – *Kontra Crick avagy az élet mivolta* című könyvében szembeszállt Crick koncepciójával, s felvázolta az élet kialakulásához szükséges kémiai evolúció főbb állomásait. (A kemoton-elmélet a kémiai folyamatrendszerek önszerveződésének elvére épül: három különböző autokatalitikus körfolyamat összekapcsolódásával létrejövő kémiai szuperrendszer modellje.) Másfelől Beck Mihály *Humor a tudományban* című szellemes könyvéből megtudhatjuk, hogy „Orgel és Crick az irányított pánspermia elméletét tulajdonképpen saját szórakoztatásukra dolgozták ki. [...] A tréfának szánt írást azonban az áltudományok népszerűsítői arra használták fel, hogy szerzőikre mint tekintélyekre hivatkozzanak: íme, világhírű tudósok nem csupán feltételezték a Földön kívüli intelligenciákat, de a földi életet is velük hozzák kapcsolatba.”⁴ Innen nézve nem lehet véletlen, hogy Crick említett könyvében folyamatosan a képzelőerő szükségessége mellett érvel, s azt állítja, hogy a pánspermia elmélete bizony rendkívül közel áll a science fictionhoz...

4 BECK Mihály, *Humor a tudományban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 40–41.

Helyben vagyunk; a sci-fi bizony rendkívül kedveli a pánspermia elméletét, és igen látványosan hasznosítja annak különböző változatait. (Legutóbb a Galaktika magazin 2012. februári száma foglalkozott a témával, *Élet az űrből* tematikai megjelölés alatt.) A sok-sok lehetséges mű közül természetesen csak egyre fogunk utalni a továbbiakban (röviden). Mégpedig azért erre az egyre, mert ennek az a kiindulópontja, hogy ha az idegenek létrehozták a földi életet, akkor el is pusztíthatják azt; másrészt a történet tétje valóban az, hogy a szereplők megértsék az idegenek szándékait, s ez olykor nem is egyszerű... Igen, a *Prometheus* című filmről van/lesz szó.

Ridley Scott produkciója – kissé leegyszerűsítve – azzal a lehetőséggel játszik el, hogy egy szuper intelligens faj, az úgynevezett Tervezők – a DNS-molekula rekombinációjának segítségével – megteremtették a földi életet; majd a többi elvégezte az evolúció. A film indító jeleneteiből az is kiderül, hogy a Tervezők az emberi kultúra(k)ban nyomokat hagytak hátra; vagy fordítva, a lokális emberi kultúrák képi rekvizitumok formájában megemlékeztek az idegenek látogatásairól (akik ezek szerint több ízben is megfordultak bolygónkon az intelligencia kialakulása után). A történet főhősei, meghívásként értelmezve – vagy félreértelmezve – a kulturális utalásokat, egy high tech expedíció keretében elindulnak a Tervezők felkutatására. És ahova megérkeznek, az nem más, mint az Alien-univerzum.

(Nem kevés találgatásra adott okot a forgatás ideje alatt – részben a stáb ellentmondó nyilatkozatainak köszönhetően –, hogy a *Prometheus* milyen viszonyt alakít ki az Alien-filmekkel. Ez a kérdés most már megválaszolható. A *Prometheus* nemcsak a földi élet, de a 79-es film xenomorfjának születését is bemutatja. Látjuk ugyanis, milyen lény lesz az elősködőből, ha humanoid szervezetbe kerül, és kitör belőle.)

A helyzet a következő tehát (szintén rövidre vágva). Mint kiderül, az idegenek (a Tervezők) nem túl barátságosak, a célállomás, az

5 Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?* című regényében a szökevények a gyártójukat, a teremtőjüket keresik, hogy hosszabbítsa meg az életüket. A *Prometheus*ban az expedíciót finanszírozó Peter Weyland (Guy Pearce) azért keresi fel a Tervezőket, hogy halhatatlanságot kérjen tőlük. Mindkét narratíva visszavezethető a *Frankenstein* alapszituációjára, teremtő és teremtettség kapcsolatára.

6 Indokolható lenne persze a következő művek bevonása is: ALMÁR Iván, *Kozmikus társkereső. Exobolygók, asztrobiológia és SETI a XXI. században*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2011.; Paul DAVIES, *A kísérletes csönd*, ford. Both Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2010.

7 John GRIBBIN, *Egyedül vagyunk!*, ford. Both Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2012, 15–16.

LV–223 jelzésű hold ugyanis valójában egy biológiai-fegyverraktár. Az itt tárolt kapszulákban olyan organizmusok találhatók, melyek rendkívül gyorsan és hatékonyan adaptálódnak a gazdaszervezet felhasználásával, azaz egyfajta hiperélősködők. A biológia a parazitoid kifejezést alkalmazza azokra a lényekre, melyek életciklusuk egy részét egy gazdatestben töltik, és kifejlődésük során szükségszerűen megölik azt. Az LV–223 biológiai bombái erre az elvre épülnek, nyilvánvalóvá válik, hogy a Tervezők egyben Pusztítók is. A film ezen az elgondoláson és a frankensteini (vagy Dick-féle) szituáción keresztül nemcsak a teremtés effektusát, de a pánspermia elméletét is ironizálja⁵, amennyiben nem zárható ki, hogy a csíráként szolgáló biológiai anyag és a parazitoid organizmus valójában ugyanaz.

Itt érdemes föltennünk azt a nyomasztó kérdést, hogy a fikción túl mindennek (mármint a pánspermiának) van-e némi valóságalapja. Megfontolandó az elmélettel kapcsolatban, hogy ha helytálló, akkor miért nem tapasztaljuk jelenleg is a Földre áramló mikrobákat. Illetve amennyiben a folyamat irányított (ahogy Crickék felvetették), akkor miért csak kezdetleges élőlények érkeztek bolygónkra. Miért csak jóval később jelentek meg a többsejtű létformák? Ha mindennek utána szeretnénk járni, akkor a kurrens tudományépítésítő irodalomból mondjuk John Gribbin *Egyedül vagyunk!* című könyvéhez tanácsos fordulnunk.⁶ A rendkívül felkészült szerző egy igen lendületes és komplex gondolatmenetben támasztja alá a kötet címében jelölt szituációt. Amit tudatosítanunk kell Gribbin remek könyve alapján, az a következőképpen foglalható össze.

Ha mozgósítjuk mindazt, amit a galaxisunkról, a Tejútrendszeréről tudunk (s ez nem kevés ám!), akkor semmi okunk az optimizmusra. „Arra a következtetésre jutottam – írja a szerző –, hogy a hozzánk hasonló, intelligens élet olyan ritka, hogy talán a mi Földünkön kívül sehol másutt nem fordul elő. A kozmikus történelem jelen pillanatában az intelligens élet egyedül a Földön van jelen. [...]. A Tejútrendszer néhány százmilliárd csillagból áll, de csaknem bizonyos, hogy csupán egyetlenegy intelligens civilizációt tartalmaz. Ebben az értelemben a mi civilizációnk magányos és különleges.”⁷

A *Prometheus*ban elhangzik egy mókás beszólás, amikor a tudóscsapat felderíti a környezetet. A biológus – látva az idegen élővilág első nyomait – ennyit mond: „Marslakópisi”. Nos, ha Gribbinnek igaza van, akkor se Tervezők, se pánspermium... Semmi marslakópisi...

Mikor lehet saját Davidünk?

„A nagy dolgok is kicsinek születnek.”

David

A Ridley Scott által rendezett *Prometheus* című sci-fi Davidjéről (Michael Fassbender) lesz szó, aki egy mesterséges intelligenciával rendelkező robot. A film 2093-ban játszódik, ami azt jelenti, hogy a készítők jóslata szerint akkorra már elérhetővé válik egy David típusú robot megvásárlása. Nem tudjuk meg viszont a filmből, hogy a robot a nyilvánosság számára is elérhető-e, vagy csupán Peter Weyland-nek (Guy Pearce), a Weyland Társaság alapítójának készült limitált szériás termék. Erre a kérdésre a film hivatalos honlapján¹ kaphatunk választ, ahol David egy termékbemutató reklámvideóban mutatkozik be. Ebből a külső forrásból – amely egyben a film egyik promóciós videója is volt – megtudhatjuk, hogy David egy kereskedelmi termék, egy emberszerű, kibernetikus individuum, típusának újragondolt, továbbfejlesztett, nyolcadik generációs változata. A cikk a címben feltett kérdésre próbál meg választ keresni úgy, hogy megnézi, milyen tendenciát mutat a jelenkori mesterséges intelligencia fejlődése, és milyen tudományosan megalapozott jóslatokat tesznek a tudósok az MI jövőjét illetően, valamint összeveti azokat David termékleírásával és a filmben produkált viselkedésével.

Elsőként viszont fontos tisztázni az olyan alapvető fogalmak közti különbségeket, mint például a robotika és a mesterséges intelligencia. Mivel mára a legtöbb tudományág interdiszciplinárisra vált, ezért egyre nehezebb a különbségeket megjelölni, de talán nem nagy túlzás azt állítani, hogy a robotikát tekinthetjük hardvernek, a mesterséges intelligenciát pedig szoftvernek. A robotikán belül a kutatók inkább a robotok fizikai megtervezésével, megvalósításával és működtetésével foglalkoznak, míg a mesterséges intelligenciával foglalkozó tudósok arra összpontosítanak, hogy egy minél inkább az emberi intelligenciához hasonlító, mesterséges „tudatosságot” hozzanak létre. Ezt a tudatosságot nem szükséges fizikai formában megvalósítani, elég, ha azt egy számítógépes programként képzeljük el (ami később mondjuk egy robotba tölthető). A robotok hardverének létrehozása „csupán” technológiai kérdés, viszont a szoftver – amennyiben azt szeretnénk, hogy az az emberi intelligenciához a lehető legjobban hasonlítson – elkészítése olyan mértékű bonyolult-

1 www.projectprometheus.com [letöltés: 2013.09.03].

2 Roger PENROSE, *A császár új elméje. Számítógépek, gondolkodás és a fizika törvényei*, ford. Gálfi László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 38.

3 3. évezred, 2013/6., 55.

4 3. évezred, 2013/6., 56.

5 Ez a polimer már létezik (PUR-habnak is nevezik). Mivel karbamátokkal összekapcsolt szerves láncokat tartalmaz, ezért reálisnak tűnik a (mű)bőrszövetté történő továbbfejlesztése.

ságot mutat, ami miatt az MI kutatói között többféle nézet alakult ki, melyek különböző kiindulópontokból próbálják megközelíteni a kívánt célt. A teljesség igénye nélkül nézzük meg kicsit közelebről azokat az elképzeléseket, melyek relatíve távol állnak egymástól.

Elsőnek érdemes említeni azt a nézőpontot, amelyet gyakran erős *mesterséges intelligenciának* (röviden EMI-nek) neveznek, mely szerint az emberi intelligenciával egyenértékű mesterséges intelligencia teljes mértékben létrehozható és szimulálható a megfelelő bonyolultságú algoritmusok kialakításával. Másként fogalmazva: „...e nézőpont minden szellemi minőséget – gondolkodást, érzést, intelligenciát, értelmet, tudatosságot – csupán e bonyolult működés külső megjelenésének tekint; azaz ezek csupán az agy által végrehajtott algoritmus tulajdonságai.”² (Az algoritmus jelentése leegyszerűsítve nem más, mint utasítások sorozata). Könnyen belátható, hogy az EMI filozófiája szerint az emberi intelligencia nem több mint egy igen bonyolult program. Egy másik nézet szerint előnyösebb lenne, ha nem választanánk szét a hardvert a szoftvertől – az agyunkat a tudatunktól –, hanem az EMI-vel ellentétben, éppen a fizikai irányból (hardver) próbálnánk megközelíteni az intelligenciát. „Minden idegszövet idegsejtekkel – neuronokkal – áll. [...] Összeköttetéseiből jön létre az idegrendszer, ami nemcsak feldolgozza a beérkező ingereket, hanem tárolni is képes azokat. A neuronok hálózata viszont könnyen lemásolható a matematikai apparátus segítségével.”³ A neuronhálózatoknak a matematika nyelvén történő leírása lehetőséget kínált arra, hogy a kutatók merőben új elméletekkel bővítsék az MI eszköztárát. Megjelentek a „tanárral tanuló” algoritmusok, melyek a *megegerősített tanulás* segítségével képesek a megoldások tökéletesítésére, valamint színre léptek a biológiai evolúció fejlődési mechanizmusát felhasználni képes elméletek (digitális darwinizmus), melyek képesek kiválasztani a legmegfelelőbbet a lehetséges programverziók közül – ezeket találóan genetikai algoritmusoknak is nevezik.⁴ Láthatjuk, hogy ezek a megközelítések egyre inkább elmosódnak a robotika (hardver) és a mesterséges intelligencia (szoftver) közötti határt, mindezt ráadásul úgy, hogy mindkét terület a természetben előforduló fizikai formák (az agy neuronhálózata) mintáját tekinti kiindulási pontnak. Az említett elméletekre tekinthetünk úgy, mint számítógépünk operációs rendszerére, ami közvetlen kapcsolatot létesít a hardver és a szoftver között, miközben – szigorúan véve – egyik kategóriába sem besorolható.

David termékleírásában több érdekes pontot is találunk, melyek azt mutatják, hogy készítői karakterét valós, a mai tudomány egyes területeinek eredményeit felmérve és felhasználva próbálták megalkotni. Bár fizikumának leírása is valószerű – továbbfejlesztett polyuretán⁵ bőrszövet, mely közel 500 kg-os szorítóerőnek is ellenáll –, témánkból kifolyólag minket jobban érdekel az értelmi és érzelmi rendszerének leírása:

David folyékony intelligenciával rendelkezik, melyet 10^{12} neuron biztosít, ezzel megduplázva az emberi neuronhálózat kapacitását. Képes

önállóan funkcionálni bármilyen emberi környezetben. A cél elérésének érdekében képes komplex, az olyan emberi értelemre jellemző vonások kimutatására, mint a kíváncsiság vagy az önmotiváció. David érzelmkódoló szoftvere több ezer arckifejezéssel többet képes felismerni az előző verziókhöz képest. Az érzelmeket feltérképező érzékelői lehetővé teszik számára, hogy értelmezze a kritikus emberi érzelmi állapotokat. Ezek feldolgozása szinaptikus sebességgel történik, minek hatására mikro-arcmozdulatok ezrei jelennek meg David arcán, így képes rendkívül emberi reakciót viszonzni.⁶

Már az első mondatból nyilvánvalóvá válik, hogy David egy olyan robot, akinek mesterséges intelligenciája a neuronhálózatok működési elvén alapszik. Az emberi agy körülbelül 10^{11} (százmilliárd) neuront tartalmaz, melyek mindegyike több ezer másik neuronnal képes szinapszist (funkcionális kapcsolatot) létrehozni, tehát a neuronhálózat „kapacitása” inkább ezen kapcsolatok számától, mintsem közvetlenül a neuronok számától függ. Mivel David neuronjainak száma „csak” tízszer annyi – nem pedig a duplája –, az emberi agyban található neuronoké, ezért feltételezhető, hogy az ő neuronjai több szinapszist képesek létrehozni, mint az emberéi. Mivel alapjában véve matematikai modellről van szó, ezért ez az elképzelés szintén valószínű. A termékleírás első mondata a neuronok számán kívül egy másik fontos információt is tartalmaz: a „folyékony intelligencia” kifejezést, mely Raymond Cattell (1905–1998) amerikai pszichológustól származik. Cattell folyékony intelligencia alatt az emberi intelligencia absztrakt, alkalmazkodó, szellemi képességeit értette, a különböző helyzetekhez, problémák megoldásához szükséges gondolkodást és értelmet. Bár a kulcsszó (tudatosság) cseles módon nem szerepel David termékleírásában, a folyékony intelligencia mégis egy gondolkodó, tudattal rendelkező robotra enged következtetni. Felmerül hát a kérdés, ha nem tudnánk, hogy David robot, vajon rájönnénk-e? Hogyan tudnánk eldönteni – kizárólag reakcióit, és nem pedig fizikai felépítését vizsgálva –, hogy robot-e vagy sem?

Alan Turing *Computing Machinery and Intelligence* (Számítógépek és intelligencia) című híres cikkében említi először a ma Turing-próbának (Turing-tesztnek) nevezett eljárást, mely éppen a feltett kérdésünk megválaszolására nyújt lehetőséget. Az eljárás egyszerű: képzeljünk el egy személyt és egy számítógépet egy szobában, valamint egy másik személyt (kérdezőt) egy – az előbbitől teljesen elszigetelt – másik szobában. A kérdező személynek az a dolga, hogy kérdéseket tegyen fel, melyekre a másik szobában lévő személy és számítógép is válaszokat ad. Ha a kérdező számos válasz után sem képes megkülönböztetni, hogy melyik a számítógép és melyik az ember, akkor a számítógép valóban „gondolkodik”.⁷ Amennyiben megfigyeljük a film azon jeleneteit, amelyekben David párbeszédet folytat, akár egy utólagos Turing-tesztnek is alávetethetjük őt. Mivel mi tudjuk, hogy David robot, ezért a teszttel arra keressük a választ, hogy vajon rendelkezik-e bármilyen tudatossággal. David sok esetben egy adott párbeszédre olyan jelentekben (is) reagál,

6 <http://www.weylandindustries.com/david> [letöltés: 2013.09.03].

7 Turing 1950-es cikkének megjelenése óta számos bíráló érte a tesztet („párbeszéd szimulálása”, egy kisgyerekek válaszai...), de kétségtelen, hogy okos felhasználása valóban hatékony eredményeket produkál. Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektronikusan bárányokkal?* c. regényében használta a Turing-teszt egy módosított változatát, a Voight-Kampff-tesztet, amely segítségével el tudták dönteni, hogy az alany ember vagy pedig replikáns-e, ugyanis az utóbbiból hiányzik az empátia, ami a megfelelő kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható.

melyek nem tartalmaznak dialógust, viszont azokban reakciói könnyen értelmezhetőek, ezért ezeket a jeleneteket is figyelembe vesszük. Ilyen például az első Davidet bemutató jelenetsor is, amelyben azt látjuk, hogy információt gyűjt, tanul, sportol és művelődik (vagy inkább szórakozik?). Utóbbi két tevékenység – amennyiben tudjuk, hogy robotról van szó – magyarázatra szorul. Az „Ugyan miért érezne szükségét egy robot a sportolásra?” kérdésre még ráérvákolhatjuk azt a választ, hogy: „Mert egyszerűen így programozták”. Viszont nehéz lenne beérni ugyanezzel a válasszal, ha azt firtatnánk, hogy vajon miért alakítja úgy a frizuráját, mint az *Arábiai Lawrence* című film főszereplője, valamint hogy miért idézi a főhős filozófiai mélységű „Az benne a trükk, hogy nem zavar a fájdalom” mondatát. Kissé tovább haladva a filmben, érdemes megfigyelni David arckifejezését, amint reagál Peter Weyland szavaira: „...ő [David] olyan nekem, mintha a fiam lenne...”, s erre David elmosolyodik. Weyland így folytatja: „...David nem ember, nem öregszik és nem fog meghalni. De sajnos nem tudja értékelni ezen áldásokat, ugyanis ahhoz éppen az kellene, ami Davidben nincsen: lélek.” Ezen a ponton David arckifejezése átvált örömtelből szomorúvá, kissé úgy tűnik, mintha a reakció nem az érzelmek értelmező-szimuláló rendszerének eredménye lenne, hanem valódi „énje” tükröződne az arcán – hiszen miért kéne, hogy a kérdéses kijelentés rosszul essen egy robotnak? Egy későbbi jelenetben Charlie (Logan Marshall-Green) megkérdezi Daviddtől, hogy miért vesz szakfandert, hiszen úgysem lélegzik. David erre: „Azért terveztek ilyennek, mert az ember számára kellemesebb a fajtársai társasága. Ha nem vennék szakfandert, rombolnám az illúziót.” A párbeszéd végén pedig Charlie így szól: „Huh, maga tényleg majdnem ember”, mire David: „A majdnem elég is.”

A nézőt a felsorolt jelenetek ekkorra már kellő mértékben összezavarhatják ahhoz, hogy ne tudja eldönteni, hogy vajon David rendelkezik-e tudatossággal, vajon valóban gondolkodik-e, vagy csupán a szoftverébe írt forráskód sorait értelmezi. A következőkben kiderül, hogy David különálló kutatást végez, információt gyűjt, valamint önállóan hoz meg bizonyos döntéseket. Ez utóbbi képességét érdemes kicsit részletesebben tárgyalni. Amikor a csapat bejut a barlangba (vagy inkább űrhajóba), majd miután egy ajtóba ütköznek, David saját döntése alapján kinyitja azt, annak ellenére, hogy erre senki nem utasította, valamint figyelmen kívül hagyva az ajtó túloldalán esetlegesen előforduló veszélyeket. Ez a tette azért figyelemreméltó, mert szinte lehetlenné teszi, hogy különbséget tegyünk a prioritási skálájának alsó és felső szintjei között. Nem tudjuk eldönteni, hogy mi alapján cselekszik olykor önkényesen, hogy bizonyos utasításokat miért hajt végre, egyeseket pedig miért hagy figyelmen kívül. Ugyanezt a – David viselkedéséből adódó, a néző szempontjából értelmezett – bizonytalanságot figyelhetjük meg akkor is, amikor összehasonlítjuk Elizabeth (Noomi Rapace) megmentését (a szilikát viharból) Charlie szándékos (!) megfertőzésével. David ezen tetteit nehéz lenne algoritmikus (utasítások sorozata) szempontból magyarázni, ami egyben azt is jelenti, hogy az épp aktuális szituáció körülményeiből adódó döntései egyáltalán nem kiszámíthatóak. Egy későbbi jelentéssel meg tudjuk, hogy Peter Weyland még életben van, és David jelentését utasításokkal viszonzozza, ezzel is azt a benyomást keltve, hogy Davidnek bizonyos személyektől kapott parancsokat feltétel nélkül teljesítenie kell. Amennyiben a nézőben kialakult ez a sejtés, az valószínűleg azonnal meg is szűnik a következő jelenet eseményeinek hatására. Miss Vickers (Charlize Theron) szeretné megtudni, hogy David milyen utasításokat kapott Weylandtól, mire David: „Nem adott engedélyt, hogy elmondjam.” Meredith nem elégszik meg ezzel a válasszal, ezért megfenyegeti Davidet: „Megkeresem azt a drótot, amivel működik, és elvágom.” David itt „megtörni” látszik, és elárulja a főnöké-

től (vagy inkább gazdájától?) kapott parancsot: „Azt mondta, ez még kevés.”⁸

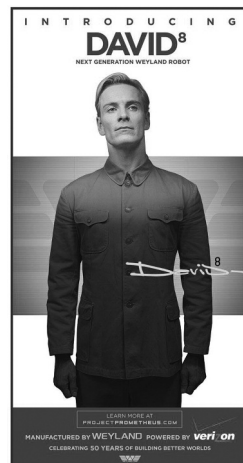
Joggal merülhet fel a nézőben a kérdés, hogy ha egyszer nem kapott rá engedélyt, akkor a „fenyegetés” – ami David szempontjából egyértelműen lényegtelen, hiszen könnyűszerrel kivédhető lett volna – hatására miért döntött úgy, hogy felülírja a meglévő parancsot, és elmondja Meredithnek az újonnan kapott utasítást. Ezen a ponton egyértelművé válik, hogy David döntései végeredményben nem befolyásolhatók parancsokkal, a cél elérésének érdekében – ami szintén nagymértékben változhat a körülmények függvényében – saját megítélése alapján hozza meg azokat. Figyeljük meg, hogy az ilyen tevékenységet (ítéletalkotás) szinte lehetetlen a tudatosság bevonása nélkül magyarázni: „A tudatosságra olyan helyzetek megítéléséhez van szükség, ahol új ítéleteket kell kialakítanunk, és ahol a szabályokat korábban még nem fektették le.”⁹ Újabb (két) példa David erősen gyanús tudatosságára az a jelenet is, amelyben David megfertőzi Charlie-t. Miután Charlie elárulja neki, hogy célja az emberi élet eredetének felfedezése, de még inkább megteremtése okának kiderítése volt, David ezt kérdezi tőle: „Mondja, önök miért csináltak engem?”, mire Charlie: „Mert meg tudtuk tenni.” David erre új kérdést fogalmaz meg: „Nem lenne-e nagy csalódás önöknek ugyanezt hallani a teremtőtől?” Charlie mosolyogva ezt válaszolja: „Még jó, hogy maga nem tud csalódott lenni.” Miután David megbizonyosodik¹⁰ arról, hogy Charlie mindenre hajlandó lenne céljának eléréseért, habozás nélkül megfertőzi őt az apró organizmussal, magasabb szintre emelve ezzel kísérletét. Nemcsak hogy tökéletesen ítélte meg, hogy a csapat melyik tagja van a legelkeseredettebb helyzetben ahhoz, hogy befolyásolható legyen, David azt is tudta, hogy ennek a kísérlet szempontjából kedvező következményei (Elizabeth mint gazdatest az új egyed kihordására) is lehetnek.

Ugyanerre a következtetésre jutunk akkor is, ha megfigyeljük, hogy mikor mond igazat, és mikor hazudik. Nem is a különálló esetek a lényegesek, hanem maga a tény, hogy az aktuális helyzet körülményeinek megítélése alapján a saját céljának jövőbeli eléréséhez viszonyított alternatívák közül mindig azt választja, ami az aktuális célhoz leginkább közel viszi. Amellett, hogy a prioritási skáláján kívül a céljai is folyamatosan változnak, döntései meghozatalánál David képes különbséget tenni a jövőt közvetlenül, de azt hosszú távon befolyásoló tényezők között is. Mielőtt rátérnénk az utolsó olyan párbeszédre, amely David Turing-tesztelésével kapcsolatban fontos számunkra, nézzük meg, hogy milyen – a teszt szempontjából fontos – diskurzust találhatunk a termékbemutató promóciós videóban. Két fontos dolgot mindenképp érdemes kiemelni. Az egyik az, amikor a videóban a Davidet bemutató férfihang ezt kérdezi tőle: „Min gondolkodsz, David?”, mire David: „Bármin. [Közben látjuk, amint bevilágnak a Rorschach-teszt táblái, mellyel a pszichológusok a személyiségstruktúráját (!) szokták vizsgálni.] Gyermekek játékán, angyalokon, az univerzumon, robotokon.” A másik, amikor David azt mondja:

8 Az magyar szinkron itt egy kicsit változtat az utasítás értelmén, Weyland parancsa eredetileg „Try harder!” (Próbálkozz erősebben!), ami sokkal inkább érezteti a parancs súlyát.

9 PENROSE, I. m., 524.

10 Bámulatos David azon képessége, mellyel olyan mederbe tudja terelni a beszélgetést, hogy az az ő számára kielégítő módon fejeződjön be.

11 Természetesen mindezt úgy, hogy a teszt közben David céljai között szerepelne, hogy bármit is kérdeznek tőle, válaszoljon úgy, mint ahogy azt egy ember tenné. Máskülönben már a „Hogy érzed magad?” kérdésen is megbukna. Figyelemre méltó, hogy David – mivel teljes mértékben képes utánozni egy ember arckifejezéseit, gesztikulációit, valamint képes az érzelmek tökéletes szimulálására – a hagyományos Turing-teszten úgy is sikeresen átmenne (nem jönnék rá, hogy robot), hogy a kérdések feltétele közben a kérdezővel azonos szobában, akár vele szemközt is tartózkodhatna. Ezzel is nagyságrendekkel nehezítve a már eleve nem egyszerű tesztet.

12 Közeljövő (a jelentől 2030-ig), a század közepe (2030-tól 2070-ig) és távoli jövő (2070-től 2100-ig).

13 Michio KAKU, *A jövő fizikája. Miként alakítja a természet-tudomány az emberiség sorsát és mindennapi életünket 2100-ig*, ford. Dr. Both Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2012, 105.

14 A gazdájától való elszakadás sem okoz majd különösebb gondot: „Mi lesz, ha Weyland

„Bár nem érzem őket, értem az emberi érzelmeket.” Még mielőtt azt hihetnénk, hogy ez a mesterséges intelligencia korlátai miatt van így, a következő mondat hangzik el, ismételten Daviddól: „Ez lehetővé teszi számomra, hogy hatékonyabb, alkalmasabb legyek, valamint megkönnyíti emberi interakcióimat.” Tehát David csupán azért nem érez, mert így hatékonyabban képes funkcionálni. Visszatérve a film-béli jelenetekhez, nézzük meg utolsóként azt, melyben Shaw doktor ezt kérdi Daviddól: „Mi lesz, ha Weyland meghal, és maga programozó nélkül marad?”, mire David: „Gondolom szabad leszek”, Elizabeth: „Vágyik rá?”, erre David: „Vágyini? Azt az állapotot nem ismerem. Mindazonáltal ki nem várja a szülei halálát?”, „Én nem vártam” – mondja erre Elizabeth, amivel meglepő módon (vagy talán nem is annyira?) mosolyt csal David arcára. Ebből a párbeszédből is egyértelműen az következik, hogy David teljes mértékben képes elvonatkoztatni attól, hogy ő robot, és robotként létezik („szabad leszek”), amivel végérvényesen bizonyítja, hogy akármilyen ügyes kérdezővel is küldjük párbajba, David gond nélkül átmenne a Turing-próbán.¹¹

Térjünk hát rá a gondolatmenetünk legelején feltett kérdésre: vajon a mai tudósok szerint megvásárolható lesz-e majd egy Davidhez hasonló robot századunk végén? Hogy hogyan lehet elfogadható jóslatokat tenni 80 évre előre? Tökéletes példa erre Michio Kaku *A jövő fizikája* című könyve, amely 300, korunk legelismertebb tudósaival készített interjú alapján próbálja megjósolni egyes technológiák fejlődését egészen 2100-ig, mindezt úgy, hogy a szerző maga is tudós, méghozzá elméleti fizikus. Különösen szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis a könyv egyik fejezete éppen a mesterséges intelligenciával foglalkozik, mi több, a fejezetekben a jövővel kapcsolatos elképzelések három érára vannak felosztva¹², melyek közül a harmadik, távoli jövő (2070-től 2100-ig), éppen megfelelő a számunkra (a film 2093-ban játszódik). Kaku szerint az érzelmekkel rendelkező robotok már a század közepén is megjelenhetnek, bár érzelmeik komplexitását tekintve nem valószínű, hogy magasabb szinten lennének, mint egy kutya vagy egy macska. „A háziállatokhoz hasonlóan ezek is érzelmileg kötődni fognak gazdájukhoz, ezért nem lesz egyszerű megszabadulni tőlük.”¹³ Ha vetünk egy pillantást David termékleírására („David érzelemlátó szoftvere több ezer arckifejezéssel többezresen képes felismerni az előző verziókhoz képest”), láthatjuk, hogy az érzelem értelmező-szimuláló rendszere már nem prototípus. Tudva tehát azt, hogy 2093-ra már nagyjából fél évszázadnyi idő áll majd a tudósok rendelkezésére ahhoz, hogy a robotok ezen képességét (tovább)fejlesszék, nagyon is reálisnak tűnik, hogy David már nagyságrendekkel „érzelmesebb” legyen, mint a lehető legérzelmesebb háziállat.¹⁴ A különböző szituációkban megmutatózó viselkedéséből tudjuk, hogy David tökéletesen képes értelmezni és szimulálni az emberi érzelmeket, ezért minket jobban érdekel Kakunak a robotok tudatosságáról szóló jóslata. Eszerint a század vége felé a robotok már rendelkezni fognak bizonyos mértékű tuda-

tossággal, s a tudat három összetevőjét különbözteti meg: „a környezet érzékelése és felismerése; önmaga tudata¹⁵; a jövő megtervezése azzal, hogy célokat tűzünk ki magunk elé, azaz szimuláljuk a jövőt és kigondoljuk a megfelelő stratégiát.”¹⁶ A válasz arra, hogy vajon David teljesíti-e e három feltételt, úgy vélem egyértelmű. Környezetét folyamatosan érzékelt és felismerte (gondoljunk csak a Tervezők pilótafülkéjében játszódó jelenetekre), több alkalommal is tanúbizonyságot tett öntudatosságáról („Gondolom szabad leszek”; a létezni akarás – felajánlja Elizabethnek, hogy segíti őt a bolygó elhagyásában), az pedig, hogy megfelelő stratégiát alkalmaz a jövőbeni célok eléréséhez¹⁷, David szinte minden döntésében megnyilvánul (Dr. Shaw megmentésében is).

Kaku listája a tudatosság három kritériumáról jól kiegészíthető Roger Penrose *A császár új elméje* című könyvében található elképzeléssel, mely szerint tudatosság szükségeltetik az olyan képességekhez is, mint a „józan ész, az igazság megítélése, a megértés és a művészi értékelés”.¹⁸ David a film során többször is tanúbizonyságot tesz a kiváltképp józan észjárásáról, valamint – erkölcsi szempontból nem mindig helytálló, de attól még – emberi ítéletalkotó képességéről (Charlie kiválasztása és behálózása az önálló kísérletbe). Az, hogy rendelkezik a megértés képességével, egyértelmű (számára sikeres Turing-teszt¹⁹), művészi érzékének megléte pedig talán ráfogható arra a csodálatra, amit akkor érzett (szimulált), amikor meglátta a Tervezők navigációs rendszerét. Joggal állíthatjuk ezért, hogy David igenis rendelkezik (valamilyen szintű!) tudatossággal, ami egybevág korunk tudósainak a mesterséges intelligenciával kapcsolatban tett – tudományosan megalapozott – jóslataival. Ahhoz, hogy egy Davidéhez hasonló mesterséges intelligenciát hozzanak létre, természetesen szükséges, hogy a kutatások a jóslatoknak megfelelő mederben folyjanak tovább.²⁰ Így tehát kérdésünkre, hogy mikor vásárolhatjuk meg a saját Davidünket, a válasz az, hogy 2093-ra szinte biztosan, de valószínű, hogy akár egy teljes évtizeddel korábban is.

meghal, és maga programozó nélkül marad?” mire David: „Gondolom szabad leszek.”

15 A fordítás itt egy kicsit homályos, a „self-awareness”-t esetünkben talán inkább „öntudatosság”-ként kellene használni.

16 KAKU, *I. m.*, 116.

17 Bár – akárcsak egy ember – nem mindig tökéleteset, hiszen egy ponton ő maga is fejét vesztí. Vitát lehetne nyitni arról, hogy ennek oka vajon Weyland parancsa, vagy inkább saját kíváncsisága volt-e, de talán egyszerűbb, ha azon az állásponton maradjunk, hogy valamelyest mindkettő.

18 PENROSE, *I. m.*, 524.

19 Ha kétségeink vannak afelől, hogy David valóban átmenne-e egy Turing-teszten, akkor érdemes az interneten rákeresnünk és kipróbálnunk egy-két chat bot-ot, például ELIZA-t: <http://nlp-addiction.com/eliza> [letöltés: 2013.09.06].

20 Roger Penrose, a már többször is hivatkozott *A császár új elméje* c. könyvének hátlapján azt olvashatjuk, hogy „...az értelem nem egyszerű fizikai törvények alapján működő gép, és az emberi elme mindig is többre lesz képes, mint parányi kapcsolók és huzalok tetszőlegesen bonyolult szerveződése...”. Ugyanakkor Penrose így fogalmaz: „Mégis kitarok a remény mellett, hogy az értelem megértésében a természettudományokon és a matematikán keresztül kell komoly előrehaladásnak létrejönnie.” (568.) Ebből is láthatjuk, hogy a hagyományos – MI-vel kapcsolatos – nézeteken milyen radikális változásoknak kell(ene) a jövőben bekövetkezniük ahhoz, hogy tudatossággal rendelkező robotokat tudjunk létrehozni.

A Magyar Műhely magyarországi recepciójának kezdetei¹

1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2 Pomogáts Béla a kecskeméti Forrás 1970/4. számában szemlézi az *Új Égtájak* című antológiát a nyugati magyar irodalomról. Vö. NAGY Pál, *Journal in-time. Él(e)tem 2.*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 155.

3 Kritika, 1973/12., 20–21.

4 Béládi Miklós-hagyaték, PIM.

5 A levél Bujdosó Alpar tulajdonában van.

Az '56-os emigráns írónemzedék, amely ideológiai okok miatt, a politikai rendszer elől menekülve települt le külföldön, különösen érzékenyen reagált a hazai visszhangtalanságra. Az első recenziók a Magyar Műhely lapszámairól és könyveiről a hetvenes évektől kezdve jelentek meg magyarországi folyóiratokban, heti- és napilapokban. Nagy Pál Pomogáts Bélát tartja számon mint olyan magyarországi irodalomtörténest, aki először foglalkozott irodalomtörténeti szempontból mind a Magyar Műhellyel, mind a nyugati magyar irodalommal², mégis Béládi Miklós tanulmánya (*Szempontok a nyugati emigráció irodalmához*³) vált a magyar irodalomtudományban meghatározóvá, az ő koncepciója alapozta meg Magyarországon a nyugati magyar irodalomról való beszédet.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött kéziratos hagyaték tanúsága szerint Béládi Miklós az 1970-es évektől kezdve gyűjtötte (visszamenőleg is) az anyagokat a nyugati magyar irodalom feldolgozásához: verseket, novellákat, recenziókat, tanulmányokat. Korán felvette a kapcsolatot a műhelyesekkel: 1972-ben kezdődött Béládi és Nagy levelezése a *Vándorének* című antológiáról, 1974 januárjában Béládi a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének osztályvezetőjeként kutatási tervet adott be a nyugati magyar irodalom monografikus feldolgozására, egy három évre szóló tervezetet, munkatársai Rónay László, Pomogáts Béla és Kenyeres Zoltán voltak.⁴

Nagy Pál 1973. december 18-án kelt levelében⁵ többek között azt újságolja Bujdosónak, hogy Dedinszky Erika beszámolt neki a pesti fordítókonzferenciáról, ahol Béládi Miklós felolvasta 28 pontban kidolgozott programját a külföldi írók hazai helyzetének rendezésére.

Béládi állítólag egy 28 pontból álló konkrét programot dolgozott ki a külföldi írók hazai helyzetének rendezésére. Többek között kötetek kiadását is javasolja, az elsők között Bakuczot, Siklóst, s talán Erikát. Béládit meghívjuk júniusra.

Ekkor merül fel az ötlete annak, hogy Béládit meghívják az 1974-es Marly-i találkozóra. Ez volt az első Magyar Műhely-találkozó, amelyen Béládi részt vett, és ettől kezdve egészen 1983-ban bekövetkezett haláláig minden találkozón jelen volt.

A hetvenes évek emigráció és Magyarország viszonyában a kapcsolatfelvételtől szólt, a hazai vezetésnek ekkor már volt tapasztalata a Magyar Műhelyről, mert a hatvanas években az emigrációból ők bizonyultak a legkészségesebbnek a Magyarországgal való párbeszédre, és egyedül ők nyilatkoztak úgy az emigrációban, hogy „a magyar szellemi élet otthona – Magyarország”⁶.

Az MSZMP KB Kulturális Osztályának vezetője, Köpeczi Béla 1965-ben javaslatot állított össze a „Magyar Műhely című irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat itthoni kapcsolatainak fejlesztésére”⁷, és ebben két szempontot tart fontosnak kiemelni a párizsi lappal kapcsolatban: az egyik a szerkesztők lojalitása a Magyar Népköztársasághoz; a másik a „konzervatív, sőt reakciós szemlélet” és „a marxizmus-leninizmussal szembenálló filozófiai, esztétikai nézetek” jelenléte. Mivel a pártvezetés a szerkesztők megnyerésére apellált, tanácskozást terveztek Parancs Jánossal és Nagy Pállal (azért csak ketjükkel, hogy érzékeltessék: „az egész szerkesztőbizottsággal – annak jelenlegi összetétele miatt – nem kívánunk tárgyalni”) a következő megkötésekkel: 1. a szerkesztőbizottság és a munkatársi kör lojális tagjait (pl. Nagy Pál, Szakál Imre, Sipos Gyula, Ferdinandy György, Debreceni Ferenc) „hajlandók vagyunk külföldön élő magyar íróknak és nem disszidenseknek tekinteni”. Az ő írásaik, ha tartalmi szempontból megfelelők, megjelenhetnek hazai lapokban, és Parancson keresztül kaphatnak hazai szépirodalmi művet. 2. „Akik a Magyar Népköztársasággal szemben barátságtalan, sőt ellenséges magatartást tanúsítanak, illetve a folyóiratban – és más fórumokon – társadalmi rendünket támadó, vagy szovjetellenes írásokat publikálnak, továbbra is disszidenseknek tekintjük.” 3. „Nem tiltjuk meg, hogy itthon élő írók a Magyar Műhelyben írjanak. [...] A szerkesztőség viszont csak a Szerzői Jogvédő Hivatal hozzájárulásával közöljön itthoni írók tollából származó írásokat.” 4. „A Magyar Műhely példányszámainak Magyarországon történő terjesztéséhez mindaddig nem járunk hozzá, amíg szovjetellenes és ideológiánkat, társadalmi rendünket támadó, illetve a bomló polgári ideológia és esztétika talaján álló írásokat publikál. Kedvező változás esetén viszont – számonkenti elbírálás alapján – a beküldött példányok egy részének a címzetthez történő továbbításához hozzájárulunk.”

Amennyiben a tanácskozás sikerrel jár, további megoldásokat javasol Köpeczi: hazai publikációt „bármely lapban”, valamint megjelenést a MVSz fórumain, a Magyar Hírekben és a Szülőföldemben, esetleges anyagi támogatást stb. „Ha a Magyar Műhely pozitív irányú befolyásolása az amerikai támogatók közbelépése, vagy a szerkesztőség reakciós képviselői miatt nem valósítható meg, akkor bomlasztására, illetve megszüntetésére kell erőnket összpontosítani. A folyóirat megszüntetését úgy kell megvalósítani, hogy lojális munkatársait ne tegyük ellenségünké, hanem eredeti tervünknek megfelelően készítsük elő esetleges hazatérésüket.”

A hatvanas évek végére, ha nem is zavartalan, de működő kapcsolatot alakul ki a Műhellyel, és bár a szerkesztők többször játszzák ki a sza-

6 Magyar Műhely
16–17. sz. 1.

7 Köpeczi Béla levele Rácz Sándornak (MSZMP KB Adminisztrációs Osztálya vezetőjének) 1965. augusztus 13-án. Magyar Országos Levéltár, 288f/35/1965/2 ő.e.

8 Pontos dátumot nem találtam az iratokon, a dosszié tetején is csak ez a két évszám áll: „1972(73?)”, Béládi Miklós-hagyaték, PIM.

9 Magyar Műhely, 25. sz. 59–62. A szerkesztők külön értékelték az 1967-es Mikes Tanulmányi Napokat abból a szempontból, hogy „szép szimmetriában” ültek egymás mellett hazai és külföldi egyetemi tanárok, kutatók, folyóirat-szerkesztők, és ahol a párbeszéd lehetősége egyáltalán realizálódott. A párbeszédet „intézményes keretben, de az intézményekkel járó adminisztratív torlaszok nélkül” szeretnék megvalósítani, ami a későbbiekben illúzióknak bizonyult, ha a találkozóakra való kiutazások körüli akadályokra és a magyarországi publikációk megvalósulási arányaira gondolunk.

bályokat, mint nem, a hazai előfizetés lehetővé válik (igaz, nem mindig kapják meg az előfizetők a folyóiratot), illetve magyarországi írók is publikálnak a lapban (igaz, nem mindig a SzjH közvetítésével). Amikor Béládi Miklós 1972/1973 táján⁸ jelentést írt a Művelődési Minisztérium kérésére a nyugati magyar irodalomról – nyíltan megfogalmazva a hovatartozásokat –, külön blokkban tér ki a Magyar Műhelyre:

A folyóirat és köre az emigráció »bal szárnyán« foglal helyet, határozottan elkülönülve a politikai emigráció szélsőjobboldali és hortysta mozgalmaitól. Ugyanígy elkülönül az emigráció »szélsőbaloldali« (maoista, trockista, »negyedik internacionális«) csoportcskáitól. Azokkal a mozgalmakkal érez rokonszenvet, amelyeket elsősorban radikális, szociáldemokrata, parasztpárti, népi és revizionista marxista színezetű ideológiák, illetve elgondolások (mert zárt ideológiai rendszerről egyetlen esetben sem beszélhetünk) irányítanak. Mozgalmi szövetségesei ezért: a Németh Sándor vezette hollandiai Mikes Kelemen Kör (amelynek konferenciáin a Magyar Műhely munkatársai vezető szerepet visznek), az emigrációs Diákszövetség (amely főként Nyugat-Németországban töltött be fontos szerepet), a bécsi Bornemnisza Péter Társaság, a londoni Szepsi Csombor Márton Kör (Cs. Szabó László, Siklós István, Czigány Lóránt vezetésével) és az európai magyar protestáns ifjak Konferenciája. Mindezekben a körökben józan, a történelmi realitásokat elfogadó és hazánk iránt barátságos, korrekt magatartást tanúsító szellem uralkodik.

A Magyar Műhely érdeként Béládi az újholdasok verseinek kiadását emeli ki, ami az „absztrakt antropológiai irányzat” iránti érdeklődésükre utal, és hangsúlyozza a lap munkájában az avantgárd és a kassáki hagyomány ápolását. A lap „tisztá művészet”-koncepcióját azonban az apolitikus magatartással hozza összefüggésbe, és idézi ezzel kapcsolatban az 1966-os szerkesztőségi állásfoglalást (a Magyar Műhely 16–17. számának bevezetőjét), majd az 1968-as állásfoglalást is (*A párbeszéd jövője*). Mindkettőt a párbeszédre vonatkozó igényként értelmezi a szerkesztők részéről:

A nyugati magyar szellemi élethez hangsúlyozottan politikai állásfoglalás társul. Mégpedig főként a mai Magyarországgal szembenálló politikai állásfoglalás. Egy ilyen mezőben a (tisztá) művészet fogalma már eleve a közfelfogással szemben álló gondolatot jelent. A Magyar Műhely művészetpolitikája tehát éppen azáltal fordult szembe egyes emigrációs körökkel, hogy hangsúlyozottan nem kötelezte el magát. (Naivság lenne számon kérni tőle, hogy miért nem kötelezte el magát ellenkező irányba: a szocializmus mellett.)

A jelentésben Béládi kitér a párbeszéd nem kívánatos következményeire is, nevezetesen a hazai szerzők külföldi publikálására, amely tény „a magyar irodalompolitika és köztudat értékrendjével is polemizál”. Ezt a polemikus szándékot ugyanakkor előnyként értékeli a hazai irodalomtörténet szempontjából, mert „fontos irodalmat adtak ki a különszámokkal”, és felhívták a figyelmet tehetséges fiatal köl-

tökre (Marshallra, Oraveczre). „Ezek a kezdeményezések hatottak a mi kritikai életünkre, könyvkiadásunkra is.” Amit viszont felró a Magyar Műhelynek, az a hazai neoavangárd írók támogatása:

A Műhely ugyanis egy sajátos hazai „underground” neoavangárdot támogat, amely részben érdektelen. Nevezetesen két szerzőről van szó: Erdély Miklósról és Szentjóby Tamásról. (...) Sajnos a Műhely, azzal a gesztussal, hogy az újonnan alapított Kassák-díjat (Bakucz József és Oravecz Imre díjazása mellett) neki ítélte, olyan publicitást adott Szentjóbynak, amely mindenképpen megokolatlan és meg nem érdemelt. Szentjóby „futattása” megzavarja a dialógus kialakult rendjét.

A jelentésből látható, hogy Béládinak a hetvenes évek elején az emigrációval kezdeményezett dialógus és a nyugati magyar irodalom feltérképezése volt elsődleges feladata, az avangárd és kísérletező irodalom megértése iránti szándék csak később, a találkozók és az együttműködés során született.¹⁰ Igaz, Erdélyt és Szentjóbyt sosem kedvelte meg¹¹, viszont már a kezdet kezdetén meglátta a Műhely tevékenységében a hazai irodalomban való tényleges részvételét: hatását a fiatal írónemzedékre.

1973 májusában Béládi egy előterjesztést írt a Művelődésügyi Minisztériumnak „Az emigrációs magyar irodalommal kapcsolatos feladataink néhány időszerű kérdése” címmel, amelyben azt kellett vizsgálnia, hogy mennyire érvényesültek az MSZMP KB Agit-Prop. Bizottság 1969-es állásfoglalásának konzekvenciái, milyen változások mentek végbe 1969–73 között az emigráció irodalmában, valamint áttekintést ad az emigrációs irodalomról is, nemzedékenként tekintve át az egyes alkotók műveit, a szerzők hovatartozását. „Az emigrációs politikának az irodalmi kapcsolat igen fontos – ám rendkívül összetett és problematikus – része. Ideológiai hatékonysága ugyanis rendkívül nagy, ugyanakkor ezen a területen kell a legnagyobb ideológiai-politikai ellenállással megküzdeni az emigráció körében. Nehezíti a munkát, hogy igen megbízhatatlanok az információk, s jórészt feltáratlan a terep” – idézi Béládi az Agit-Prop. Bizottság állásfoglalását, amely feladatként tűzte ki az együttműködésre hajlamos emigráns csoportokkal és írókkal való szorosabb kapcsolattartást. Az állambiztonság szempontjából prioritást nagyon sokáig a politikai emigráció élvezett. „A forradalom után az állambiztonság munkájában előtérbe került az ideológiai diverzió elleni harc. A magyar állambiztonság 1958 elején kezdett foglalkozni az irodalmi-kulturális vonallal, amely addig csaknem ismeretlen terület volt számukra. A terület fontosságát jelzi az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 29-i ülésére beterjesztett előterjesztés is, amely szerint az emigrációra a legjelentősebb hatást az új írói emigráció gyakorolta. A Münchenben megjelenő Látóhatár, a londoni Irodalmi Újság és Népszava szerkesztőségei alkotják azokat az »ideológiai fórumokat, ahonnan a régi és az új emigráció jelentős része szellemi táplálékát, politikai orientálódását kapja, s amelyek a különböző szervezkedési kísérletekre is hatással vannak.«”¹² A fent említett emigráns lapokat kie-

10 Az hagyatékban talált kéziratok szerint Cs. Szabó László volt akkoriban az az emigráns író, akinek irodalmával Béládi rokonszenvezett.

11 A Bujdosó házaspár szóbeli közlése alapján.

12 Vö. BARÁTH Magdolna, *Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához*, Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Internetes Folyóirata, 2011/3. szám (URL: http://www.betekintinto.hu/2011_3_barath), valamint CSEH Gergő Bendegúz – KALMÁR Melinda – PÓR Edit szerk., *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatópolitika és cenzúra 1956–1963 (Dokumentumok)*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 418–428., 462–466., 514–541.

13 A Magyarok Világszövetsége munkájának újjászervezését 1958-ban a következő irányelvek alapján határozták el: közvetíteni az emigránsok felé az MSZMP állásfoglalását, segíteni a lojális magyarság külföldi szervezeteinek munkáját (egyesületek, iskolák, kultúrcsoportok, társaságok alapítását), segíteni a külföldön élő magyarok hazai ügyeinek intézésében, tájékoztatásukra a sajtótermékek színvonalát megemlíteni, ismertetni számukra a hazai gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális élet eseményeit. A feladatok elvégzéséért a Külügyminisztérium, a KB Külügyi Osztálya és az Agit-Prop. Osztálya felelt. Vö. CSEH-KALMÁR-PÖR, *I. m.*, 421–428.

14 BARÁTH Magdolna, *Támogatni vagy bomlasztani?*, uo.

15 Az 1938-ban alapított MVSz-nek a Kádár-rendszer évtizedeiben a nyugati emigrációval való kapcsolattartás volt a feladata: „...a magyarországi emigrációval a Kádár-korszakban a titkosszolgálatok mellett az MSZMP KB Külügyi osztálya foglalkozott. Nyilvántartotta számukat, a kivándoroltak letelepedési

melten figyelte az állambiztonság, ahogyan a Szabad Európa Rádió és a BBC magyar adásának tevékenységét is. A lojális emigráns szervezetekkel a Magyarok Világszövetsége már az ötvenes évek végén felvette a kapcsolatot, ezek a magyar külképviseletek révén támogatásban is részesültek.¹³

Az emigráció és Magyarország közötti párbeszéd megindulásának bizonyára több oka is volt, az okok széles skálájának egyik végén állambiztonsági kérdések álltak, a másik végén pedig olyan írók, művészek és tudósok, akik valóban közösen akartak tenni a magyar anyanyelvű kultúráért. A hetvenes évektől „hivatalosan már nem arra buzdították az emigránsokat, hogy lássák be külföldi tartózkodásuk céltalanságát, és térjenek vissza Magyarországra”, ahogyan az ötvenes években és még a hatvanas évek legelején is tették, „hanem arra, hogy legyenek a befogadó ország lojális állampolgárai, de támogassák és segítség elől Magyarország érdekeinek és céljainak érvényesítését. Magyar részről az volt a törekvés, hogy elősegítsék a magyar kultúra megismertetését, a második és harmadik generáció tagjai közül minél többen megtanulják a magyar nyelvet”.¹⁴ Ennek az alakuló párbeszédnek az egyik formáját a Magyarok Világszövetsége által 1970-ben indított Anyanyelvi Konferenciák jelentették, ez volt a reprezentatív fórum, az itt való jelenléttel lehetett demonstrálni az egyetértést és a távolmaradással az egyet nem értést, ahogyan arról a *Vándorénekek* című antológia kapcsán már szó volt.

Jóllehet az MVSz-t független szervezatként alapították, a Kádár-rendszerben az összmagyarságot szolgáló ernyőhálózatként működött.¹⁵ A pártszervezeti dokumentumokban jól nyomon követhető a szervezet munkájának átalakítása az 1956 utáni időszakban, ahogyan a hazacsalogatásos taktikát követően egyre inkább az emigráció lojális szervezeteinek megnyerése vált a feladatává, a jó kapcsolat ápolása és az ezáltal ellenőrzés, valamint befolyásolás kiterjesztése.¹⁶ A MVSz „Emigrációs politikánk elemzése és feladatai” című 55 oldalas jelentésében (amelyet az MSZMP KB TKKO-nak készített 1976-ban¹⁷) a következőképpen határozza meg saját munkáját: „A Magyarok Világszövetsége, mint társadalmi intézmény az emigrációs politika bázis-szerve, amely összehangolja a különböző társadalmi szervezetek emigrációs munkáját. Az MSZMP PB határozatainak szellemében, újjászervezése pillanata óta dolgozik az emigrációs politika feladatainak teljesítésén.” A jelentés három szakaszban értékeli az elmúlt másfél évtized eredményeit: 1. 1958–63: emigrációs politika feladatainak meghatározása, tevékenységek újjászervezése, szakasz végén amnesztia kiadása; 2. 1963–1969 az amnesztia utáni enyhülés és az anyanyelvi mozgalom indulása; 3. 1970-1976 az anyanyelvi akció kibontakozása. Az emigráns művészekkel való kapcsolattartásban a párbeszéd kialakítását hangsúlyozza a jelentés, és megemlíti a Magyar Műhelyt is mint dialógusképes csoportot:

Hatásuk az emigrációra nem lebecsülendő. Ezekkel a rétegekkel együttműködésünk most kezdődik. [...] ...tapasztalható az erőteljes polarizáció is, változott a nagyobb kulturális szervezetek, csoportosú-

lások beállítódása. Elhatárolódnak a jobboldali szervezetektől a párbeszéd hívei. (A párizsi Magyar Műhely köre, a hollandiai Mikes Kelemen Kör, sőt a párizsi Irodalmi Újság, a müncheni Új Látóhatár néhány számain is tapasztalható az áthangolódással való próbálkozás. Még az olyan ellenséges propaganda-intézmény is, mint a Szabad Európa Rádió, finomabb, rafináltabb módszereket kénytelen alkalmazni.)

Ugyanakkor azt is kiemeli a párizsi lappal kapcsolatban, hogy „a Magyar Műhely együttműködés-párti íróinak egy része olyan anti-realista irodalmi kísérletezésekbe merült, amelyek súlyosan terhelik kapcsolatainkat és itthon is kedvezőtlen tendenciákat erősítenek fel”.

A hetvenes évektől kezdve tehát felerősödött az érdeklődés az emigráció irodalma iránt, és hirtelen sürgető feladattá vált ennek az eddig jobbra ismeretlen terepnek a feltérképezése. Béládi Miklós a Művelődésügyi Minisztériumnak 1973-as előterjesztésében („Az emigrációs magyar irodalommal kapcsolatos feladataink néhány időszerű kérdése”) beszámol még a feltérképezési munkálatok elindulásáról is: az OSZK-ban elkezdődött a bibliográfiai munka, az MTA Irodalomtörténeti Intézetében folyik a feldolgozás, és az akadémiai irodalomtörténet VII. kötetének egyik fejezete az emigráció irodalmáról fog szólni. A párbeszéd kialakítására Béládi a második nemzedék tagjait, az 56-os emigránsokat tartotta a leginkább alkalmasnak, mivel ők „politikailag nem – vagy kevésbé – kompromittáltak”, és már hazajárnak. Külön kiemeli a Magyar Műhelyt, amelyik magától kezdte keresni a párbeszéd lehetőségeit: „...egyre inkább eltolódott a pozitív semlegesség irányába”, a szerkesztők nem mentek el az 1972-es baseli konferenciára sem, ahol az Új Látóhatár új emigrációs platform kialakítását tervezte. A Kassák-díj és Kassák *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című költeményének francia kiadása kapcsán felkeresték a hivatalos szerveket, egyeztettek, „bár a megállapodáshoz nem mindenben tartották magukat” – írja Béládi. Ideológiai-politikai kérdésekben semmiféle párbeszédre nem lát módot az emigrációval, viszont megtalálja a gyenge pontját: „Az anyanyelv kérdései természetesen az írók szempontjából másodlagos jelentőségűek. Ők az itthoni közvetlen megjelenést, kritikai visszhangot igényelnék, és számos forrásból megbízható információink vannak arra nézve, hogy 1971 után egyre fokozódó türelmetlenség uralkodott el...” Sürgeti a kritikák és antológiák megjelentetését, és elsősorban ezeket, csak ezek megjelenése után javasolja szerzői művek kiadását, mivel először egy irodalomtörténeti feldolgozásra lenne szükség, amely helyesen orientálná a hazai olvasóközönset.

Béládi láthatóan feladatául kapta az emigráció irodalmának feltérképezését, a hetvenes évek végére azonban meghatározóbbá válik számára a baráti viszony a műhelyesekkel¹⁸, elsősorban Bujdosóékkal jó a kapcsolatuk, felesége, Hajtó Zsófia férje

helyét, helyzetük főbb vonásait, illetve politikai irányultságukat.” Vö. Cs. VARGA Katalin, „*Aki nincs ellenünk, az velünk van*”.

16 Vö. CSEH-KALMÁR-PÖR, *I. m.*, 396–466.

17 Vö. Magyar Országos Levéltár, MSZMP KB TKKO 288. f.

36/1976/33. ő.e.

18 Vö. az élénk levelezést közöttük (Magyar Műhely-hagyaték, PIM és Bujdosó Alpár tulajdonában lévő levelek), valamint a műhelyesek emlékeit Béládiról (NAGY Pál, *Béládi Miklós és a nyugati magyar irodalom*, Forrás 31. szám, 1999/4., 43–46., PAPP Tibor, *Műzsával vagy műzsa nélkül?*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992, 94.)

halála után is a Műhely közelében marad, sőt a hazai Magyar Műhely Baráti Körben is tevékeny. Béládi a folyóiratokban zajló vitákban nem vett részt, őt az akadémiai kutatómunka kötötte le és a nyugati magyar irodalom hazai befogadásának elősegítése, amelyért a maga lehetőségei között mindent megtett, az emigránsok hazai megjelenéseiről viszont egy személyben nem dönthetett, mindig csak közvetítőként intézte az ügyeket.

A hazai visszhangtalanság a Magyar Műhely kiadványaira és rendezvényeire vonatkozott a legkevésbé az emigrációban, mert még ha nehéz körülmények között is, de folyamatos kapcsolatot tudtak tartani a hazai alkotókkal, a találkozók minden évben alkalmat teremtettek erre, és a nyolcvanas évektől kezdve egyre szaporodtak a magyarországi meghívások is. A műhelyesek és a hazai írók, szerkesztők és irodalomtörténészek közötti viszony ugyanakkor mindvégig ambivalens volt, a Magyar Műhely körül sorra robbantak ki a viták a nyolcvanas években.

Solid

JUHÁSZ GERGELY

A mémelmélet érvényesülési lehetőségei a társadalmi kommunikációban IV.

A kommunikáció mint a problémamegoldásra való felkészültség

Az alábbiakban a társadalmi kommunikáció participációs megközelítésével (a továbbiakban PTC) foglalkozunk, amelyet Horányi Özséb és munkacsoportja alkotott meg. A Béres István és Horányi Özséb szerkesztette 1999-ben megjelent *Társadalmi kommunikáció* című tanulmánygyűjteményben publikálta először Horányi elképzeléseit *A kommunikációról* c. tanulmányában. Később ezt felhasználva és kiegészítve *A kommunikáció mint participáció* címmel 2007-ben megjelent egy tanulmánygyűjtemény, amelyet Horányi több más szerzővel a participációs elmélet magyarázatának szentelt. E tanulmányt és tanulmánygyűjteményt felhasználva ismertetem az elméletet.

1 HORÁNYI ÖZSÉB, *A kommunikációról* = BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB szerk., *Társadalmi kommunikáció*, Osiris, Budapest, 1999, 22.

A PTC fontosabb terminusai

Csakúgy, mint Dawkins esetében, a fejtegetést itt is az eredeti szövegből vett idézettel szeretném kezdeni. 1999-es tanulmányában Horányi így indít:

A kommunikáció itt bemutatott felfogása – nevezzük ezt a kommunikáció *participációs* felfogásának – abból indul ki, hogy a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot: az ágens világának egy lehetséges állapota.¹

A számunkra legfontosabb kifejezései az idézetnek ezek: ágens, probléma és problémamegoldás, felkészültség, elérhetőség. Ezek mellé még önkényesen idesorolom az intézmény és a szintér fogalmakat, melyeket szintén fontos megbeszélünk az elmélet jobb megértéséhez.

Az ágens

A dolgozat PTC-vel foglalkozó részében is meglehetősen sok szó szerinti idézet lesz. Ennek fő oka, hogy Horányinak és munkacsoport-

2 Uo., 23.

3 HORÁNYI Özséb szerk., *A kommunikáció mint participáció*, AKTI – Typotex, Budapest, 2007, 198.

4 Uo., 246.

5 Uo., 247.

jának tevékenysége, ha lehet ezt így mondani, „tudományosabb” a memetika gyakran spekulatív következtetéseinél, épp ezért szinte minden általuk használt fogalomnak elérhető legalább egyféle konkrét definíciója.

Nincs ez másképp az ágens kifejezéssel kapcsolatban sem: „Az »ágens« terminus természetesen nemcsak (élő) individuumra (illetőleg egyedre vagy éppen személyre) vonatkozhat, de minden olyan (akár-csak relatíve önálló) rendszerre mint egységre is, amely problémát (vagy konfliktust vagy feladatot) old meg.”² Ez a meghatározás később annyival bővült, hogy a relatíve önálló mellé odakerült a „vagy éppen környezetétől alig elválasztható, beágyazott”³ kiegészítés, valamint az, hogy nem feltétlenül a probléma megoldását tekinti szükségesnek, de megelégszik a probléma felismerésével is. Ez a két aprónak tűnő megtoldás a lehetséges ágensek körét még nagyobbra duzzasztja.

Rengeteg mindent tekinthetünk tehát ágensnek, az egyetlen igazán fontos tulajdonságának az látszik, hogy aktívan viszonyuljon a világhoz, hiszen mind a problémafelismerés, mind a problémamegoldás aktív folyamatok (ami természetesen nem zárja ki a lehetőséget, hogy a probléma az ágens bárminemű beavatkozása nélkül megoldódjon).

A probléma és a problémamegoldás

A PTC a problémát így határozza meg: „Valamely ágens számára *problémának* nevezi a diszkusszió azt a kritikus különbséget, ami az adott ágens valamely alkalommal való állapota és egy számára ugyanakkor kívánatos állapot között esetleg fennáll, amennyiben ezt az ágens felismeri.”⁴ Ebből az látszik, hogy ha az ágens nem ismeri fel, hogy valamely tekintetben kritikus különbség lenne aktuális és kívánt helyzete között (vagy szerinte kívánt állapota egybeesik az aktuális állapotával), akkor nem beszélhetünk problémáról. Ez a valóságban úgy néz ki, hogy ha én magamban hordozok egy betegséget (aktuális állapotom), de nincs erről tudomásom, akkor nem is fogok tenni a gyógyulásomért (tehát, hogy elérjek egy jövőbeli kívánt állapotot), mivel nem érzékelem a problémát. Ebben az esetben, mivel én egészségesnek hiszem magam (ami, ha tudnék a betegségről, a kívánt állapot lenne), az én szemszögemből egybeesik az aktuális állapotom a kívánttal, tehát nincs probléma.

A probléma úgy szűnik meg, ha a különbség a kritikus szint alá csökken. Ez történhet az ágens aktivitása által, mellyel vagy saját magát, vagy a környezetét változtatja meg (esetleg mindkettőt), vagy a körülmények spontán változása által, amely segítheti (de esetleg gátolhatja is) a kritikus különbség megszűnését (vagy a kritikus szint alá esését). Fontos még kiemelni, hogy „a *problémamegoldás* mindig csak individuális lehet: általában nem lehet problémát megoldani; csak *ezt-és-ezt* a *valamely* ágens számára megjelenő problémát *itt-és-most*.”⁵

Vizsgálódásunk szempontjából egy különösen érdekes rész található az 1999-es tanulmányban.

A problémamegoldás az a *színtér*, amelyben minden ágens két alapkészletét [*drive*] kielégíteni törekszik: megtenni minden (lehetőséget) a túlélésért és az élethelyzet (minőségének) – legalább – fenntartásáért. A problémamegoldás e tekintetben sikeres alkalmazkodást [*adaptatio*] jelent (ez a diszkusszió azonban most nem vizsgálja azokat a sajátos problémamegoldásokat, amelyek az evolúción alapsznak: ilyenkor ugyanis a probléma megoldása semmiképpen sem magának az ágensnek az iparkodását jelenti, hanem olyan fajspecifikussá váló adaptációkat, amelyek a faj individuumait felkészültté teszik a problematikus különbség leküzdésére).⁶

6 BÉRES–HORÁNYI szerk., I. m., 23.

7 Uo., 23.

8 HORÁNYI szerk., I. m., 117.

Az utolsó zárójeles részben Horányi arra gondolhat, hogy az, hogy egy faj az átlaghőmérséklet csökkenése miatt bundát növeszt, vagy a vízből a szárazföldre költözve lábat növeszt, nem tekinthető az egyedek problémamegoldásának. Nem az egyes individuumok iparkodásától lesz szőre egy fajnak, hanem a fajspecifikus adaptációk teszik felkészültté a problémát jelentő hőmérsékletváltozás leküzdésére. Ám a génközpontú evolúciós biológiát alapul véve a faj (vagy egyed) szintű vizsgálat már nem elegendő. Horányi végkövetkeztése ennek ellenére igaz a gének szintjén is. Ha a géneket ágensnek tekintjük (márpedig meg vagyok róla győződve, hogy tekinthetjük annak), akkor ugyanúgy elmondható, hogy a hideg problémájának megoldása nem maguknak a géneknek az iparkodását jelenti, csupán azok a gének maradnak életben, és tudnak tovább terjedni, melyek olyan gének társaságában vannak, melyek az adott szervezetet bunda növesztésére készítetik. Érdekes adalék lehet, bár jelen vizsgáldásunkban különösebb jelentősége nincsen, hogy a génközpontú megközelítésből nézve a fajok egyes egyedeit lényegében *kollektív ágensnek* is tekinthetjük, tehát mint gén-ágensek csoportját.

A probléma fogalmának teljesebb megértéséért Horányi megmagyarázza, hogyan alkalmazhatóak rá a *konfliktus* és a *feladat* terminusok. „A »konfliktus« elsősorban olyan *problémára* alkalmazható, amely különböző problémamegoldó ágensek között keletkezik. [...] A »feladat« pedig elsősorban olyan típusú *problémára* alkalmazható, amelynek van ismert megoldása.”⁷

A probléma és problémamegoldás tárgyalása után most rátérünk a felkészültség fogalmának tisztázására.

A felkészültség

Először álljon itt az a definíció, amely legáltalánosabban ragadja meg eme terminus jelentését a PTC kontextusában: „Felkészültségnek nevezzük azokat a képességeket és egyéb kapacitásokat, amelyek problémamegoldásra használhatók, pontosabban amelyeket egy ágens problémamegoldásra tud használni. [...] Abból, hogy valamely a ágens megold p_i problémát (tehát pl. nem megoldódik stb.) következik, hogy a meg tudja oldani p_i problémát, vagyis rendelkezik p_i megoldására való felkészültséggel.”⁸ Egy egyszerű és köznapi példával élve, ha pénzt szeretnék felvenni egy automatából, akkor több felkészültségre is szükségem van. Tudnom kell például

olvasni, hiszen a kijelzón írásban jelennek meg az utasítások, tudnom kell a PIN kódomat (vagy tudnom kell, hova írtam fel a PIN kódomat) és, persze, ismernem kell a nyelvet is, amelyen az automata kiírja az utasításokat, és a sort még lehetne folytatni. Ha ezen felkészültségek közül bármelyik is hiányozna, akkor – amíg e felkészültséget meg nem szerezem, vagy más úton (és ezáltal más felkészültségekkel) meg nem kerülöm – a problémát nem tudnám megoldani.

Az ágensek mindig rendelkeznek eredendő felkészültségekkel, és vannak olyanok, amelyeknek emellett többlet-felkészültségek is rendelkezésükre állnak. Az eredendő felkészültségek olyan *fajspecifikus* felkészültségek, amelyek az egyedeket eleve (eredendően) felruházzák bizonyos típusú helyzetekhez való sikeres alkalmazkodás képességével. A többlet-felkészültségek az előbbiekkal szemben az ágens mint individuumot teszik képessé a problémafelismerésre és -megoldásra.⁹

Ez, az előbbi automatás példához visszatérve, azt jelenti, hogy azt a problémát, hogy be kell írnom a PIN kódomat, egy eredendő felkészültségem által tudom megoldani, mégpedig azért, hogy van kezem. Egy pontynak ez a probléma jóval nagyobb kihívást jelentene, mivel az ő fájában ez az eredendő felkészültség nem elérhető. Viszont az, hogy *mit* kell beírnom (tehát, hogy tudom a kódot, vagy tudom, honnan tudhatom meg), már többlet-felkészültség, mivel a saját tanulásom eredménye, és nem eredendően adott a faj minden (normális esetben minden) egyede számára. „Egyes típusoknál a felkészültség teljes egészében az eredendően adottal azonos. Más ágens-típusok esetében az ágens sajátos iparkodása, vagyis (exogén) *tanulása* által elérhetővé vált felkészültsége nagyobb és jelentősebb a számára eredendően elérhető felkészültségnél. Így aztán az egyes ágenseknek típusukból adódó típusfelkészültségükön belül egyéni felkészültségük is lehet eltérő egymástól.”¹⁰

Bár a fentebb leírtakkal még csak épphogy megkapartuk a felkészültségről született eszmefuttatások felszínét, mégsem haladok most tovább a felderítéssel. Azért teszem így, mert, bár rengeteg érdekes dologról lehetne még írni, a mi céljainknak a felkészültség ilyen szintű ismerete tökéletesen megfelel, és a további kutakodás nem segítené jelentősen a hipotézisem tárgyalását.

Az elérhetőség

Az elérhetőség (vagy hozzáférés) így határozható meg: „Akkor tekinthető a problémamegoldáshoz releváns felkészültség *elérhetőnek*, ha akkor, amikor az ágensnek szüksége van rá, képes használni a szükséges felkészültséget a probléma megoldása érdekében. Az *akkor, amikor* voltaképpen valamely individuális alkalomra utal. [...] Az elérhetőség voltaképpen *részesedésként* (*participációként*) is tekinthető volna: az ágens részesedik mindazokban a (felkészültségekben), amelyek számára egy adott alkalommal elérhetőek, más szavakkal: azok a felkészültségek, amelyek a problémamegoldás egy adott esetében az ágens számára elérhetőek, logikai értelemben a *pri-*

oriák: erre utal a részesedés.”¹¹ Ezeken felül nemcsak a már korábban elért felkészültségek használhatók a problémamegoldáshoz, hanem ide sorolhatjuk mindazokat a lehetséges felkészültségeket is, amelyek eléréséhez az ágens rendelkezik a megfelelő felkészültséggel, „vagyis nemcsak azt, ami például a *fejében van*, de azt is, *aminek utána tud nézni* a könyvespolcán található kötetben, miután megtanult olvasni, és tudja, hogy mi található a könyvespolcán”.¹² Ehhez nem kell többet hozzáadni, a fogalom tökéletesen érthető és használható lesz az elemzésünkben.

11 HORÁNYI szerk. *I. m.*, 247–248.

12 *Uo.*, 248.

13 *Uo.*, 42–44.

Az intézmény és a szintér

E két fogalom megértése, bár csak árnyalni tudja a PTC memetikával való összekapcsolhatóságának vizsgálatát, a teljesebb képhez vitathatatlanul hozzátartozik. PTC-n belüli jelentőségüket az is mutatja, hogy a már sokszor idézett *A kommunikáció mint participáció* c. tanulmánygyűjtemény az intézmény, a szintér és az ágens terminusok használatának elemzésére született. Lássuk, miért e kitüntetett szerep.

A PTC keretében az intézmény olyan, a problémamegoldás szempontjából tekintett többlet-felkészültségként definiálódik, mely a közösség tagjai számára egyaránt elérhető [...]. Az intézmény tehát tematikus mezőként értendő, mely a közösség által osztott többlet-felkészültségben többé-kevésbé jól kijelölhető [...]. Egyfajta horizontként, amelyben a világ hasonlóképpen mutatkozik meg a közösséget alkotó ágensek számára, mintha ugyanolyan vagy hasonló perspektívából tekintenének rá. [...] Az intézményt ez a diszkusszió kódiként tárgyalja. A »kód« terminus [...] valamely szokásos kommunikációs megoldásra vonatkozó hogyan típusú tudások összességét kategorizálja.¹³

A tanulmánygyűjtemény olyan jelenségek részletesebb leírását adja, mint a nyelv, jog, moralitás, vallás, tudomány, gazdaság, amelyek példák máris könnyebben érthetővé teszik az idézett meghatározást. Például ha egy nagyobb csoport valamilyen problémát old meg és ezt magyar anyanyelvén teszi, akkor ez egy olyan többlet-felkészültség, amely a csoport valamennyi tagja számára egyaránt hozzáférhető, és ha a magyar mint anyanyelv intézményének szempontjából tekintjük a világot, akkor az valóban mindegyikük szemszögéből hasonlóképpen mutatkozik meg. Később arról is szó van a tanulmánygyűjteményben, hogy az intézmények többnyire olyan többlet-felkészültségek, melyek az individuális ágensek számára nehezen megváltoztathatók (ilyen például a fentebbi példában az anyanyelv).

A participációs elméletben a szintér a következő jelentést kapja:

A szintér nem magában áll, hanem mindig ágenshez kötött, és az ágens mindig szintérhez kapcsolódik. Ágensek megnyilvánulásaikban mutatkoznak meg ágensként. Szintér tehát az a hely, ahol az ágens ágensként megnyilvánul. [...] Nevezzük összefoglalóan szintérnek mindazokat a körülményeket, amelyek valamely ágens számára meghatározzák egy adott esemény lehetséges „interpretációit”. Ez az értelmezés nem a megnyilatkozás körülményeire hivatkozik,

Csak hogy a nyelveknél maradjunk, a szintérré jó példa lehet, hogy miközben magyarul beszélgetünk (ilyenkor a magyar nyelvet szintérnek tekintjük), egy magyarul nem tudó lép a beszélgetésbe, ahogyan átváltunk a közös angolra, egyben megváltozik a nyelvi szintér is.

A kommunikáció mint állapot

Horányi egy sajátos szemszögből tekint a kommunikációra. Szerinte ez egy állapot, a kommunikatív állapot. Saját szavaival élve, ahogy a PTC a kommunikációra tekint, az nevezhető a „*problémamegoldásra való felkészültség perspektívájának*”¹⁵. Ez kétségtelenül felfogható állapotként. Tehát amikor az ágens kommunikatív állapotban van, akkor hozzáfér az adott problémája megoldásához szükséges releváns felkészültséghez. Ez természetesen lehet időben meghatározott, lehet mondani, hogy valamikor ebbe az állapotba lépett, utána (a probléma megoldása után) ez az állapot megszűnt, de ez a PTC felfogásában irreleváns információ. Kommunikatív állapotban több ágens is lehet, amikor egy probléma közös megoldása során mindketten (vagy ahányan vannak) hozzáférnek közös releváns felkészültségeikhez.

Ezzel elérkeztünk a PTC elmélet bemutatásának végére. Látható, hogy itt már nem lesz olyan egyszerű bizonyítani, hogy az utánzás kommunikáció, mint Shannon és Weaver esetében [lásd előző számainkban – a szerk.]. A memetika azonban nem riad vissza a kihívásoktól!

A mémelmélet magyarázata a PTC terminológiájával

Kommunikáció-e az utánzás?

A dolgozatban már számos alkalommal megjelent ez a kérdés, és látuk, hogy a kommunikáció matematikai modellje milyen választ ad rá. Most megnézzük, mit tud a PTC hozzáfűzni ehhez. A hipotézis két pontja, tehát a címben szereplő kérdés, valamint annak vizsgálata, hogy leírható-e a mémek kommunikációval való terjedése a három kommunikációelmélet terminológiájával, szükségszerűen együtt vizsgálendő. Ezt azért gondolom, mert annak megállapítása során, hogy az utánzás kommunikáció-e, elkerülhetetlenül a PTC nyelvezetét kell használnom, és ha a memetika minden – utánzással kapcsolatos – eleme beilleszthető, akkor a hipotézis két pontja egyszerre kerül bizonyításra. Amint le tudom írni az utánzást mint kommunikatív állapotot, máris a PTC kifejezéseit használtam, tehát beillesztettem a fogalomkörébe.

A következőkben fontos szem előtt tartani, hogy az ezután vizsgált esetekben a séma így néz ki: egy mém szeretne egy agyba másolódni. A kiinduló mém (mely másolódni szeretne) ettől függetlenül lehet éppen egy agyban, de ilyenkor nem az egész ember

ágenst tekintem kommunikáló ágensnek (az agy, ugye, az emberben van), hanem csak az onnan terjedni akaró mémet, ugyanis neki kell megoldania replikációjának problémáját. Azt az agyat, ahova másolódni szeretne, viszont mint ember ágenst kezelem, ugyanis a másolódásra hatással lehet (és van is) a „befogadó” ágens többletfelkészültség bázisa, illetve az intézmény, mely számára elérhető. Ez fontos, mert (mint később látni fogjuk) a mém csak eredendő felkészültséggel rendelkezik, ám az ember nem.

Nem vizsgáljuk most azt az eshetőséget, hogy az ember személyiségét egy nagyon bonyolult mémplexnek tekintjük, mint ahogy azt néhány memetikus gondolja. A mémplex kifejezés mémek együttesét jelenti. A vallásban például jelen van a keresztre feszítés mémje, az irgalom mémje és még sorolhatnánk. A mémplex egy olyan tömörülés, amely azért jött létre, mert az azt alkotó mémek az evolúciójuk során úgy választódtak ki, hogy egy mémplexet alkotva hatékonyabban a túlélésben és terjedésben, mint külön-külön. Mivel (talán szerencsétlenül) a vallást hoztam példának, fontosnak tartom leszögezni: az, hogy a vallás mémplex, nem azt jelenti, hogy nincs igazságalapja. A mémek azért terjednek, mert tudnak terjedni, attól függetlenül, hogy az adott mém pusztán kitaláció vagy a valóságon alapszik-e. Tehát még egyszer, amikor a következőkben két ágens közös felkészültségben való részesedéséről beszélünk egy probléma megoldása érdekében, akkor az egyik mindig egy mém, a másik mindig egy ember.

Vizsgáltuk külön a memetikát és külön a participációs elméletet. Most még egyszer idézem Horányi Özséb szavait, csak hogy ezúttal kifejezetten a memetika, és nem valamilyen általános állapot leírására fogom használni gondolatait.

A kommunikáció itt bemutatott felfogása – nevezzük ezt a kommunikáció *participációs* felfogásának – abból indul ki, hogy a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot: az ágens világának egy lehetséges állapota.¹⁶

A mém mint ágens

Szerencsénkre az ágens PTC-ben használt fogalma meglehetősen megengedő, ezért ki merem jelenteni, hogy a mém (csakúgy, mint a gén) tekinthető ágensnek. Miért is? Az ágensnek nem kell élőnek lennie, tehát nem lehet kizáró ok, ha a mémet valami élettelennek tekintjük. Máskülönb az, hogy „él”-e a mém, egy rendkívül összetett kérdés, hiszen képes a retencióra, variációra és szelekcióra, viszont semmiféle anyagcserét nem folytat (amit általánosságban az élet feltételének tartanak), legfeljebb információcserét. Mindemellett (az eddigi ismereteink szerint, de mint említettem, e téren még keveset tudunk) a mém nem kézzelfogható (ami persze nem zárja ki, hogy egy kézzelfogható tárgy tárolja, mint például egy könyv), tehát

inkább valamiféle elvont *létező*ként tekinthetünk rá. E kérdés kibogozása viszont a dolgozatnak nem célja, ezért meghagyjuk egy esetleges későbbi kutatás témájának.

Szóval, ha élő a mém, ha nem, ez nincs hatással arra, hogy ágens-e. A lényeg, hogy megold-e (felismer-e) bármilyen problémát egy mém. Mivel a memetika szerint a mém egy parancs ön maga másolására, így a mém felismert és megoldani kívánt problémája lényegében a replikáció. A jelen állapota az, hogy ő maga van, a jövőbeli kívánt állapota pedig, hogy legalább egy másolata készüljön. A két állapot között a különbség egyértelműen kritikusként nevezhető, hiszen ha a problémát a mém nem oldja meg, akkor az ő eltűnése a mémállományból, utód híján, teljes lesz. A mémről elmondható, hogy felismeri ezt a kritikus különbséget, máskülönben nem törekedne a probléma megoldására. A mém tehát az ágensség minden kritériumának megfelel.

Problémamegoldás, felkészültség, intézmény a mémek szempontjából

Mint azt láttuk, a mémnek tagadhatatlanul van problémája. Most már az a kérdés, hogy hogyan tudja ezt megoldani. Emlékezzünk vissza, hogy a problémamegoldás színterén az ágens két alapkészletét igyekszik kielégíteni: mindent megtenni a túlélésért és az élethelyzet fenntartásáért. Ha az ágensünk történetesen egy mém, akkor túléléséért úgy tud mindent megtenni, hogy a lehető legtöbb másolatot készíti önmagáról. Természetesen az, hogy az illető mém milyen termékenységi faktorial rendelkezik, az a mém számára evolúciósan adott, tehát ezen nem tud változtatni. Mutáció (variáció) révén előfordulhat, hogy az adott mém következő generációjában már megnövekszik a termékenység (vagy javul a másolási megbízhatóság, illetve élettartam), de ez semmiképp nem tudható be magának a mém iparkodásának. Visszatérve, egy adott problémamegoldás színterén a mém úgy igyekszik kielégíteni a túlélési alapkészletét, hogy a lehető legtöbb másolatot készíti önmagáról.

Az élethelyzet fenntartása csupán annyit jelent a mémek esetében, hogy a mém ne pusztítsa el a hordozóját, vagyis egy olyan mém, amely arra készítetné a szervezetet, hogy fejfel a falnak menjen, valószínűleg nem jól oldaná meg az élethelyzet fenntartásának problémáját, hiszen a hordozóval együtt tűnne el ő is (ha senki nem utánozná e cselekedetet). Ennél a pontnál érdekes kivételként lehet említeni például az öngyilkosság-mémeket, vagy éhségstrájk-mémeket. Gladwell *Fordulópont...* c. könyvében is említ olyan eseteket, amikor öngyilkossági hullám („divat”) söpört végig bizonyos társadalmakon egy bizonyos konkrét öngyilkosság mintájára. Mi történik ilyenkor? Ezek tipikusan azok az esetek, amikor a két replikátor (mém, gén) érdekei szembetalálkoznak. Dawkins és Blackmore is leírja, hogy attól a ponttól, hogy új replikátor született, együttműködésüket semmi sem teszi szükségesszerűvé. Mindkét replikátor alapvető készletét ön maga lemásolása, függetlenül a következményektől vagy hordozójukra gyakorolt hatásuktól. Ha egy mém úgy tud hatékonyan terjedni, hogy az a gének kárára van, hát az bizony elég rossz kilátások elé állítja a géneket és a szervezetet, amelyet felépítenek. A két szerző itt említi példaként a ragályos öngyilkosságot, de akár a cölibátust is (a cölibátus mémje meggátolja a szervezetnek – ezáltal a géneknek is –, hogy utódot hozzanak létre). Ha a mémet tekintjük ágensnek, akkor a definíciónak megfelel, hiszen, bár a gazdatestet elpusztítják, de saját túlélésük biztosítva van (hiszen a cölibátus mémje ma is létezik, és ma is másolnak bizonyos konkrét öngyilkossági rituálékot), és a mém élethelyzete nem változik jelentékenyen, csupán a gazdatestek változnak gyakrabban.

Azt tudjuk, hogy az ágensek mindig rendelkeznek eredendő felkészültségekkel és egyesek csak ilyenekkel rendelkeznek. Véleményem szerint a mém csak eredendő felkészültségekkel rendelkezik, mivel egy mém képtelen tanulni, hisz ő csak egy parancs a másolódásra. Az lehet, hogy egy zene-mém a következő generációba lépve kiegészül valamilyen új attribútummal (vagy például egy vicc-mémet más nyelvre fordítanak), ami a Dawkins által említett három sikerességet befolyásoló tényező valamelyikét fejleszti, ám ez nem tanulás, hanem mutáció, esetleg variáció, ezért a következő generációban is mint az adott mém eredendő felkészültsége fog megjelenni.

Álláspontom szerint akár minden mémet is tekinthetünk külön mém-fajnak, mivel a megjelenési formák rendkívüli módon különböznek (kép-mémek, szöveg-mémek, hang-mémek, forma-mémek stb.). Mivel lényegében csak a szaporodási mechanizmusuk (utánzás) és törekvésük hasonló, egy fajnak tekinteni minden mémet olyan, mint egy fajnak tekinteni például minden ivaros szaporodó élőlényt.

Ebből az következik, hogy egy magyar vicc-mém eredendő (fajspecifikus) felkészültségéhez tartozik az is, hogy magyar nyelven létezik. Emiatt olyan ágensekkel lehet csak képes kommunikatív állapotba kerülni, melyek (bármiféle) felkészültsége között szerepel a magyar nyelv ismerete, ilyenkor oldhatnak csak meg problémát közös felkészültségeik elérése által. Ugyanígy, egy kép-mém eredendő felkészültsége, hogy képként létezik. Emiatt a kommunikatív állapot csak olyan ágenssel jöhet létre, mely rendelkezik azzal a – legtöbb esetben – eredendő felkészültséggel, hogy lássa az adott mémet. Azért a legtöbb esetben, mert előfordulhat, hogy egy önfejlesztő számítógép *megtanul* látni, ezáltal az ő esetében ez többlet-felkészültségként jelenik meg. Mindent összevetve mondhatjuk, hogy a mémek csak és kizárólag eredendő felkészültségekkel rendelkeznek.

A teljesebb képhez szükséges az intézmény és szintér fogalmakat egy olyan esetben is magyarázni, amikor az ágensünk egy mém. Itt viszont problémákba ütközünk. „A PTC keretében az intézmény olyan, a problémamegoldás szempontjából tekintett többlet-felkészültségként definiálódik, mely a közösség tagjai számára egyaránt elérhető [...]”¹⁷ Itt azt látjuk, hogy az intézmény mint többlet-felkészültség jelenik meg, viszont azt már tisztáztuk, hogy a mém-ágensek nem rendelkeznek ilyenekkel. Ez azt jelentené, hogy a mémek kommunikatív állapotánál nem beszélhetünk intézményekről? Úgy vélem: igen. Ha egy mém maga szeretné megoldani alapvető problémáját (a másolódást), akkor csupán eredendő felkészültségeihez fér hozzá, amint azt már fentebb kifejtettük. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy nincsenek intézmények, amelyek kettő vagy több mém számára többlet-felkészültségként egyaránt elérhetőek lennének. Akkor viszont mi a helyzet a mémplexekkel? Dawkins és Blackmore is gyakran a vallást említi a legtipikusabb mémplexnek, ami viszont a PTC-

ben mint intézmény jelenik meg. Az intézmények mémplexek lennének? A válasz – véleményem szerint – ismét igen. Az intézményeket alkotó mémek a természetes kiválasztódás során úgy alakultak, hogy eredendő felkészültségük egy része hasonló. Miután egy mémplex lemásolódott egy ágens agyába, akkor az már elérheti ezt a mémplexet mint tudást, tehát többletfelkészültséget. Azt is merném állítani, hogy az ember ágensek többletfelkészültségeinek legjelentősebb hányadát az agyukba másolódott mémek teszik ki. Érdekes kérdés lehet, hogy ha egy ember ágens tudásként érzékeli az agyába másolódott mémet vagy mémplexet, akkor az agyában lévő mémek és mémplexek (ha ágensnek tekintjük őket) miként viszonyulnak az ember ágenshez. Ennek a viszonyoknak a vizsgálata viszont nem témája e dolgozatnak.

A színtér magyarázatánál egy gondolatot hívok segítségül:

A kommunikatív felkészültségekkel rendelkező ágens megnyilvánulásainak színtere az a hely, ahol ezen felkészültségeivel meg tud nyilvánulni és meg is nyilvánul. A kommunikáció tehát mindig *valahol* történik, s ezt a kommunikáció színtérének nevezzük.¹⁸

A mémek esetében mondhatjuk, hogy a vicc-mém vagy az akusztikus színtérben (kimondva) vagy a vizuális színtérben (leírva) vagy mindkettőben egyszerre (ha két személy egyszerre felolvassa) tud megnyilvánulni és nyilvánul meg.

A helyzet nem egyszerű. Bár gyakorlatilag mindenben sikerült összebékíteni a két elméletet, vannak még pontok, amelyek további vizsgálatot igényelnének. Az egyik ilyen egyértelműen az intézmények témaköre. Bár a jelen állapotban összeegyeztethető a két elmélet, de érzek még olyan homályos foltokat (mint ahogy azt jeleztem is), amelyek érdemesek lennének további kutatásra, és valószínű, ezzel még egy ilyen dolgozati terjedelmet ki lehetne tölteni.

Ezen fejezet végeredményeként álljon itt egy példa, amelyben egy mém utánzás általi terjedését leírom a PTC terminológiájával, egyszerűsített bizonyítva ezzel hipotézisem mindkét felét.

Előttem van egy izgalmas könyv. A könyv egy mém hordozója. Ahogy elkezdem olvasni, létrejön a kommunikatív állapot. A megoldani kívánt probléma mindkét félről a másolódás (a kívánatos jövőbeli állapot az agyba másolódás). A mémnél azért, mert ez az alapvető készítetése, nálam azért, mert érdekel a könyv, és szeretném tudni, mi van benne. A mém eredendő felkészültségei közé tartozik például, hogy magyarul van, latin betűkkel íródott, követi a magyar nyelv grammatikai szabályait stb. Ezek mind az én többlet-felkészültségeim közé tartoznak, mivel megtanultam a magyart mint anyanyelvet, tehát a mémmel vannak közös felkészültségeink, és ezekhez mindketten hozzáférünk. Színtér a vizuális színtér. Intézmény szintén lehet a magyar mint anyanyelv, ám ez csak a számomra elérhető mint többletfelkészültség.

A végére értünk hát ennek a dolgozatnak, de azt nem merném állítani, hogy teljes mértékben lezártnak tekinthetjük a felmerült kérdéseket. Azt hiszem, megértettem, mire is gondolt Zsákos Bilbó, amikor Frodót figyelmeztette *A Gyűrűk Ura* elején, hogy nagyon vigyázzon, ha rálép egy útra, ugyanis ha nem figyel oda, mire észbe kap, lábai már elképzelhetetlen távolságba sodorták el. Nekem is folyamatosan féken kellett tartanom a „lábaimat”, nehogy letérjek a választott útról. Minden egyes ilyen lehetséges elágazást feltüntettem a dolgozatban, és nem tartom kizártnak, hogy valamikor még foglalkozni fogok velük. Azonban mindenképp szeretném elkerülni, hogy a memetika legyen az én „Egy Gyűrűm”, nehogy úgy járjak, mint Blackmore, aki a mémelmélettel kíván uralkodni mindenek felett... De milyen utat is jártunk be a dolgozattal?

Azzal a hipotézissel kezdtük, hogy az az utánzási folyamat, amivel a mémek egyik agyból a másikba költöznek, tulajdonképpen kommunikáció, és ebből következett a második hipotézis, hogy márpedig ha az, akkor meg kell felelnie az általam választott három kommunikációelméletnek.

Ezután következett a memetikát röviden bemutató fejezet.¹⁹ Legnagyobb segítségem a memetika nagy kutatóhármasa volt: Richard Dawkins, Susan Blackmore és Daniel Dennett. Más szerzők gondolataival kiegészítve, de főleg az ő könyveikből dolgoztam, mivel a mémelmélettel kapcsolatban a legtöbb fundamentális megállapítás tőlük származik. Arra törekedtem, hogy a lehető legrövidebben betekintést nyújtsak Dawkins elméletének alapjaiba. Egy pusztán a memetikával foglalkozó dolgozatban biztosan helyet kapott volna azon területeknek a bemutatása, melyekre átterjedt az elmélet. Ide sorolhatnám például azt, hogyan köszönhető a mémeknek a nagy emberi agy kialakulása, hogyan tudnak hatni a mémek a génekre, vagy miért vagyunk mi emberek tulajdonképpen csak mémgépezetek. Ezek azonban mind olyan irányokba vittek volna el, melyeket a dolgozat terjedelmi korlátain belül nem lett volna módunk tüzetesen körbejárni, ráadásul választott témámat csak igen távolról érintették.

A következő fejezetben megismerkedhettünk a minden kétséget kizáróan korszakalkotó matematikai kommunikációelmélettel.²⁰ A Shannon és Weaver nevéhez fűződő elmélet ugyan javarészt mérnöki megfontolásokat tartalmaz, de Weaver értelmező/kiegészítő tanulmányának köszönhetően a társadalomtudományokba is könnyen átilleszhető. Felvázolták egy kommunikációs aktus alapvető összetevő elemeit, és tették ezt olyan bámulatos eleganciával, hogy még ma is megállja a helyét. Sikerült olyan általánosan megragadniuk a kommunikáció alapjait, hogy az általuk szabott kommunikációs feltételnek a memetika könnyedén meg tudott felelni. Miután itt bebizonyosodott, hogy a mémek terjedése valóban kommunikáció, megnéztem, hogy az információ és a zaj fogalmai milyen esetleges többlet értelmet kaphatnak a memetika szemüvegén át nézve.

Az első akadály után következett Roman Jakobson és a nyelvi kommunikáció funkciói.²¹ Ezt a részt arra éleztem ki, hogy a jakobsoni hat funkció szolgálhat-e valamilyen célokat a memetika szempontjából. Arra jutottam, hogy a mémek sikerességét nagyban meghatározhatja, mely funkció a domináns az adott üzenetben, vagy az adott üzenet melyik funkciók milyen arányú vegyítéséből áll össze. Ha felvesszük a mémelmélet szemüvegét, akkor úgy látszik, hogy a fatikus és a metanyelvi funkció egy mém másolási megbízhatóságát hivatott támogatni, az emotív és a poétikai a mém élettartamára lehet kihatással, a konatív és a referenciális pedig kis mértékben a mém termékenységére. Ez utóbbi kettő inkább látszik alkalmasnak arra, hogy táptalajt biztosítson a kommunikációban a mémek terjedésének.

A harmadik kommunikációelmélet a Horányi Özséb nevéhez fűződő participációs elmélet volt. Ezt azért tartottam különösen érdekesnek, mert Shannonnal és Weaverrel ellentétben a kommunikációt állapotnak tekinti. Ahhoz, hogy megállapítsam, a mémek terjedésük során képesek-e ebbe a bizonyos kommunikatív állapotba kerülni, össze kellett hangolnom a két elmélet terminusait. Azért, hogy ez sikerüljön, sorra vettem a participációs elmélet kulcsfogalmait, és megnéztem, mit jelenthetnek ezek a memetikában. Arra a következtetésre jutottam, hogy a participációs elmélet szerint is tekinthető az utánzás folyamata kommunikációnak, csak itt épp kommunikációs állapotnak, valamint ez az utánzási folyamat minden elemében megfelel a PTC-nek. Ezzel a harmadik kommunikációelméletnél is beigazolódott a két hipotézisem.

Így, a végére érve, azt kell mondanom, érdekes és izgalmas út áll mögöttem. Nagyon élveztem, amikor különböző kutatók különböző nézetei között kellett az átjárókat megkeresnem, és harmóniát hozni oda, ahol előtte még csak kapcsolat sem volt. Érhet persze az a vád, hogy azt láttam, amit látni akartam, és ez részben talán így is van. Meg akartam vizsgálni a három kommunikációelméletet a memetika szemszögéből, ezért minden elemükbe memetikai vonatkozásokat „láttam bele”. Ezt azonban azért nem tartom gyengeségnek, mert ha olyat találtam volna, ami sehogy sem egyeztethető össze a két aktuálisan vizsgált elmélet között, akkor ott hiába szerettem volna bármit is beelátni, nem sikerülhetett volna.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az utóbbi tíz évben jelentősen visszaesett a memetikával foglalkozó tudományos értékű cikkek és könyvek megjelenése. Edmonds szerint a memetika nem tudott választ adni az öt ért kritikákra, és ez is hozzájárult a *Journal of Memetics* internetes folyóirat 2005-ös megszűnéséhez. Bár Dawkins elmélete nem cáfolódott meg, mégis úgy tűnik, lankadt az erre a témára irányuló tudományos érdeklődés. Természetesen engem ez nem tántorított el attól, hogy a mémelmélettel foglalkozzam, és csak remélni tudom, hogy sikerült releváns gondolatokat megfogalmaznom.

HEGEDÚS NORBERT

SF útikalauz kezdőknek

(Sánta Szilárd: Mesterséges horizontok)

Ha létezik hiánypótló mű, akkor Sánta Szilárd könyve az: a magyar irodalomtudomány régi adósságát törleszti. A sci-fi mindig is népszerűnek számított hazánkban, s a zsáner ma is több kiadó profilját meghatározza (gondoljunk pl. az Agave vagy az Ad Astra kiadókra). Ez a népszerűség viszont nem hozta magával az akadémiai közeg érdeklődését. Ugyan a Magyar Scifitörténeti Társaság úttörő munkát végez a zsáner kritikai elismertetése terén, még mindig sok a behoznivaló. Ti., míg a vezető nyugati egyetemek már egy ideje természetesnek tartják, hogy a kultúra feltérképezését a kortárs és populáris művekkel kell kezdeni, addig a hazai irodalomtudomány – egy-két üdítő kivételtől eltekintve – egyelőre nem hajlandó erről tudomást venni. Ez azért fölöttébb érdekes, mert a sci-fit megújító cyberpunk irányzat lassan harminc éve van jelen az irodalomban, s azóta jelentősen differenciálódott. Új műfajok jelentek meg, s a régebbiekkal kontaminálódtak, vagyis a lemaradásunk egyre aggasztóbb.

A *Mesterséges horizontok* a kortárs science fiction irodalomba kíván betekintést nyújtani, és itt a „kortárs” jelölőt tessék komolyan venni. A monográfia természetesen közöl egy bevezetőt a műfaj előtörténetéhez, de ezután tényleg a legfrissebb művekről olvashatunk. Egyesek talán hiányolhatják a klasszikus, a régebbi, 50-es, 60-as évekbeli sci-fikre történő bővebb utalásokat, de az valóban nem fért volna bele a könyv kereteibe. Sánta Szilárd könyve a klasszikus sci-fi csupán azon válfajaival foglalkozik, amelyek ma is produktívnak bizonyulnak.

Egy rövid történeti felvezetés után a szerző röviden ír a sci-fi műfaji sajátosságairól, s már itt felhívja a figyelmünket arra, hogy a „műfaj olvasásakor az olvasó elfogad számos konvenciót, [...] olykor a nyelv működésének más módját is”¹ – például a „he turned on his left side” mondat esetében: „Az egyik olvasat alapján ez azt jelentheti, hogy valaki a bal oldalára fordult, ugyanakkor egy sci-fi kontextusban úgy is olvashatjuk, hogy az illető a bal oldalát aktiválta, bekapcsolta.” Ezt azért fontos kiemelni, hogy lássuk: a *Mesterséges horizontok* nemcsak egy irodalomtörténeti munka, amely igyekszik elhelyezni a kortárs sci-fi műfajait az irodalmi hagyományban, ennél sokkal többre vállalkozik – egy magas szintű elemzői nyelvet működtet, melynek segítségével a befogadó értő olvasójává válhat a zsánerhez tartozó műveknek. A rövid bevezetőt követően a szerző sorra veszi a műfajjal foglalkozó fontosabb folyóiratokat és ismerteti a releváns szakirodalmat.

1 SÁNTA Szilárd, *Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Parazita könyvek 7., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 14.

2Uo., 19.

3Uo., 35.

4Uo., 38.

Sánta Szilárd könyve fejezetenként veszi sorra a kortárs sci-fi alműfajait. Ezek a fejezetek akár különálló tanulmányokként is olvashatók. Az első a cyberpunkot veszi górcső alá, azt a műfajt, amely tulajdonképpen új megvilágításba helyezte a műfajról szóló diskurzust. A szerző bemutatja, mi volt az, amiben a cyberpunk „újított”, a technológiai utópizmus elutasítását, az ember és gép közötti határok elmosódását, a poszthumán kor ábrázolását. Bár a műfajt leginkább William Gibson nevéhez kötik, a könyv bemutatja az egész mozgalmat, s felhívja az olvasó figyelmét arra is, hogy a „cyberpunk irányzat hatásai messze túlnyúlnak a science fiction határain”.² Sánta Szilárd a közelmúltban megjelent kézikönyvek segítségével a posztmodernizmus keretein belül helyezi kontextusba a modern sci-fi irányzatait. A további fejezetek a brit SF-boom, a spekulatív fikció, az új úropera, a nano- és biopunk műfajait mutatják be egy-egy reprezentatív mű segítségével. A magyar olvasó itt valóban olyan szövegekről olvashat elemzéseket – pl. China Miéville vagy Paolo Bacigalupi regényeiről –, amelyek eddig elkerülték a hazai kritika figyelmét (esetleg nem fordították még őket magyarra).

Mint azt már említettük, a könyv egyik legnagyobb erénye, hogy a kiválasztott szövegeket nemcsak az irodalom tágabb kontextusában szemléli, hanem precíz, a szöveget szorosan olvasó elemzésekkel is szolgál. A szerző elméleti felkészültsége ugyanis meglehetősen imponáló – az elemzések háttéréül a legfrissebb angol nyelvű szakirodalom szolgál. Ennek kapcsán érdekes megfigyelni, hogy az újfajta irodalom újfajta elemzői nyelvet teremt – vagy másképpen: az elemzői nyelv hasonul az elemzett műhöz. A legjobb kortárs SF művekre ugyanis nemcsak a poétikai összetettség a jellemző, hanem az is, hogy sok esetben feltételeznek bizonyos természettudományos tudást. Neal Stephenson *Snow Crash* című művének elemzésekor pl. Sánta Szilárd a memetika tudományát hívja segítségül. A regény központi metaforája szerint ugyanis az „emberek számítógépek, és a kulturális szoftver programozásának képessége az emberek fölötti uralmat jelenti, egyben ellenőrzi a be- és kijövő információt, mely az emberi életnél is értékesebb árucikk.”³ A „memetika atyja”, Richard Dawkins szintén egy hasonló metaforát használ (az emberi agy számítógép, mely a mémek játékszere). A regény világában a snow crash egy vírus, amely mind számítógépes, mind biológiai formában terjed, s főleg a hackerekre jelent veszélyt. Stephenson regénye valószínűleg értelmezhető a memetika ismerete nélkül is, különben nem vált volna bestsellerré, de el kell ismernünk, a műnek egy mélyebb, alaposabb elemzését kapjuk a memetika segítségével. Stephenson regénye ugyanis megmutatta, hogy „a mémek és a vírusok már a kezdetektől velünk vannak, és nem minden esetben destruktívak, sőt, ember és vírus szétválaszthatatlanok”.⁴

Ezekben a műveletekben azt vesszük észre, hogy az irodalomtudomány nyelve a természettudományok nyelvével kontaminálódik, a művek jobb megértése érdekében az elemző kénytelen kibővíteni a fogalomkészletét. Ennek persze megvannak a maga veszélyei, hiszen

fennáll az esélye annak, hogy a természettudományi diskurzusból kiragadva az adott szakkifejezés jelentésváltozáson megy át, s ez félreértésekhez vezethet. Ez persze kellő odafigyeléssel kivédhető, s így az „irodalomtudomány nyelve és szemlélete olyan interkulturális és tudományközi kapcsolatrendszerre alakítható, amely már régen nem csak az irodalomtörténeti gondolkodás belügye, és éppen ezért biztosítéka lehet a különféle szakterületek konstruktív összjátékának”.⁵ A természettudományok illetően történő bevonása az elemzésekbe természetesen további terheket ró az irodalmárookra, hiszen saját szakterületük mellett a természettudományok területén is naprakész ismeretekkel kell rendelkezniük. Ez már csak azért is pozitív lehet, mert így a humán tudósok szembesülhetnek pl. azzal, hogy az egyes diszciplínák másféle igazságfogalommal dolgoznak. (Míg a humán tudományok esetében a hagyomány és a tekintély, addig a természettudományok esetében objektív mérések döntenek el, hogy mi igaz és mi nem.)

Bár a *Mesterséges horizontok* bevallottan nem törekszik a kortárs SF teljességének bemutatására – a zsáner hihetetlen gazdagsága miatt ez nem is sikerülhetne –, mégis remekül adja vissza a műfaj-tömb sokszínűségét. Ennek ellenére néhányan hiányosnak érezhetik. H. Nagy Péter a könyvről írva megjegyzi: „...megfontolandó, hogy a könyv elején nem lett volna-e érdemes részletesebben szóba hozni Philip K. Dick életművét. Jó néhány – a szerző által is idézett – szakember evidensnek tartaná, hogy egy ilyen munkát Dick-fejezettel lehetne indítani, hiszen Dick a slipstream jóvoltából hasonló pozícióba került a századvég kánonjaiban, mint anno Borges a mainstream irodalomban.”⁶ Bár a könyvben Dick életműve több helyen is említésre kerül, valóban nem kerül sor olyan részletes bemutatásra, mint mondjuk Gibson esetében – persze azt se feleddjük, hogy Dick műveiről jelent már meg tanulmánykötet (épp a Parazita-könyvek sorozatban)⁷. Tény, hogy egy szakértő olvasó hiányolhat bizonyos szerzőket és műveket, és ha van hiányossága Sánta Szilárd könyvének, akkor az valóban ez: túl gyorsan, mondhatni hirtelen ér véget. Vállalt céljait azonban maradéktalanul teljesíti: szakszerű bevezetőt nyújt a kortárs sci-fi olvasásába, az irodalom széles spektrumát taglalja, és magas szintű elemzői nyelvet működtet.

SÁNTA SZILÁRD, *Mesterséges horizontok. Bevezetés a kortárs sci-fi olvasásába*, Parazita könyvek 7., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012.

5 H. NAGY Péter, *Természetes elvárások. Sánta Szilárd: Mesterséges horizontok*, Kalligram, 2013/7–8., 155.

6 *Uo.*, 156.

7 SZILÁRDI Réka szerk., *Útköző világok. Tanulmányok Philip K. Dick műveiről*, Parazita könyvek 5., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2010.

SZOMBATHY BÁLINT

Az önmegsemmisítés bácskai poétája

Bada Tibor (Újvidék [Novi Sad], 1963 – Budapest, 2006) a kortárs magyar művészet egyik legnagyobb fenegyerekévé került be a történelemben. Szülővárosában elvégzi az Iparművészeti Szakközépiskola grafikai szakát (1982), majd a Jugoszláv Néphadseregből visszatérve a Bölcsészettudományi Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszékének a hallgatója három éven át. 1992-ben áttelepül Budapestre, miután már 1986 óta jelen van a magyarországi művészeti színen. A fiatal nemzedék elsősorban a Tudósok zenekar frontembereként ismeri meg. Saját magát úgy jellemzi, mint aki „a modern művészethez méltó művek megalkotója”. Képzőművész, költő, zenekari szereplő, aki napi rendszerességgel gyártja szándékoltan bárgyú, naivitással áthatott ön- és nemzedéki vallomásait. A boldogtalanság, az elégedetlenség gesztusának és a kivetettség panaszának tekinthető szinte mindegyik fennmaradt alkotása (még a humorosak is), s ilyenként, természetesen, a magány nyilatkoztatásának is.

Helyi és tágabb kánonokat sutba vágó művészete a 80-as évek közepén vesz lendületet. Leginkább a punk-zene magatartási mintája és az alternatív popkultúra tágabb frontja van rá hatással. Tudatosan fáradozik a félműveltség esztétikai igénytelenségének és az ideológiai szélsőségesség anarchista szemléletének némileg lágyabb programszerű meghonosításán. Művészeti eszményképeit a deviáns történeti példákból eredezteti, többek között Van Goghéból és Jean-Michel Basquiatéból, helyi viszonylatban pedig egy sajátos jugoszláv művészeti vonulathoz, a Boszniában fészket rakó új-primitivizmushoz áll közel.

Indulása egybeesik a transzavantgárd festészet legfényesebb időszakával, ő maga is előszeretettel alkalmazza annak szokatlan, eklektikában kicsúcsosodó idézettechnikáját, képi és tartalmi kisajátítási módszerét. Alapvetően narratív művész, képzőművészeti és költészeti munkái a történésnek, a cselekménynek, illetve a meseszerűségnek képezik nyelvi foglalatát. Nyersen megfestett képei és összeszabdalt kollázsai humorral és szarkazmussal átítatott abszurd drámai szituációkat rögzítenek, míg rímelésre hajló verssoraiban a fogalmi és a verbális játékosság ütközik ki. Kezdetben házilag fabrikált füzetekben terjeszti a verseit, majd az Új Symposion folyóirat 1988-ban mellékletként megjeleníti első hivatalosan is jegyzett kiadványát, amely kollázsait tartalmazza.

Bada Tibor

Munkásságának első periódusában szociográfiai érzékenységről is tanúskodó hagyományosabb képeket fest mindenféle lomos faanyag-
ra, kerítésdeszkára, önmagát például vak harmonikásként és kerék-
párosként ábrázolja. 1985-ben születik meg örökzöld slágere, az *Apa kocsit hajt* című verse, amelyet kántálva adott elő a harmonikáját pötyögtetve. Majd a gyermeki én játékosan tiszta korszakát a 90-es évek elejétől az ördögi én birodalma veszi hatalmába, stílusa is átfordul egyfajta nyers primitívizmusba és mágikus expresszionizmusba. „Mindezt fegyverként működtette az étellel folytatott harcában a prúd komolyság, a hűvös racionalitás és a halálként felfogott unalmas beidegződések ellen” – írja róla drMáriás Béla. Költészetének meredek asszociációi és nyelvi fordulatai, valamint fogalmi szójátékai szinte kizárólag magyarul működnek, egyszerűen lefordíthatatlanok (csak néhány kép- és verscím: *Bús busa orgazmusa tusa*, *Komoly Kovácsék kakát kovácsolnak*, *Vak Kant Vakkant*, *Verekvő vérCHE*, *Késő kés ő* stb.). A fény és a sötétség esszenciális harcának jegyében zajlik a 90-es évek végétől 2006-os rejtélyes haláláig tartó utolsó korszaka, amelyben örvénylő energiával átizzított világokat vizionál a festészet eszközeivel, egyidejűleg idézve meg a pokol emésztő tüzét és a mennyország vakítóan örökkévaló fényeit. Az álmvilágot kreálja meg a hétköznapiakban is, magas színvonalon dekorált műtermének központi szimbóluma a Hold.

Önmagáról úgy fogalmazott, hogy „az első angyal és az utolsó szar”. Mindent megtett, hogy mindkét elvárásnak eleget tegyen. Az a mendemonda járja, hogy amikor legközelebbi hozzátartozói halotti hamvait a szülőhelye felé folydogáló Dunába szórták a magyar fővárosnál, egy vízi sellő így sóhajtott fel a közelben: „Tiborunk, Tiborunk, hová lett hát a borunk?”

Életművének első, nem teljes összefoglalását a *Totál érzelemhalál – Bada Dada Tibor antikánon* című kötet tartalmazza (A38, Budapest, 2007), és most van készülóban egy, a kollázsait összegyűjtő kiadvány az úgyszintén budapesti Neon Galéria gondozásában.

Skoda gépkocsim suhan...

Rajz-2

MUNKATÁRSAINK

Áfra János (1987, Hajdúböszörmény) költő, művészeti író, szerkesztő. Első verseskötete *Glaukóma* címmel 2012-ben jelent meg. Debrecenben él.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, kritikus, a Selye János Egyetem magyar–történelem szakos hallgatója. Regénye *Az Égiek legendája* címmel 2007-ben jelent meg. Százdon él.

Barak László (1953, Muzsla) költő, novellista, publicista, a NAP Kiadó igazgatója. Legutóbbi verseskötete *A halálnepper* címmel 2010-ben jelent meg. Kisudvarnokon él.

Bárczi Zsófia (1973, Rimaszombat) prózaíró, irodalomtörténész, a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója. Legutóbbi tanulmánykötete *Mezsgye* címmel 2011-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Csehy Zoltán (1973, Pozsony) költő, műfordító, irodalomtörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi verseskötete *Homokvihar* címmel 2010-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Halmi Tamás (1975, Pécs) költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi *Újraírt emlékezet* című esszékötetete 2010-ben jelent meg. Pécs-Somogyon él.

Hegedűs Norbert (1987, Rimaszombat) irodalomkritikus, a Selye János Egyetem doktorandusza. Komáromban és Rimaszombatban él.

Hegedűs Orsolya (1974, Érsekújvár) a Konstantin Filozófus Egyetem oktatója. Könyve *A mágja szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.* címmel 2012-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Juhász Gergely (1988, Érsekújvár), médiakommunikátor, a Corvinus Egyetem doktorandusza. Budapesten él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus. Fűrön él.

Mester Györgyi (1954, Budapest) író. Legutóbbi könyve *Zizi naplója – a „kos” jegyében* címmel 2012-ben jelent meg. Budakeszin él.

Mízsér Attila (1975, Losonc) író, költő, a *Palócföld* főszerkesztője. Legutóbbi esszékötetete *Lapos vidék* címmel 2012-ben jelent meg. Füleken él.

Sz. Molnár Szilvia (1972, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő. Legutóbbi könyve *Szavak visszavonulóban. Bujdosó Alpár intermedialís művészete* címmel 2012-ben jelent meg. Bécsben él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Adatok tánca* címmel 2012-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Polgár Anikó (1975, Vágsellye) költő, fordító, irodalomtörténész, a Comenius Egyetem oktatója. Legutóbbi verseskötete *Régészniő körömcipőben* címmel 2009-ben jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Szombathy Bálint (1950, Pacsér – Újvidék) költő, képzőművész, művészeti író, a Magyar Műhely szerkesztője. Budapesten él.

Varga Imre (1950, Kisgyarmat) költő, műfordító, szerkesztő. Legutóbbi verseskötete *Agram Irev lelki mozija* címmel 2006-ban jelent meg. Tinnyén él.

Zalán Tibor (1954, Szolnok) író, költő, drámaíró. Legutóbbi verseskötete *Szétgondolt jelen* címmel 2011-ben jelent meg. Budapesten él.

Zolczer Péter (1988, Nagykürtös) az ELTE doktorandusza, a Selye János Egyetem oktatója. Ipolybalogon él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.